

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzat](#)át.

MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Nehéz sorsú asszonyok feketén fehéren

Roma nők munkaerő-piaci
és megélhetési lehetőségei
két kistérségben

Kutatási beszámoló
Szerkesztette: Kóczé Angéla

Nehéz sorsú asszonyok **feketén** fehéren

**Roma nők munkaerő-piaci
és megélhetési lehetőségei
két kistérségben**

Kutatási beszámoló

Szerkesztette: Kóczé Angéla

ISBN 978-963-508-593-4

A kutatást és a kutatási beszámoló megjelenését a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatta.

A kutatásban részt vettek:

Albert Fruzsina, Balogh Lídia, Bánfalvi István, Béki Orsolya, Dávid Beáta, Gáborné Aczél Ágnes, Havasi Éva, Kapronczay Stefánia, Kassa Nóra, Polgár Móni, Rakovics Márton, Lakatos Elza, Csík Juci, S Kállai Szilvai, Farkas Istvánné Ildikó és nagyon sok egyetemi hallgató és helyi segítő.

MTA Etnikai- nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2010.

1014 Budapest, Országház utca 30.

<http://www.mtaki.hu/index.html>

Borítóterv, tördelés, nyomdai munkák: Fo-Szer Kiadványszerkesztő Bt.

www.foszer-design.com

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Kutatási terep és módszertan bemutatása	
<i>Havasi Éva és Kóczé Angéla</i>	7
Jövedelmi helyzet, megélhetési viszonyok a mély szegénységben élők körében	
<i>Havasi Éva</i>	19
Intézményrendszer alulról és felülről	
<i>Albert Fruzsina és Havasi Éva</i>	51
Etnicitás, gender és a szegénység összefonódásának megnyilvánulásai	
<i>Kóczé Angéla</i>	81
Társas kapcsolatok – a kirekesztődés dimenziói	
<i>Dávid Beáta</i>	95
Örömök, vágyak, bánatok	
<i>Albert Fruzsina</i>	113
Ajánlások	117
1. számú melléklet	119
2. számú melléklet	144
3. számú melléklet	149
4. számú melléklet	151

Előszó

*„A valóság nem fehér,
a valóság nem fekete,
a valóság nem szürke,
a valóság fehér és fekete.”*

(Henri Boulad S.J. 2000:154)¹

A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének keretében, 2009-2010-ben a „Roma Nők Munkaerő Piaci Esélyeinek Vizsgálata” elnevezésű kutatási projekten dolgoztam Albert Fruzsínával, Dávid Beátával és Havasi Évával. A kutatást a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatta.

A kutatás egyik célja az volt, hogy feltárjuk a gender és az etnikai alapú diszkrimináció összefonódását a szegénységben élő nők esetében. A munkanélküliség, az alacsony iskolázottság, a tartós szegénység, a rossz egészségi állapot, a nem megfelelő lakhatási körülmények, az alacsony társadalmi és gazdasági státuszuk, valamint az előítéletek és a diszkriminatív eljárások együttesen és egymással kölcsönhatásban, hogyan hozzák létre, és hogyan konzerválják társadalmi kirekesztettségüket.

Ennek érdekében a kutatást roma és nem roma szegény gyerekes asszonyok körében végeztük Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest megye kistérségeiben. A terepmunka 2009. második felében és 2010. elején zajlott a kiválasztott településeken. A kérdőívezés és az interjúzás diákok, szakértők és kutatók segítségével történt, akiknek szeretnénk ezúttal is köszönetet mondani munkájukért. Továbbá azoknak a helyi roma civil szervezeteknek, cigány kisebbségi önkormányzatok képviselőinek és „helyi segítőknak”, akik nem sajnálták az idejüket arra, hogy megismertessék velünk a kutatási terepet.

A jelen kötet, kutatási beszámolóinak készült, amely műfajánál fogva összegzi „feketén-fehéren” a kutatás legfontosabb tanulságait és eredményeit. Reméljük, hogy kutatásunk hozzájárul a mélyszegénységben élő roma és nem roma nők tudományos megismeréséhez, továbbá új szempontokat és értelmezési lehetőségeket kínál kutatóknak és döntéshozóknak egyaránt. Bízunk abban, hogy ezzel a kötetettel is hozzájárulhatunk egy sokkal differenciáltabb, megértőbb és érzékenyebb szemlélethez, amire napjainkban egyre nagyobb szükség van.

Kóczé Angéla
kutatásvezető

¹ Henri Boulad S.J.: A nők szenvedése és küldetése. Erős a tett, de erősebb a lét. Márton Áron K145iadó. 2000. 154 o.

Kutatási terep és módszertan bemutatása

Havasi Éva és Kóczé Angéla

Bevezető megjegyzések

A közéletben egyre többet beszélünk a roma-problémáról kutatóként, statisztikusként, sőt romák esélyegyenlőségéért felelős szakemberekként, hivatalnokokként, a téma oktatóiként szinte semmi bizonyosat nem tudunk róluk. Kismintás vizsgálatok, különböző kutatói becslések vannak arra nézve, hogy hányan vannak, hogy hol, hogyan és miből élnek. A legutóbbi 2001-es népszámlálás szerint (saját bevalláson alapuló) számuk max. 189 ezer fő volt. Közvetett indikátorok segítségével becsült létszámuk napjainkban 600 ezer főre tehető. Népszámlálási adatok továbbvezetésével és roma kutatások adatainak felhasználásával készült számítások szerint BAZ megyében a romák száma már 100 ezer fölött lehet.¹

Miközben számuk messze meghaladja az összes többi hazai kisebbség együttes létszámát, érdekvérvényesítő képességük ettől messze elmarad. „Magyarországon minden kétséget kizáróan a romák fizették a legnagyobb árat a rendszerváltásért. ... A roma társadalom túlnyomó többsége a társadalomból való kizártság olyan mértékét tapasztalta meg, ami tudomásunk szerint az európai cigányság most már csaknem ezer éves történetében, békeidőben szinte példa nélkül álló.”²

A területi különbségek nem csak leképezték az etnikai hovatartozás, az iskolázottság, a megfelelő szakértelem hiányából adódó hátrányokat, hanem még fel is erősítették. A szegények, sokan köztük romák, anyagi erőforrásaik korlátozott volta miatt bennragadtak a kedvezőtlen munkaerő piaci helyzetű fejletlen településeken, amelyek a helyi lakosság korlátozott fizetőképessége miatt egyre jobban leszakadtak a jobb helyzetű településektől. Az utóbbi évtizedekben egy soha nem látott gyorsaságú szegregációs folyamat tanúi lehetünk. Ennek egyik láttelepe a két kistérségben folytatott roma és nem-roma nők körében végzett vizsgálatunk.

Fazekas Károly, Frey Mária, Köllő János, Kertesi Gábor, hogy csak néhányat említsünk a témával foglalkozó szerzők közül, elemzései sokszorosan bizonyították, hogy az igazán súlyos probléma nem önmagában az alacsony foglalkoztatási szint és a magas inaktivitás, hanem „az a tény, hogy **a foglalkoztatási nehézségek** igen nagymértékben **koncentrálódnak a népesség bizonyos rétegeire és az ország bizonyos térségeire**. Így különösen a 25-54 éves

¹ Lásd Hablicsek László munkáit. Többek között: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések, Kisebbségkutatás, 2007. 4. szám.

² Lásd: Kolosi Tamás – Szelényi Iván: Hogyan legyünk milliárdosok? – avagy A neoliberális etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme, Corvina Kiadó Kft., Budapest, 2010. 198-199. oldal.

korosztályhoz tartozókra és mindenekelőtt **az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők körére, illetve az ország városhiányos, perifériális helyzetű elmaradott térségeire.**³

Minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál valószínűbb, hogy foglalkoztatott és nem válik munkanélkülivé. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők esetében nagy a valószínűsége annak, hogy **”csak csekély mértékben vesznek részt a munka világában, akár nőkről, akár férfiakról legyen szó.”**⁴

A többi közép-kelet európai országhoz hasonlóan jelentős területi különbségek vannak a foglalkoztatottak és a munkanélküliek arányában. Ugyanakkor **magyar sajátosság az inaktív népesség rendkívül erős koncentrációja az alacsony foglalkoztatási aránnyal rendelkező, gazdaságilag és szociálisan elmaradott hátrányos helyzetű térségekben.** „A magyarországi munkaerőpiac polarizációja, a területi különbségek szélsőséges mértéke és tartóssága részben a munkaerő és részben a tőke alacsony területi mobilitásának következménye.”⁵

Az említett foglalkoztatási-, munkaerő-piaci problémák szorosan kapcsolódnak azokhoz az érvekhez, amelyekkel általában a romák, különösen pedig a roma nők, drasztikusan alacsony foglalkoztatási rátáját magyarázzák. Kemény István és kutatócsoportjának vizsgálata szerint 1971-ben a munkaképes korú roma férfiak 85,2 százaléka és a nők 30,3% volt foglalkoztatott. Ehhez képest – a 2003-as kutatásuk adataik szerint – a roma férfiak 28%-a (országos átlag: 50% – 2003. I. negyedévében); a roma nők 15,1%-a (országos átlag: 44% – 2003. I. negyedévében) volt foglalkoztatott.⁶ A romák alacsony foglalkoztatásának okait a kutatók az alacsony iskolai végzettséggel, a nagyfokú területi egyenlőtlenségekkel (romák felülreprezentáltsága a gazdaságilag elmaradott térségekben)⁷, az alacsony mobilitási lehetőségekkel, a nyílt és rejtett foglalkoztatási diszkriminációval magyarázzák.⁸

Saját kutatásunkban, az említett okok miatt, azokat a hátrányos helyzetű roma és nem roma nőket és háztartásaikat helyeztünk a fókuszba, akik az elmúlt évtizedekben nagymértékben szorultak ki a formális foglalkoztatásból. A fő **kutatási kérdéseink** a következők voltak:

- I. Más-e szegénynek lenni a főváros közelségében (versenyképes, fejlett) területi adottságokkal rendelkező lakóhelyen, illetve Budapesttől távol egy fejletlen, alacsony versenyképességű térség lakóhelyen élve?
- II. Más-e szegénynek lenni egy roma családban, mint egy „paraszt”, azaz nem-roma családban?
- III. Különbözik-e az asszonysors a lakóhely és a borszín függvényében?

³ Fazekas Károly 2006:198.

⁴ Frey Mária: 2008:40.

⁵ Fazekas Károly 2006:199.

⁶ Kemény – Jánky – Lengyel 2004:101).

⁷ A romák többsége a gazdaságilag leginkább elmaradott, megyékben él. 2003-ban a romák közel harmada – 32,2 százaléka – Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élt. Közel ötödük – 19,7 százaléka élt Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés megyében. 10,3 százaléka élt Baranya és Somogy megyékben. Ugyanakkor a gazdaságilag prosperálóbb Vas, Győr-Sopron-Moson, Komárom-Esztergom, és Fejér megyében a magyarországi romáknak csak 7,1 százaléka élt. Kivételt csak a munkavállalási lehetőségek szempontjából kedvező főváros és Pest megye jelentett: Budapesten élt a romák 10,4 százaléka, Pest megyében pedig 3,6 százaléka. (Kemény – Jánky – Lengyel 2004).

⁸ Kemény – Jánky – Lengyel 2004, Kertesi Gábor 2005.

Kutatási módszerek, módszertan bemutatása

Munkánk fontos eleme volt, hogy helyi romákat, roma szervezeteket, roma szakembereket is bevontunk a kutatásunkba. Már a kutatás előkészítő szakaszában konzultáltunk velük, az adatgyűjtési folyamatot megelőzően is együttműködtünk. A terepmunka sikerében sokat köszönhetünk a helyi – főként roma – segítőinknek, melyet ez úton is köszönünk.

Szeretnénk, ha kutatási eredményeinket, az ebből adódó tanulságokat nem csak a szakemberek, hanem a helyi érintettek is használni tudnák.

A terepmunka során többféle kutatási módszert alkalmaztunk. A kiválasztott mintán roma és nem-roma szegénységben élő gyerekes asszonyokat kérdeztünk meg egy meglehetősen hosszú kérdőív segítségével. Ebben nem csak róluk gyűjtöttünk információkat, hanem háztartásuk többi tagjáról is. E mellett mélyinterjúkat is készítettünk roma és nem-roma szegény férfiakkal és nőkkel egyaránt. Az érintettek köréből választva férfi-, női- és gyerek fókuszcsoportos beszélgetést is kezdeményeztünk. A terepmunka kiegészült szakmai interjúkkal is, melyben az önkormányzati vezetőket, a helyi munkaügyi kirendeltség vezetőjét, a szociális intézmények vezetőit, az egészségügyi ellátórendszer egy-egy illetékesét, esetenként egyéb meghatározó személyeket is megkérdeztünk (munkáltatók vezetői, helyi pap, stb.)

A következőkben a terepmunka alapjául szolgáló kérdőívet, mélyinterjúk vázlatát, a fókuszcsoportos beszélgetések és a szakmai interjúk vezérfonalát mutatjuk be röviden.

♦ Kérdőív (1. Melléklet)

Megcélzott mintanagyságunk 400 háztartás volt, a két kistérségben (egyik Borsod-Abaúj Zemplén (BAZ), másik pedig Pest megyében) a nagyobb meghíúsulás (és néhány, nem a célcsoportba tartozó háztartás kihagyása) miatt a megvalósult mintanagyság 248 háztartás lett. Összesen 1.250 személyre vonatkozóan gyűjtöttünk adatokat. Közülük 454 fő olyan háztartásban él, ahol nincs roma személy és 796 fő olyan, ahol legalább egy háztartás tag – a megkérdezett nők szerint roma. A kérdőívet mindig az adott háztartásban élő gyerekes (18 év alattiak) nőkkel készítettük. S rajtuk keresztül ismertük meg a háztartásban élő gyerekekre és felnőttekre vonatkozó adatokat.

♦ Életútinterjúk (2. Melléklet)

Jelen kutatás keretében 6 nem roma és 6 roma kisgyermekes anyukával, illetve 4 roma kisgyermeket nevelő férfival készítettünk életútinterjút. A 12 édesanya közül hárman a Pest megyei kistérségi központban, hárman pedig a BAZ megyei kistérségi központban élnek, a 4 férfiből ketten élnek a Pest megyei kistérségi központban és ketten a BAZ megyei kistérségi központban. A legfiatalabb megkérdezett 19 éves, a legidősebb 53 éves. A többiek leginkább a harmincas éveik végén, negyvenes éveik elején járnak. Az interjú anyagát hat témakörre bontottuk s a következő témák mentén végeztük az elemzést.: család, gender-szerepek, munkamegosztás a családon belül, munka és megélhetés, iskola, etnicitás, területi különbségek.

♦ Szakértői interjúk (3. Melléklet)

Mindkét kistérségben 10-10, a romák illetve más mélyszegénységben élő emberek szempontjából releváns pozíciót betöltő személyekkel készítettünk szakértői interjúkat. Többek között megkérdeztünk jegyzőket/aljegyzőket, a családsegítő szolgálat képviselőit, a munkaügyi kirendeltség vezetőit, civil szervezetek képviselőit, cigány kisebbségi önkormányzat képviselőjét, iskolaigazgatókat, papot, a romákkal dolgozó apácát, orvost/

védőnőt, olyan foglalkoztatókat, akik közmunka programokban is részt vesznek, vagy alacsony iskolázottságú embereket is alkalmaznak.

♦ Fókusz csoportos vizsgálat (4. Melléklet)

Mindkét kistérségben 2-2 fókusz csoportos vizsgálatot végeztünk. Egyikben csak roma férfiak a másokban pedig csak roma nők voltak. A fókusz csoportos beszélgetések témái egyrészt a roma identitás, a férfi és nő szerepek, minták megnyilvánulásaira fókuszált, másrészt a foglalkoztatási diszkrimináció megnyilvánulását és a szegénység megélésének nehézségeit vitatta meg. Kísérletképpen az egyik kistérségben a célcsoportba tartozó fiatalokkal/iskolásokkal is beszélgettünk.

A kutatás helyszínei

A kutatás gerincét roma és nem roma gyerekes asszonyok körében végeztük két kistérségben, az egyik **Borsod-Abaúj-Zemplén megyében**, a másik pedig **Pest megyében** található.

Az Észak-Magyarországi hátrányos helyzetű kistérségben a körzetközpont mellett még további három települést választottunk ki. A kistelepüléseken élők zöme szegény, így őket szinte teljes létszámban bevontuk a vizsgálatba. Az egyik faluban majdnem mindenki, a vizsgálat célcsoportját jelentő gyerekes asszonyok mindegyike roma volt, így őket kivétel nélkül megkérdeztük. Itt még a polgármester is roma származású. Elutasítással itt nem találkoztunk, mindenki nyitott és segítőkész volt. A BAZ megyei kistérség négy települése közül mindössze egyben érzékeltünk elutasítást. Itt a romák, és a főként a nem romák erős bezártságban élnek. Ennek ellenére itt is születtek kérdőívek.

Ellenpontként egy Budapesthez közeli lényegesen fejlettebb kistérséget választottunk Pest megyében. A körzetközpont mellett még két kistelepülést vontunk be a vizsgálatba. Roma és nem roma gyereket nevelő szegénységben élő asszonyokat kérdeztünk. A kistérségben eleve nagyobb megghiúsulással kellett számolnunk, de a nem romák lényegesen elutasítóbbak voltak. Részben ez a magyarázata annak, hogy a Pest megyei kistérségünkben fölülreprezentáltak a roma háztartások. A kistérség központjában, annak is a centrumában egy összefüggő „romatelepet/szegregátumot” találtunk (bár nem szerepel romatelepként a nyilvántartásban), mely lehetővé tette számunkra annak a kiáltó ellentétnek a bemutatását, ami egy fejlett, jó munkaerő-piaci lehetőségekkel rendelkező terület esetében is élethetetlen helyzetet teremt az alacsonyan iskolázott területileg és társadalmilag is szegregált emberek számára.

Arra voltunk kíváncsiak, hogy jobb-e, könnyebb-e szegénynek lenni egy jobb adottságú, fejlettebb, Budapest közelségét is élvező kistérségben, mint egy olyan vidéken, ahol közel s távol alig van munkalehetőség, ahol lényegesen kedvezőtlenebbek a települési adottságok? Hol jobb, hol könnyebb romának lenni? Egyáltalán van-e különbség e tekintetben?

Tekintettel arra, hogy mély szegénységben élőkkel találkoztunk kíváncsiak voltunk arra, hogy miből és hogyan élnek ezek az emberek? Van-e szerepe a (túl)élésben annak, hogy valaki roma? Milyen megélhetési kísérletek vannak? Mi az, ami ebből felkarolható és gazdaságpolitikai-szociálpolitikai eszközökkel is támogatható lenne?

A következőkben röviden bemutatjuk a vizsgált két kistérség településeit, települési jellemzőit beleértve a kiválasztás szempontjait is. Ezt követően a kérdőíves kutatás főbb adatait foglaljuk össze főként a megélhetési viszonyokra fókuszálva.

A vizsgált két kistérség rövid bemutatása, avagy miért éppen ezeket a településeket választottuk?

A hátrányos helyzetű Észak-Magyarországi régió hátrányos helyzetű megyéjének, Borsod-Abaúj-Zemplén megyének egyik hátrányos helyzetű kistérségét választottuk kutatásunk helyszínéül. A körzetközpont mellett még három települést vontunk be a vizsgálatba, ezek közül az egyiket szinte csak romák lakják. Az ellenpontként választott régió a legfejlettebb Közép-Magyarországi régióba tartozó Pest megyei kistérség. Adottságai alapján a fejlettebbek közé tartozik. Itt a körzetközpont mellett még két települést választottunk ki. Egy, a romák által nagyobb arányban lakott, és egy a romák által kevésbé lakott települést.

A megkérdezettek gyerekes asszonyok voltak, olyanok, akik lakóhelyi jellemzőiket tekintve és/vagy anyagi helyzetük alapján a szegények közé tartoznak. A területi szegregáció következtében a szegény családok, főként a szegény romák, jól körülhatárolható területeken élnek. Megtalálásukban a terepismeret mellett helyi roma és nem roma segítők is voltak. Megcélzott mintanagyságunk 400 háztartás volt, két településen (egyik BAZ, másik pedig Pest megyében) a nagyobb megíiusulás (és néhány, nem a célcsoportba tartozó háztartás kihagyása) miatt a megvalósult mintanagyság 248 háztartás lett. Összesen 1.250 személyre vonatkozóan gyűjtöttünk adatokat. Közülük 454 fő olyan háztartásban él, ahol nincs roma személy és 796 fő olyan, ahol legalább egy háztartás tag – a megkérdezett nők szerint – roma.

Az alábbi 1. táblázatból látható, hogy a BAZ megyei kistérségben nagyobb mintabeli reprezentációval dolgoztunk.

Adataink a vizsgált településeket jól jellemzik és alapvetően a vizsgált problémára és nem a településekre reprezentatívak. Nem is törekedtünk területi reprezentativitásra. Kutatási kérdéseink voltak és ehhez választottunk mintát. Egy olyan népességcsoportra vonatkozóan gyűjtöttünk adatokat, melyekre az országos reprezentativitású minták sem szolgáltatnak megbízható adatot. Olyan asszonyokat, háztartásokat kerestünk fel, akiknek életszínvonala, anyagi helyzete az országos adatok alapján az alsó öt százalék (az alsó jövedelmi huszad) alatt van. Kutatásunk jelentősége többek között éppen abban van, hogy a mély szegénységben élők körében végez mélyfúrás, rámutatva az okok és okozatok kibogozhatatlan kapcsolatára. Bemutatva a megélhetési kísérletek egy olyan élethelyzetben, ahol könnyebb feladni, mint túlélni.

1. táblázat – A vizsgált települések népességszáma és lakásszáma, ezen belül a mintába kerültek száma

Települések	Állandó népesség száma, fő	Lakások száma	Mintába került	
			Háztartások száma	Személyek száma
Település (B)	291	90	25	118
Település (G)	264	83	21	118
Település (M)	294	107	7	33
Település (SZ), körzetközpont	6.058	2.211	101	486
BAZ megyei kistérségi minta együtt	6.907	2.491	154	755

Települések	Állandó népesség száma, fő	Lakások száma	Mintába került	
			Háztartások száma	Személyek száma
Település (M), körzetközpont	17.944	6.313	58	324
Település (P)	2.013	708	30	142
Település (K)	636	275	6	29
Pest megyei kistérségi minta együtt	20.593	7.296	94	495

Forrás: Saját kutatás és KSH Területi adatbázisa

Mivel mintánk a népesség alsó 5%-kához hasonlítható, referenciacsoportként a KSH országos reprezentativitású Háztartási Költségvetési Felvételéből (HKF) a lakosság legszegényebb jövedelmi huszadába tartozókat választottuk. Tekintettel arra, hogy csak gyerekes háztartásokat vizsgáltuk, így a HKF alsó 5%-án belül a gyerekes háztartásokra vonatkozó adatokat is közöljük.

2. táblázat – A vizsgált gyerekes háztartások taglétszáma és gyermekszáma az országos adatokhoz viszonyítva

Háztartások	Országosan		Kutatási terepen
	az alsó 5%	ebből: gyerekes	
A háztartások átlagos taglétszáma, fő	4,1	4,9	5,0
Öt-és többtagú háztartások aránya, %	37,4	50,3	57,7
Átlagos gyerekszám, fő	1,9	2,6	3,5
Három- és több gyermekkel rendelkező háztartások aránya, %	30,4	42,1	65,3

Forrás: Saját kutatás és KSH HKF – 2007

A népesség legszegényebb 5%-ába tartozó gyerekes háztartások taglétszáma és gyermekszáma némileg alatta maradt a saját kutatásunkból származó háztartások hasonló adatainak. A HKF adatok esetében a 20 év alatti gyerek családi állású eltartottak tartoznak a gyerekek közé, míg a mi vizsgálatunkban a szülőkkel élő gyerek családi állású háztartástagok mindegyike, eltartotti státustól és életkortól függetlenül. A 2. táblázatból az is jól látható, hogy a HKF adatok közelebb állnak a nem-roma háztartások adataihoz. Az országos reprezentativitású lakossági felvételek általában alulreprezentálják a roma lakosságot. Ez döntően a mintavételi eljárások, kisebb részben pedig az összeírói magatartás következménye.

3. táblázat – A kutatásban résztvevő roma és nem-roma háztartások taglétszáma és gyermekszáma *

Háztartások	Kutatási terepen	
	nem roma	roma
A háztartások átlagos taglétszáma	4,8	5,2
Öt-és többtagú háztartások aránya	57,4	57,6
Átlagos gyerekszám	3,0	3,8
Három- és több gyermekkel rendelkező háztartások aránya	59,6	68,8

*Romának tekintjük azt a háztartást, ahol legalább egy háztartástag romának vallja magát.

A kiválasztott BAZ megyei kistérség versenyképessége Lukovics számításai szerint romló tendenciájú és relatíve gyenge, rurális jellegű. Ugyanakkor a Pest megyei kistérségünké javuló tendenciát mutató, közepesen erős és urbánus jellegű. Az előbbi versenyképességi rangszáma 158, azaz a sor végén kullog, míg az utóbbié az előkelő 5. (Lásd 4. táblázat)

4. táblázat – A vizsgált két kistérség és kiválasztott településeik főbb területi jellemzői

Kistérségek	Versenyképességi rangszám	Versenyképességi mutató (Lukovics)	
		szintje	változása
BAZ megyei kistérség	158.	Relatíve gyenge, rurális	Romlott
Pest megyei kistérség	5.	Közepesen erős, urbánus	Javult

Forrás: Lukovics Miklós számításai⁹

5. táblázat – A két megye és azon belül a vizsgált kistérségek HDI indexe

Kistérségek	HDI-index	
	szintje, 2005	változása, 1994-2005 között
BAZ megye	0,835 (18. hely)	
Ebből: kutató kistérség	legalsó hatod	negyedik hatod
Pest megye	0,866 (5. hely)	
Ebből: kutató kistérség	negyedik hatod	ötödik hatod

Forrás: Csíte – Németh számításai¹⁰

⁹ Lukovics Miklós: Térségek versenyképességének mérése, 143., 154. és 163. oldal.

¹⁰ Csíte András – Németh Nándor: Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei, Corvinus Egyetem, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2007.3.

Faluvégi Albert közel ötven ismérv alapján településszintről indulva, kistérségi, megyei és regionális fejlettségi mutatót is számolt. A kutatott települések fejlettségi mutatóját a következő, 6. táblázat tartalmazza.¹¹

6. táblázat – A vizsgált települések fejlettségi mutatója népességszámmal súlyozott országos átlag=6,42), 2007

Települések	Fejlettségi mutató értéke
település (B)	3,06
település (G)	3,25
település (M)	3,03
település (SZ), körzetközpont	5,36
BAZ megyei kistérségi minta együtt	5,08
település (M), körzetközpont	6,65
település (P)	5,67
település (K)	5,73
Pest megyei kistérségi minta együtt	6,42

Forrás: Faluvégi – Tibold számításai

A bemutatott területi adatok alátámasztják minta-kiválasztási elképzeléseinket. A BAZ-megyei kistérségből kiválasztott települések fejlettsége, beleértve a körzetközpontot is messze elmaradnak az országos átlagtól, míg a Pest megyei kistérségünkbe tartozó települések körzetközpontjának fejlettsége az országos átlag fölötti, a másik két kisebb lélekszámú település pedig némileg elmarad ugyan az országos átlagtól, de messze meghaladja a másik kistérség minden egyes településének fejlettségét.

Mivel aktív korú gyermekes háztartásokat vizsgáltunk a települési adatok zárásaként nézzük meg a lakosság életkor szerinti megoszlását (7. táblázat) és az aktív korúak munkaerőpiaci lehetőségeiről árulkodó adatsort a regisztrált munkanélküliekről (8. táblázat).

¹¹ Faluvégi számos munkája foglalkozik a témával. Többek között lásd Faluvégi Albert – Tibold Ferenc: Kedvezményezett települések az új országgyűlési határozat mutatói alapján – próbaszámítás

7. táblázat – A vizsgált települések népességének korcsoport szerinti megoszlása, 2008

Települések	18 év alattiak	18-59 évesek	60-x évesek
	aránya,%		
település (B)	28,5	55,0	16,5
település (G)	36,4	49,2	14,4
település (M)	30,6	47,6	21,8
település (SZ), körzetközpont	21,1	59,8	19,2
BAZ megyei kistérségi minta együtt	22,4	58,6	19,0
település (M), körzetközpont	20,1	60,4	19,6
település (P)	24,3	59,0	16,7
település (K)	18,6	60,5	20,9
Pest megyei kistérségi minta együtt	20,4	60,2	19,3

Forrás: KSH T-Star – 2008

8. táblázat – A regisztrált munkanélküliek jellemzői a vizsgált településeken, 2008

Települések	Regisztrált munkanélküliek aránya a 18-59 éves népességben, %	Ebből: tartós (180 napon túli)	Max. általános iskolai végzettségű
		munkanélküliek aránya, %	
település (B)	49,4	54,4	82,3
település (G)	37,7	75,5	81,6
település (M)	40,0	80,4	69,6
település (SZ), körzetközpont	13,8	67,1	49,1
BAZ megyei kistérségi minta együtt	15,9	67,3	56,9
település (M), körzetközpont	2,7	34,9	36,6
település (P)	6,5	37,7	57,1
település (K)	3,4	30,8	23,1
Pest megyei kistérségi minta együtt	3,1	35,3	40,3

Forrás: KSH T-Star – 2008

A BAZ megyei kistérségben lényegesen nagyobb a fiatalok aránya a népességben és ugyanez igaz az aktív korú regisztrált munkanélküliek arányára is. A munkanélkülieken belül sokan tartósan munkanélküliek és jelentős a képzettség nélküliek, az alacsonyan iskolázottak

aránya is. A Pest megyei kistérségben eltörpül a regisztrált munkanélküliek számaránya a BAZ megyeiekhez képest, s összetételük is kedvezőbb.

Mivel a két kistérség területi fejlettsége markánsan eltér egymástól, jogos a kiinduló kérdésünk, hogy különbözik-e az emberek szegénysége attól függően, hogy elmaradott, vagy fejlett, lényegesen jobb adottságú településen élnek? Milyen Budapesttől többszáz kilométerre szegénynek lenni és milyen a főváros közelében, olyan kistérségben, ahol az emberek zöme számára több és kedvezőbb megélhetési lehetőség adódik? Megjelenik-e a területi különbség a szegénységben élő romák életviszonyaiban?

Utószó a reprezentativitás kérdéséhez, avagy a szegénység miatt „színtelen” és „helytelen” országos nagymintás felvételek esetében?

Az országos reprezentativitású nagymintás lakossági felvételek kevés kivételtől eltekintve nem tartalmaznak etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdéseket. A munkaerő-piaci helyzetre, foglalkoztatásra, jövedelmi helyzetre, életkörülményekre vonatkozó statisztikai vizsgálatok egyike sem kérdez rá az emberek roma-nem roma identitására. A szegénységnek, a kirekesztettségnek, a „hivatalos statisztikában” nincs színe! Az etnikai vetület rejtve marad, miközben társadalmi jelentősége, súlya egyre erőteljesebb!

Tovább nehezíti a helyzetet az a tény, hogy a szegénységnek, a peremre szorult élethelyzeteknek területi reprezentativitása sem megfelelő. A kismintás felvételek esetében a megfelelő területi reprezentativitás a területi koncentráció miatt szóba se jöhet. A nagymintás vizsgálatok is regionális, megyei reprezentativitást céloznak meg, miközben egyre nagyobb igény mutatkozik a megbízható kistérségi szintű adatokra.

Ahhoz, hogy a területi különbségeket valós súlyuknak megfelelően meg tudjuk jeleníteni, hiányoznak azok a háttérismereteket, fogalmi kapaszkodók, modellek, amelyek érdemben le tudnák írni a települési-lakóhelyi különbségeket. Hasonlóan a társadalmi rétegződéshez, a területi rétegződés releváns (konszenzusos) kategóriái is hiányoznak, ugyanakkor ez lehetne az alapja egy árnyalt minta-kiválasztási eljárásnak!

Mindezek tetejében kezdődhet a vita, hogy kit, milyen ismervek alapján tekintünk romának.

Kutatásunk – nem reprezentatív módon ugyan, – de rávilágít arra, hogy milyen nagy különbségek adódnak a romák és nem-romák szegénységében, az elmaradott-leszakadó, illetve a fejlett-urbánus településen, hogy **a szegénységnek a „színe” és „helyszíne” is egyaránt fontos!** Egy megbízható empirikus kutatás előfeltételei közé tartozna az árnyalt területi tipológia, és az elfogadott roma mérőszám.

A „reprezentativitás” fogalma azt is feltételezi, hogy ismerjük az alapsokaság számunkra releváns tulajdonságait, mivel *ahhoz képest* beszélhetünk reprezentatív mintáról. Mivel ezen ismeretünk is hiányos, érdemes fenntartással kezelni a reprezentatívnak kikiáltott számokat, különösen akkor, amikor kiáltóan nagyok a szegények közötti különbségek is.

A szegénység éve, a 2011-es népszámlálás előkészítésének ideje szükségessé tenné a közös fellépést egy célirányos országos (területi és etnikai) reprezentativitású kutatás elméleti-módszertani előkészítéséért, majd gyakorlati végrehajtásért. Ehhez nyújthat esélyt az EU-s Roma csúcs által elfogadott és kitüntetett jelentőségű „Cordobai célok” elfogadása.

Hivatkozások

- Csire András-Németh Nándor: Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, MTA, Közgazdaságtudományi Intézet Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest, 2007, BWP – 2007/3.
- Faluvégi Albert – Fazekas Károly – Nemes-Nagy József – Németh Nándor: A hely és a fej – munkapiac és regionalitás Magyarországon, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005, KTI könyvek, 6. <http://mek.niif.hu/03600/03671/03671.pdf>.
- Faluvégi Albert: A magyar kistérségek fejlettségi különbségei, Előadás a Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztálya Vándorülésén, Balatonöszöd, 2000. május 18-19.
- Fazekas Károly: A magyar foglalkoztatási helyzet jelene és jövője. – In: *Pénzügyi Szemle*. évf. 2. sz. 2006.194.207.
- Frey Mária: „Nők és férfiak a munkaerőpiacon- a Lisszaboni Növekedési és Foglalkoztatási Stratégiai céljainak a tükrében”, In Szerepváltozások: Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről. 2009.27-52.
- Herman Zoltán: Foglalkoztatás, iskolázottság és képzettség, MTA KTI, Termelékenység és Gazdasági Növekedés: Munkaerőpiaci Kihívások Magyar Nemzeti Bank – Pénzügyminisztérium, 2008. augusztus 29.
- Kemény I. – Janky B. (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest: Gondolat
- Kertesi G. (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. *Szociológiai Szemle*, 2:57-87
- KSH, Tájékoztatási adatbázis, területi statisztika, <http://www.ksh.hu/> Lukovics Miklós: A térbeli különbségek alakulásának komplex vizsgálati módszere kistérségek példáján, Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.) 2008: Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. JATEPress, Szeged.
- Térport szakmai portál területi adatai, REMEK <http://www.terport.hu/>.

Jövedelmi helyzet, megélhetési viszonyok a mély szegénységben élők körében

Havasi Éva

A jövedelmek nagysága és egyenlőtlensége a két kistérségben – hasonlóságok és különbségek

Jövedelmek nagysága

Az íróasztal mellől a szegénységről értekezve számos definíciós és módszertani nehézséggel kell megküzdenünk. Amikor a két kistérségi központ romák lakta területén interjúztunk mindezt elfelejthettük, mivel az itt meg tapasztalt szegénység sokkal közelebb áll az ún. „klasszikus szegénységhez”, ahol a minimális megélhetési feltételek sem adóttak, mint az európai ún. relatív típusú, a többségi társadalom életszínvonalához viszonyított szegénységhez.

Magyarországon, hasonlóan a többi EU tagállamhoz, azonosan felépített módszertan mentén a háztartási ekvivalens jövedelem alapján, a medián 60%-ánál húzzuk meg a szegénységi küszöbszintet. A szegénységi küszöbérték egy olyan jövedelemszint, amely alatt az embereket szegénynek tekintjük. Magyarországon 2007-ben és 2008-ban is a lakosság 13%-a számított szegénynek.¹ A gyermekes háztartások esetében a szegénységi ráta lényegesen magasabb 19% volt. Vagyis a gyerekes háztartásban élő emberek közül minden ötödik jövedelmi szegény. Napjainkban 2,1 millió gyerekből, az EU-számításmód alapján, 411 ezer a szegénységben élők száma. Ennek több mint fele olyan családban él, ahol legalább három eltartott gyerek van és a háztartásfő csak alsófokú végzettséggel rendelkezik.²

Kérdőíves kutatásunk során olyan gyerekes háztartásokat kerestünk fel, ahol a családok többségének jövedelmi viszonyai messze elmaradtak az EU-szegénységi küszöbszinttől is. A KSH HKF adatai alapján az egy főre jutó havi jövedelem 2007-ben 73 ezer forint volt, ez a fogyasztói árindexszel továbbvezetve 2009-re 80.700,- Ft-nak felelt meg. Ehhez képest az általunk felkeresett háztartásokban az egy főre jutó havi jövedelem átlagosan 25.300,- Ft-ot tett ki, ami messze elmarad az országos átlagjövedelemtől, az EU-definíció szerinti küszöbértéktől, s az így számított szegények átlagjövedelmétől (33.200,- Ft) is. A felkeresett háztartások mindössze 8%-ában haladta meg a háztartás egy főre jutó jövedelme a szegénységi határt.

¹ OECD1 fogyasztási egységgel számolva a jövedelmet. OECD2-skála alkalmazása esetén ez az arány egy százalékponttal alacsonyabb. Lásd Eurostat adatbázis, illetve „Gyerekszegénység Magyarországon”, 2010.

² Lásd „Gyerekszegénység” c. kötet, 53. oldal.

Az elemzés során referencia-csoportként a lakosság legszegényebb 5%-át választottuk, mivel átlagos jövedelmük, megélhetési viszonyaik alapján ők állnak legközelebb az általunk kutatott népességhez. **A lakosság legszegényebb 5%-ának jövedelme 24.300,- Ft, ezen belül a gyerekes háztartásokban élők 24.881,- Ft-ot tett ki, ami mindössze havi 500,- Ft-tal tér el a két kiválasztott kistérség 7 településén megkérdezett emberek átlagos jövedelmétől.**

Itt jegyeznénk meg, hogy az elemzés során mindvégig, közérthetősége és egyszerűsége miatt, egy főre jutó jövedelemmel és nem OECD1, vagy OECD2-skála szerinti jövedelemmel számolunk. Ennek megfelelően határoztuk meg a szegénységi küszöbértéket is.

1. táblázat – Az egy főre jutó jövedelem nagysága országosan és a szegénységi küszöbérték

	2007	2009
Egy főre jutó havi átlagjövedelem országos átlagban	72.986	80.700
Szegénységi küszöbérték (egy főre jutó jövedelem alapján számolt medián 60%-a)	39.853	44.100

Forrás: KSH HKF-2007, 2009-re fogyasztói árindexszel továbbvezetve

2. táblázat – Az egy főre jutó jövedelem nagysága országosan és a lakosság alsó 5%-ában

	2009
Szegények egy főre jutó havi átlagjövedelme országos átlagban (továbbvezetett adat)	33.200
A lakosság legszegényebb 5%-ának átlagjövedelme (továbbvezetett adat)	24.300
A lakosság legszegényebb gyerekes háztartásban élő 5%-ának átlagjövedelme (továbbvezetett adat)	24.881

Forrás: KSH HKF-2007, 2009-re fogyasztói árindexszel továbbvezetve

A területi különbségek megmutatkoznak az emberek jövedelmében. A hátrányos helyzetű kistérségben a szegények is kevesebből élnek, a különbség havi 4,3 ezer Ft/fő. Természetesen, ha az átlagjövedelmek különbségeit néznénk, akkor ott még nagyobb eltérést találnánk a Pest megyei kistérségben élők javára.

A szegények kevesebből élnek ott, ahol a többség is szerényebb jövedelmű. Vajon van-e különbség e tekintetben roma és nem-roma háztartások között? Adatainkból egyértelműen kirajzolódik, hogy a roma szegények lényegesen kevesebb jövedelemmel rendelkeznek mint a fehérek. A különbség közel havi 10 ezer Ft! A gazdagabb, fejlett kistérségben nem csak a szegények és nem szegények jövedelmében van nagyobb szakadék, hanem ezen belül a szegény romák és szegény nem-romák között is! A BAZ megyei kistérségben a roma szegények jövedelme a fehér szegények jövedelmének 82%-át teszi ki, míg a Pest-megyei kistérségben mindössze 61%-át!

A jövedelmi különbségek a fejlett, versenyképes, urbánus, főváros közeli kistérségben lényegesen nagyobbak mind a szegények és nem szegények mind pedig roma és fehér szegények között, mint a másik, fővárostól távoli, fejletlen, kevésbé versenyképes, fővárostól távoli kistérségben.

3. táblázat – A megkérdezettek háztartások tagjainak jövedelmi helyzete a két kistérségben

	Egy főre jutó havi jövedelem egy átlagos hónapban		
	Együtt	Ebből: nem roma	roma
	háztartásban élők		
Összes megkérdezett *	25.300	31.200	22.000
Ebből:			
BAZ megyei kistérségben	23.600	26.900	22.100
Pest megyei kistérségben	27.900	36.000	21.900

*248 háztartási kérdőív 1.250 személy adatai alapján

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Jövedelmi egyenlőtlenségek

A jövedelmi egyenlőtlenségek bemutatására a két kistérségre kiszámítottuk a fontosabb egyenlőtlenségi mutatókat is. A Q10 a tizedik decilisbe tartozók átlagjövedelmének az első decilisbe tartozók átlagjövedelméhez viszonyított aránya. Ez Pest megyében kiemelkedően magas (5,9), ami azt jelenti, hogy az adott kistérségben felkeresett háztartások tagjait jövedelmük alapján sorba rendezve, a legmagasabb jövedelmű 10% jövedelme közel hatszorosa az itt élő legalacsonyabb jövedelmű 10% jövedelmének. Az Éltető-Frigyes index az átlag fölötti jövedelemből élők átlagjövedelmét az átlag alatti jövedelemből élők átlagjövedelméhez hasonlítja, ami a Pest megyei kistérségünkben 2,3-szeres BAZ megyében közel kétszeres jövedelmi különbséget mutat. A Robin Hood-index arra ad választ, hogy mekkora jövedelemtömeget kellene átcsoportosítani a kevésbé szegényektől a nagyobb szegénységben élők javára, hogy a „tökéletes jövedelmi egyenlőség” megvalósuljon a vizsgált emberek körében.

Mindhárom egyenlőtlenségi mutató és a felrajzolt Lorenz-görbe is arra hívja fel a figyelmet, hogy a szegények jövedelmi szempontból sem nem tekinthetők homogén csoportnak. Nagy különbségek vannak szegény és szegény között is. A kedvezőbb megélhetési viszonyokat biztosító urbánus kistérség szegényei, hasonlóan a lakosság többi részéhez magasabb jövedelmi szinten élnek és nagyobb jövedelmi egyenlőtlenségeket mutatnak, mint a fejletlen kistérség lakói, s ezen belül szegényei. A nem-roma családokban élők jövedelme lényegesen magasabb és jövedelmi különbségeik is erőteljesebbek, mint a roma háztartásokban élőké.

4. táblázat – Jövedelmi egyenlőtlenségek mutatószámai

	BAZ	Pest	Együtt
	megyei kistérség		
Q ₁₀ mutató	4,3	5,9	4,8
Éltető-Frigyes index	1,9	2,3	2,0
Robin Hood-index, %	16,6	21,1	18,4

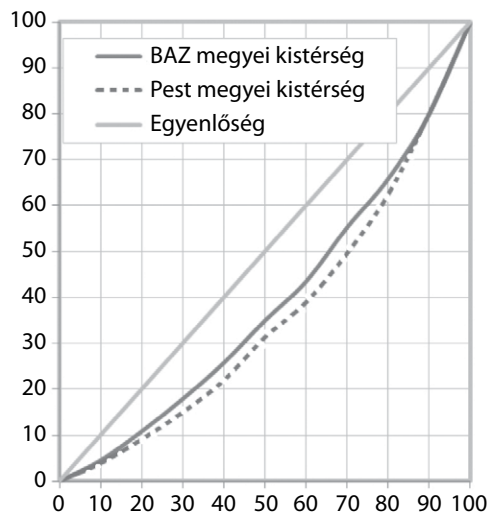
Forrás: saját kutatás adatai, 2009

5. táblázat – Jövedelmi egyenlőtlenségek mutatószámai

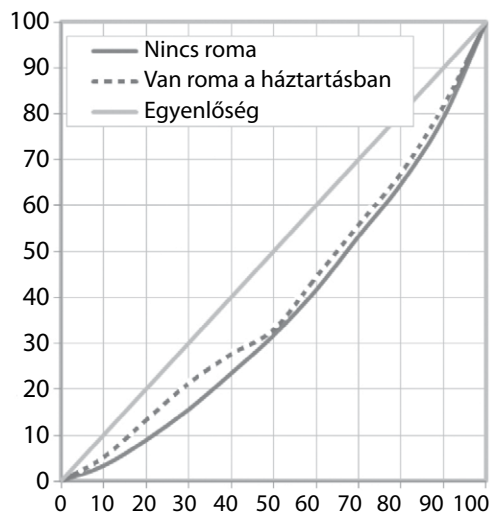
	Nincs	Van	Együtt
	roma háztartástag		
Q ₁₀ mutató	6,3	3,9	4,8
Éltető-Frigyes index	2,1	1,9	2,0
Robin Hood-index, %	18,43	17,06	18,4

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

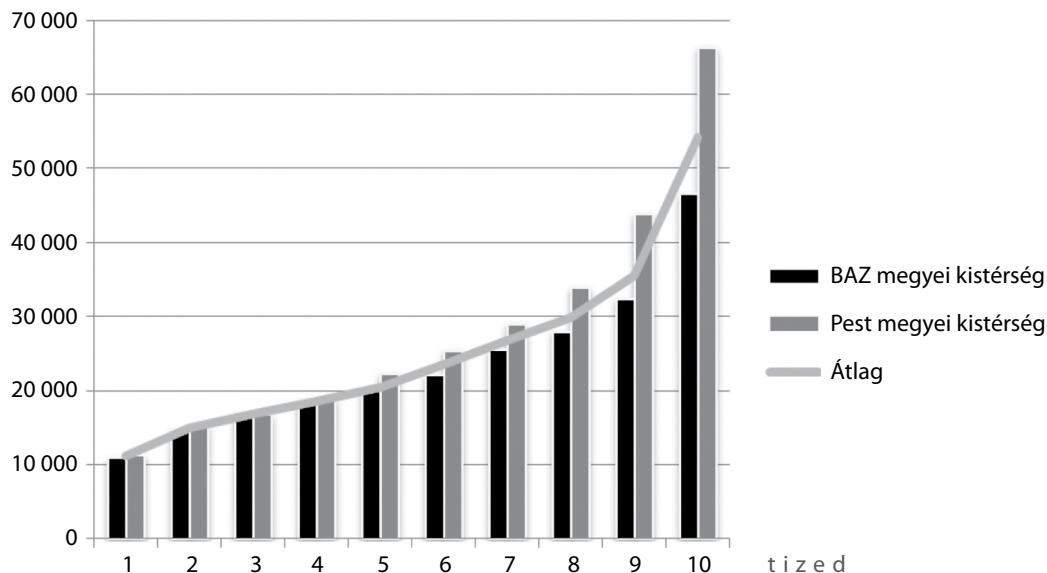
1. ábra – Lorenz-görbe

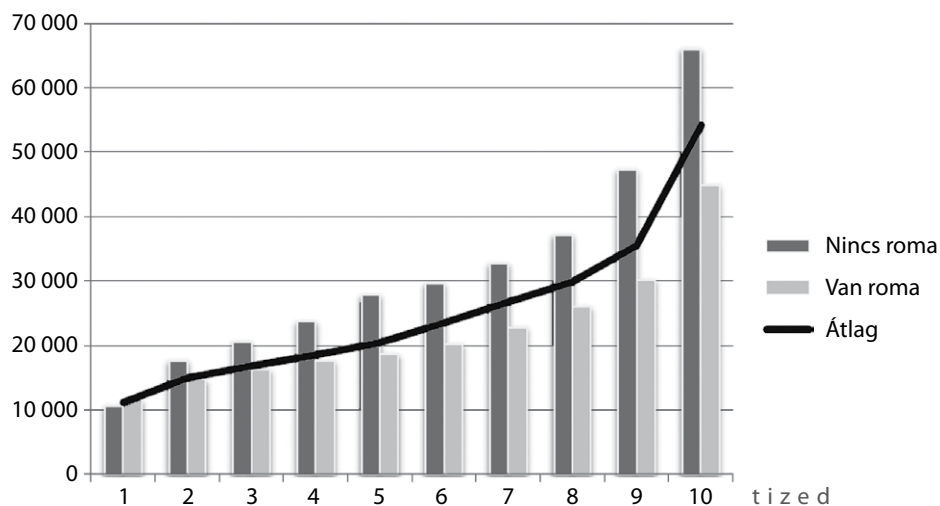
Forrás: saját kutatás adatai, 2009

2. ábra – Az átlagjövedelmek nagysága a vizsgált háztartástípusba tartozó népesség saját jövedelmi tízei szerint, Ft/hó/fő

3. ábra – Az átlagjövedelmek nagysága a vizsgált háztartástípusba tartozó népesség saját jövedelmi tízei szerint, Ft/hó/fő

Adósságok, hitelek

Messze a létminimum és az EU szegénységi küszöbszint alatt miből, hogyan és kik tudnak eladósodni? Milyen az eladósodottság mértéke? Erre keressük a választ ebben a fejezetben.

A háztartások 58%-a törleszt valamilyen kölcsönt, illetve adósságot. Ez a háztartások összbevételének átlagosan valamivel több mint egyötöde. A BAZ megyei kistérségben nagyobb arányban, de kisebb összeggel vannak eladósodva az emberek mint a Pest megyei kistérségben. Átlagosan havi 28.600 forint megy el a háztartások összbevételéből törlesztésekre.

A roma háztartások kisebb bevételükből kisebb arányban és összeggel tudnak eladósodni. Ugyanakkor, mint később látni fogjuk, hitelszerkezetük kedvezőtlenebb mint a nem-romáké.

6. táblázat – A háztartási bevételek és adósságok főbb adatai

	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: A BAZ megyei kistérségben	A Pest megyei kistérségben
Átlagos havi bevétel a háztartásban, Ft	126.600	116.000	143.600
Havi törlesztési kötelezettség, Ft	28.600	27.500	30.400
Törlesztés a háztartás átlagos havi bevételéből, %	23,1	24,7	20,5
Adósságot/kölcsönt törlesztő háztartások aránya, %	58,1	61,7	52,1

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

7. táblázat – A háztartási bevételek és adósságok főbb adatai

	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: nem romák	Romák
Átlagos havi bevétel a háztartásban, Ft	126.600	146.600	114.400
Havi törlesztési kötelezettség, Ft	28.600	37.700	23.000
Törlesztés a háztartás átlagos havi bevételéből, %	23,1	26,0	21,4
Adósságot/kölcsönt törlesztő háztartások aránya, %	58,1	69,2	51,3

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A szegények sokszor a hó vége előtt bolti adósságra kényszerülnek. A „felírásra” történő vásárlás a szegénység egyik tipikus ismérve. Az elmaradott falusi kistérségben a kérdezett szegény háztartások 13%-nak, a főváros közeli urbánus kistérségben 9%-ának van bolti adóssága. Ez az esetek egy részében nem különösebben megterhelő, az élet mindennapi megszokott része. Főleg a szegények szegényei kényszerülnek bolti adósságra.

8. táblázat – Ha van bolti adóssága a háztartásnak, akkor az asszonyok véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: A BAZ megyei kistérségben	A Pest megyei kistérségben
Van és komoly megterhelést jelent	7	6	9
Van, de nem különösebben megterhelő	4	7	0
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	89	87	91

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

9. táblázat – Ha van bolti adóssága a háztartásnak, akkor az asszonyok véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: nem romák	Romák
Van és komoly megterhelést jelent	7	5	8
Van, de nem különösebben megterhelő	4	1	6
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	89	94	86

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A bolti adósság egy része az uzsorakamathoz hasonló haszonnal jár a kölcsönt biztosító számára. Nem véletlen, hogy az uzsorás sokszor nem csak pénzt hitelez, hanem kis üzletet működtetve bolti áruhitelt is nyújt. Persze itt nem a divatos, reklámozott kurrens termékekre kell gondolni, hanem kenyérre, lisztre, tojásra.

10. táblázat – Ha van lakáshitele a háztartásnak, akkor a nők véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent a törlesztése, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: A BAZ megyei kistérségben	A Pest megyei kistérségben
Van és komoly megterhelést jelent	34	34	33
Van, de nem különösebben megterhelő	6	5	7
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	60	61	60

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Annak ellenére, hogy a kérdezettek szerény lakáskörülmények között élnek 40%-uknak lakáshitele is van.

11. táblázat – Ha van lakáshitele a háztartásnak, akkor a nők véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent a törlesztése, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: nem romák	Romák
Van és komoly megterhelést jelent	34	44	28
Van, de nem különösebben megterhelő	6	5	6
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	60	51	66

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

„Egyéb” banki hitele a háztartások 55%-ának van. E mellett rákérdeztünk a Provident kölcsön felvételére is. A háztartások 23%-a rendelkezik Provident kölcsönrel. Ebből 19%-uk szerint ez komolyan megterhelő számukra, míg további 4%-uk szerint nem különösebben megterhelő a kölcsön! A beszélgetések során ugyanis kiderült, hogy általában az első időszakban eleget tesznek a fizetési kötelezettségüknek, majd egy idő után a részleteket egyszerűen nem fizetik.

12. táblázat – Ha van Provident kölcsönük, akkor az asszonyok véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent a törlesztése, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: A BAZ megyei kistérségben	A Pest megyei kistérségben
Van és komoly megterhelést jelent	19	20	17
Van, de nem különösebben megterhelő	4	4	5
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	77	76	78

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

13. táblázat – Ha van Provident kölcsönük, akkor az asszonyok véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent a törlesztése, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: nem romák	Romák
Van és komoly megterhelést jelent	19	19	18
Van, de nem különösebben megterhelő	4	6	3
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	77	75	79

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Magánszemélytől felvett hitele a kérdezettek 8%-ának volt. A romák lényegesen nagyobb arányban veszik igénybe ezt a hitelezési formát. Az uzsorások nagy része a romák lakta

területen él és maguk is romák. Így ez a kölcsön könnyebben hozzáférhető a roma szegények számára, mely nem ritkán az egyetlen hitelfelvételi lehetőségük is.

Az uzsoratóke új megjelenési formája az eladósodott szegények lakóhelyének elvesztése után a lakásbérleti rendszer. A szegény roma fizetéseképtelensége folytán elvesztve a lakását, a későbbiekben visszabérli azt az uzsorástól havi bérleti díj fejében! Erre vonatkozó számszerű adataink nincsenek, de a jelenséggel több helyütt is találkoztunk.

14. táblázat – Ha van magánszemélytől felvett kölcsönük, akkor az asszonyok véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent a törlesztése, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: A BAZ megyei kistérségben	A Pest megyei kistérségben
Van és komoly megterhelést jelent	4	4	4
Van, de nem különösebben megterhelő	4	4	4
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	92	92	92

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

15. táblázat – Ha van magánszemélytől felvett kölcsönük, akkor az asszonyok véleménye szerint, mekkora megterhelést jelent a törlesztése, %

Háztartás	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: nem romák	Romák
Van és komoly megterhelést jelent	4	0	7
Van, de nem különösebben megterhelő	4	1	6
Nincs adósság, illetve nem megterhelő	92	99	87

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

16. táblázat – A megkérdezettek háztartásai közül a hitellel rendelkezők aránya a két kistérségben roma nem-roma hovatartozás szerint, %

	Hitellel rendelkező háztartások aránya, %		
	Együtt	Ebből: nem roma	Roma
	háztartásban élők		
Összes megkérdezett	63	73	57
Ebből:			
BAZ megyei kistérségben	65	73	60
Pest megyei kistérségben	60	72	52

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A háztartások 37%-ának nincs hitele, 34%-ának egyfajta, 29%-ának többfajta hitele is van. **A nem-roma háztartások 73%-a, míg a roma háztartások 57% rendelkezik legalább egyfajta hitellel.** A romák a nem romákhoz képest kétféle adósságfajtában: a bolti adósságban, a magánszemélytől kapott hitelben részesednek nagyobb arányban! A devizahitelek miatti eladósodottság nem a mély szegénységben élők, és még inkább nem a roma szegények kockázata!

Anyagi depriváció

A megkérdezett háztartások tagjainak 63%-a esetében előfordult az elmúlt év során, hogy nem jutott elég pénz élelmiszerre, 65%-a esetében rezsire, 53%-a esetében gyógyszerre, 54%-a esetében közlekedésre és 39%-a esetében megfelelő fűtésre.

A késő őszi-téli hónapokban folyt a kérdezés, a legtöbbször egyetlen helységet fűtöttek, s ott tartózkodott a család nagy része. Nem egyedi esetről az is előfordult, hogy hétvégén a déli órákban a hideg konyhában ücsörögtünk, s nem főtt az ebéd sem némi meleget adva a helységben, mert nem volt mit megfőzni aznap. A némi krumplival és tésztaival, csipetkével készített leves tipikusnak mondható a roma szegényeknél. Ha ebből mindenkinek jut és kenyér is van hozzá, akkor „jutott elég pénz élelmiszerre”.

17. táblázat – Előfordult az elmúlt év során, hogy nem jutott elég pénz (személyi szinten)

Személyek	Összes megkérdezett háztartásában élő	BAZ	Pest
		megyei kistérségben élők	
...élelmiszerre	63	67	56
...rezsire	65	63	67
...gyógyszerekre	53	54	52
...közlekedésre	54	57	50
...megfelelő fűtésre	39	38	40

Forrás: saját kutatás adatai, 2009 és KSH-HKE, 2007

A két kistérség szegényei, valamint a romák és fehérek között van némi eltérés a megélhetési nehézségekben, de nem számottevő. A hátrányos kistérség szegényei számára a rezsi kivételével minden egyéb nagyobb gondot jelentett a versenyképes, urbánus kistérség összességében valamivel magasabb jövedelemmel rendelkező szegényeihez képest.

A roma szegényeknek komolyabb anyagi gondokkal kell szembenézni mint a nem roma szegényeknek. A gyógyszerek kiváltásának nehézsége az, amiben a legnagyobb különbség mutatkozik roma és fehér ember között. A későbbiekben szó lesz arról is, hogy milyen komoly egészségi állapotbeli eltérés húzódik meg a háttérben. Egyébként a megélhetési gondok említése alapvetően a jövedelmi helyzetben meglévő különbségek megnyilvánulása. A mély szegénységben minden fillérnek helye van.

18. táblázat – Előfordult az elmúlt év során, hogy nem jutott elég pénz (személyi szinten)

Személyek	Összes megkérdezett háztartás	Ebből: nem romák	Romák
...élelmiszerre	63	59	65
...rezsire	65	64	65
...gyógyszerek kiváltására	53	41	60
...közlekedésre	54	50	57
...megfelelő fűtésre	39	61	65

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

19. táblázat – Az anyagi depriváció indexe (0-5), az előbbi öt ismerv alapján

Személyek	Összes megkérdezett háztartásában élő	BAZ	Pest
		megyei kistérségben élők	
Anyagi depriváció indexének nagysága	3,0	3,0	2,9
Ebből:			
Nem romák	2,7	2,9	2,5
Romák	3,1	3,1	3,1

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Mennyi kell a megélhetéshez?

Tud-e gondolni merészet az, akinek napi küzdelmet jelent a megélhetés? Tudjuk országos adatok alapján is, hogy minél szegényebb egy háztartás, egy személy, annál kisebb összeget tart szükségesnek a „szerény”, az „átlagos”, vagy a „jó színvonalú” megélhetéshez. Mégis mellbevágó élmény, hogy a minimális megélhetéshez havi egy főre jutó 34 ezer forintot tartanának szükségesnek a kérdezettek és még ez a pénz sem áll rendelkezésükre. Ez az összeg a hazai számított létminimum megközelítően fele! A BAZ megyei kistérség szegényei és a roma szegények esetében a megélhetéshez szükséges minimum még ennél is alacsonyabb! Ebben is megmutatkozik a tényleges jövedelem és a szükségesnek tartott jövedelem közötti szoros kapcsolat.

20. táblázat – A különböző megélhetési szinthez szükségesnek tartott összegek, Ft/hó/fő

	Összes megkérdezett háztartásában élő	BAZ	Pest	A népesség legszegényebb 5%-a
		megyei kistérségben élők		
Minimális megélhetéshez	34.000	32.700	36.000	40.800
Átlagos szinthez	49.500	47.800	52.100	58.300
Jó megélhetéshez	84.000	76.800	97.100	80.300

Forrás: saját kutatás adatai, 2009 és KSH-HKF, 2007

21. táblázat – A különböző megélhetési szinthez szükségesnek tartott összegek, Ft/hó/fő

	Összes megkérdezett háztartásában élő	Ebből: nem romák	Romák
Minimális megélhetéshez	34.000	40.800	30.000
Átlagos szinthez	49.500	57.400	44.800
Jó megélhetéshez	84.000	87.800	81.500

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A népesség legalacsonyabb jövedelmű 5%-ának tényleges jövedelme a minimálisan szükségesnek tartott összeg 69%-a (KSH, HKF adat). Az általunk megkérdezettek esetében ez az arány 5 százalékponttal magasabb volt, átlagosan 74%. Az „átlagos” szintű megélhetéshez szükségesnek tartott összegnek a ténylegesen rendelkezésre álló jövedelemhez viszonyított aránya még jobban közelíti az országos alsó 5% által mondott összegeket. A rendelkezésre álló jövedelem az átlagos szintű megélhetéshez szükségesnek tartott összegnek mindössze a fele! A „jó” színvonalú megélhetéshez legalább a jelenlegi valós jövedelem háromszorosára lenne szükség.

22. táblázat – A tényleges jövedelem és a különböző megélhetési szinthez szükségesnek tartott összegek aránya a vizsgált népesség körében és a lakosság legszegényebb 5%-ában, %

	Kérdezettek együtt	BAZ	Pest	A népesség leg-szegényebb 5%-a
		megyei kistérségben élők		
Minimális megélhetéshez	74	72	78	69,1
Átlagos szinthez	51	49	54	48,3
Jó megélhetéshez	30	31	29	35,7

Forrás: saját kutatás adatai, 2009 és KSH-HKF, 2007

23. táblázat – A tényleges jövedelem és a különböző megélhetési szinthez szükségesnek tartott összegek aránya a vizsgált népesség körében és a lakosság legszegényebb 5%-ában, %

	Kérdezettek együtt	Ebből: nem romák	Romák
Minimális megélhetéshez	74	76	73
Átlagos szinthez	51	54	49
Jó megélhetéshez	30	36	27

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Az átlagos megélhetési szinthez szükségesnek tartott összeg alig több mint felével rendelkezik a háztartások, akkor, amikor ennek nagyságát havi mindössze 49.500,- Ft/ főben határozták meg. Ez a forintösszeg valamivel magasabb, mint az EU-relatív szegénységi küszöbszint, de még mindig messze alatta marad a számított létminimumnak.

Szubjektív jövedelmi helyzet, a szubjektív és az objektív szegénység kapcsolata

Az emberek tényleges jövedelme mellett érdemes azt is megnézni, hogy ők maguk hogyan ítélik meg anyagi helyzetüket.

A KSH HKF, 2007-es adatai szerint a legszegényebb 5%-ba tartozó népesség 55%-a saját bevallása szerint „nagy nehézségek árán” tudott csak megélni. További 32% „nehézségek árán” élőknek mondta magát és 13% „kisebb nehézség árán” élőknek. Ugyanakkor, mivel a lakosság legszegényebb öt százalékáról van szó, nyilvánvaló hogy objektív jövedelmi helyzetüket tekintve mélyen a szegénységi küszöbszint alatt éltek.

Saját kutatási adataink „pozitívabb” képet mutatnak. Még a roma szegények is az országos alsó 5%-ot meghaladó arányban vallották magukat jobb helyzetűnek. Ebbe némileg belejátszik az a tény is, hogy az általunk kutatott népesség 8%-ának jövedelme meghaladta a szegénységi küszöbszintet, tehát egy szűk réteg valamivel jobban élt, mint az országos minta alapján lehatárolt alsó jövedelmi 5%.

24. táblázat – Szubjektív jövedelmi helyzet– a különböző nehézségi szinten élők aránya a gyermekes asszonyok véleménye alapján, %

Személy	Összes megkérdezett háztartásában élő	BAZ	Pest	A népesség legszegényebb 5%-a
		megyei kistérségben élők		
Nagy nehézségek árán	45	50	40	55
Nehézségek árán	27	24	30	32
Kisebb nehézségekkel	23	23	24	13
Viszonylag könnyen, könnyebben	5	3	6	0
Együtt	100	100	100	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009 és KSH-HKF, 2007

Az objektív és szubjektív jövedelmi helyzet nem csak önmagában, hanem egymáshoz való viszonyában is sokat elárul az emberek jóléti viszonyairól. Noll, Berger és Schmitt szerint az objektív jólét és a szubjektív jólét szintjének egybeesése a „jólét” igazi fokmérője. Ha a kettő eltér egymástól, akkor „disszonanciáról”, vagy pedig „adaptációról” beszélhetünk. Adaptáció akkor áll fenn, ha a szegény természetesnek tekinti saját léthelyzetét, illetve olyan szegregált körülmények között él, ahol a környezetében élők is hasonló nehézségekkel néznek szembe, így helyzetét „természetesnek”, „átlagosnak” tartja, nem éli meg olyan mértékben a szegénységét mint ahogy azt tenné egy gazdagabb környezetben. A tartós mély szegénységben élés, melyet „klasszikus szegénységnek” is szoktunk nevezni, egyik kitüntetett indikátora éppen az adaptáció jelensége lehetne.

25. táblázat – Szubjektív jövedelmi helyzet – a különböző nehézségi szinten élők aránya a gyermekes asszonyok véleménye alapján, %

Személy	Összes megkérdezett háztartásában élő	Ebből: nem romák	Romák
Nagy nehézségek árán	45	36	51
Nehézségek árán	27	31	24
Kisebb nehézségek árán	23	30	20
Viszonylag könnyen, könnyebben	5	3	5
Együtt	100	100	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A kutatási körbe tartozó háztartások egy részének jövedelme meghaladta az EU szegénységi küszöbértéket, ezért őket az „objektíve nem szegények” közé soroltuk (8%). Azokat, akik véleményük szerint „nagy nehézségek árán”, illetve „nehézségek árán” tudnak megélni a „szubjektív szegényekhez” soroltuk. A kettő közötti kapcsolatot az alábbi táblázat mutatja a két kistérségre.

26. táblázat – Az objektív és szubjektív szegénység kapcsolata a vizsgált népesség körében, %

	Összes megkérdezett háztartásában élő	BAZ	Pest
		megyei kistérségben élők	
Nem szegény	5	2	8
Szubjektíve szegény, objektíve nem	3	3	5
Objektív szegény, szubjektíve nem	24	25	23
Minkét szempont szerint szegény	68	70	64

Forrás: saját kutatás adatai, 2009 és KSH-HKE, 2007

27. táblázat – Az objektív és szubjektív szegénység kapcsolata a vizsgált népesség körében, %

Népesség	Országos átlag	Legszegényebb jövedelmű alsó 5%
Nem szegény	52	–
Szubjektíve szegény, objektíve nem	35	–
Objektív szegény, szubjektíve nem	3	22
Minkét szempont szerint szegény	10	78
Együtt	100	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009 és KSH-HKF, 2007

A kutatási körbe tartozó emberek 5%-ának jövedelme meghaladja a szegénységi küszöbértéket és nem is tartja magát szegénynek, 3% szegénynek vallja magát, miközben jövedelme meghaladja a szegénységi küszöbértéket („disszonancia”), további 24% objektíve szegény, de nem érzi magát annak („adaptáció”), 68% pedig megéli a valós szegénységét („depriváció”).

A BAZ megyei kistérségben 6%, a Pest megyei kistérségben 13% a mintába került objektíve nem szegény népesség aránya. Mindkét kistérségben 28% azok aránya, ahol az objektív és szubjektív szegénység nem találkozik.

A romák mindössze 3%-a nem szegény, míg a nem-romák esetében ez az arány 16%! Az objektív és szubjektív helyzet közötti inkonzisztencia a nem romáknál valamivel magasabb.

28. táblázat – Az objektív és szubjektív szegénység kapcsolata a vizsgált népesség körében, %

Személy	Összes megkérdezett háztartásában élő	Ebből: nem romák	Romák
Nem szegény	5	9	2
Szubjektív szegény	3	7	1
Objektív szegény	24	24	24
Minkét szempont szerint szegény	68	60	73

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Az alábbi táblázatban csak az inkonzisztenciákat emeltük ki: a két kistérségen belül néztük a romák és nem romák közötti eltéréseket, az összetételhatásból eredő különbségeket kiszűrve. Így nyilvánvalóvá vált, hogy az adaptáción belüli eltérések a két kistérségben élő fehérek némileg eltérő magatartásából adódik, míg a disszonancia aránybeli eltérésébe a kistérségi különbség mellett a roma-fehér népesség megítélésbeli különbsége is tényező.

29. táblázat – Az objektíve szegény, de szubjektíve nem szegények (adaptálódottak), valamint a szubjektíve szegény, de objektíve nem szegények (disszonánsak) aránya, %

	Nem romák közül		Romák közül	
	Adaptáció	Disszonancia	Adaptáció	Disszonancia
Összes megkérdezett=100%	24	7	24	1
Ebből:				
BAZ megyei kistérség	27	4	24	2
Pest megyei kistérség	21	11	24	0

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Az a romák szájából is hangoztatott közhely, hogy „szeretnek panaszkodni”, az anyagi helyzetükkel összefüggésben nem igazolható. Inkább a „jobb módú” (szegénységi szint fölötti jövedelemből élő) kedvezőbb környezeti adottságokkal bíró Pest megyei kistérségben élő fehérek esetében fordul ez elő. Ők azok, akik inkább látnak a környezetükben olyan élethelyzeteket, lehetőségeket, amelyekből ők kimaradnak. Ez megmutatkozik a nagyobb disszonanciában és a kisebb adaptációban. Az adaptációt illetően az elmaradott kistérségben élő fehérek emelkednek ki, ha nem is toronymagasan, de kimutathatóan.

Nem véletlen, hogy a hátrányos helyzetű kistérségben élő katolikus pap többször is hangoztatta, hasonlóan a Pest megyei kistérség egyik romatelepen hallott panaszárattal összhangban, hogy **nem megoldás az egyes emberek segítése**. A helyzet kezelése csakis a célirányos, roma és nem-roma szegények együttes felemelkedését segítő programokkal lehetséges. Egy-egy adakozás többet tud rombolni azzal, hogy „egyesek kaptak, míg mások nem”, mint annak elmaradása.

Az adaptáció nem más mint békés elfogadás, beletörődés a „a másik is így él” szemléletének érvényesülése. Hasznos magatartás a szegény ember számára, mert a belső béke a túlélés egyik fontos eleme. A szegregáció kétarcú, hozzájárul a szegénység elviseléséhez, ugyanakkor akadály a szegénységből való kimászásnak.

Mintegy a fejezet lezárásaként, s az előbbi gondolatmenet kontrolljaként nézzük meg „összességében mennyire voltak elégedettek” a megkérdezettek anyagi helyzetükkel? Az asszonyok véleménye alapján a mintánkba került emberek 22%-a elégedett anyagi helyzetével, 35% „inkább elégedetlen” és 43% „nagyon elégedetlen”. Miközben a romák átlagjövedelme összességében lényegesen rosszabb mint a nem-romáké, anyagi helyzetükkel való elégedettségük pontosan megegyezik.

Most kihagyjuk az elemzésből azokat a háztartásokat, ahol a jövedelem a szegénységi szint fölötti (8%) és ezen belül vizsgáljuk az anyagi helyzettel való elégedettséget. A szegénységi küszöbszint alatt is minden ötödik személy inkább elégedett az anyagi helyzetével, mint elégedetlen. **Minkét kistérségben a romák 2-3 százalékpontnyi különbséggel a romák az elégedettebbek.**

30. táblázat – Az anyagi helyzetükkel elégedettek aránya a szegénységi küszöbszint alatti jövedelemből élő megkérdezettek körében, %

	Nem romák közül		Romák közül	
	(Inkább) elégedett	(Inkább) elégedetlen	(Inkább) elégedett	(Inkább) elégedetlen
BAZ megyei kistérség	18	82	21	79
Pest megyei kistérség	23	77	25	75
Együtt	20	80	22	78

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Mi adja a megélhetést?

Az emberek megélhetése számos tényezőből áll össze. A piaci jövedelmek, ezen belül a munkajövedelmek, a vállalkozói- és a tulajdonosi jövedelmek, belső arányai is változnak. A hagyományos adott időpontban kapott azonos összegű rendszeres fizetés, vagy kereset sokkal kevésbé jellemző ma, mint 10-20 évvel ezelőtt. Különösen igaz ez a szegények és a magas jövedelműek piaci típusú jövedelmeire. A jövedelmek kevésbé rendszeresek és nem azonosak egyik hónapról a másikra. Van úgy, hogy egy-két vállalkozói bevétel biztosítja az éves megélhetést.

A társadalmi jövedelmek esetében a TB típusúakra (elsősorban nyugdíj, családi pótlék) a hagyományos kiszámíthatóság a jellemző, míg a szociális jövedelmek másik nagy csoportjára, a jövedelemfüggő juttatásokra, már egyre inkább a hektikusság.

Az egzisztenciális biztonságot a rendszeres jövedelem adja, akár munkajellegű, akár TB típusú. Ezt egészítik ki a legvegyesebb ilyen-olyan kevésbé rendszeres, kevésbé kiszámítható, de a megélhetéshez szükséges egyéb jövedelmek.

A szegények esetében a **rendszeres munkajövedelem és a rendszeres szociális jövedelem is alacsony**, ráadásul általában sok az eltartott is, így minden jövedelmet hozó lehetőséget meg kell ragadniuk. Az országos reprezentativitású kutatások ilyen mélységben és változatosságban nem tudják követni a jövedelmeket. Ma még a statisztikai számbavétel sem tud igazán mit kezdeni a rendszeresség mértékének és a realizált jövedelmek vegyességének kérdésével.

Amikor a szegényektől meg kívánjuk vonni a segítyt abban az esetben, ha van alkalmi munkajövedelmük, akkor az „adózik pénzéből” folyósított juttatásnak viszont elégségesnek kellene lennie a megélhetéshez. Mai viszonyok között azonban a kettő együtt biztosítja a túlélést, a szerény megélhetést.

A megélhetés forrásai

A Pest megyei kistérség körzetközpontjában, kutatásunk egyik helyszínén, a jól kiépített autóúttól néhány méterre fekvő összefüggő, romák által lakott lepusztult hajlékok között (ne nevezzük romatelepnek, mert hivatalosan nem az), a szilárd burkolat nélküli „főutcában”, a dagonyában kérdőívezünk. Az összesereglett férfiak kérdése nem az volt, hogy mit keresünk

itt „köztük” a kérdőíveinkkel, hanem **„hogyan tudunk-e bármilyen munkalehetőségről”, mert ők szívesen elvállalnák.**

A szegények esetében a munkát és a kereső tevékenységet mindenképpen szét kell választani. A nagy szegénységben minden olyan tevékenységet, amellyel „pénzt lehet kiváltani” igyekeznek ők maguk elvégezni. Sokan a közkútra járnak vízért, ez nem kerül pénzbe. Fát szednek az erdőben, hogy kevesebbe kerüljön a fűtés. Ahol van mit, ott gyűjtögetnek is. A „lomizásból” megmaradt értékesíthetetlen kacatokot elfűtik, hogy ezzel is segítsenek magukon. Az elégetett lomoktól maró füst szaga gyakran csapott meg minket a kérdéses során.

Az intézményesített munkákon kívüli, háztartáson kívüli és főként háztartási keretek között folyó munkák számbavételére, és az ország „nemzeti jövedelmének” részeként való kezelésére folynak már kísérletek. A hagyományos nemzeti számlát kiegészítő „háztartási szatellit számla” ezen a filozófián alapul. Kiszámítása azonban még csak kísérleti stádiumban van.

Nem véletlen, hogy a gyerekeknevelés, a házimunka, a főzés, mosás, takarítás a nők családon belüli szerepét erősíti. A szegény családokban az asszonyok a mindennapi élet kulcsszereplői. Még akkor is, ha ez látszólag, vagy valósan, nem jár kellő megbecsüléssel. Azokban a háztartásokban, ahol a férfiaknak nincs (rendszeres kereső) munkája, a nők szerepe még inkább felértékelődik. A családi pótlék az „asszonyok bevétele”. A gyed, a gyes, a gyet, az ápolási díj szintén a női bevételek közé tartozik. Ráadásul ezek mindegyike rendszeressége, kiszámíthatósága folytán különösen értékes. Részben ezzel függ össze, a szegény családokban a nyugdíjas családtagok megbecsülése, szerepük felértékelődése.

A „jövedelemtermelő képesség”, a „jövedelmet kiváltó munkaképesség” alapja az egészség. Ha egészség van, akkor megélhetés is van. Nem véletlen, hogy éppen az egészséget rangsorolták az asszonyok a kívánságok listáján az első helyre! Ráadásul a betegség pénzbe is kerül, egyre több pénzbe, a dráguló gyógyszerek, az orvosi vizitek költsége (utazási költség, hálápénz) miatt.

Azt a mantrát, hogy „a szegények nem akarnak dolgozni” ideje lenne egy másikra cserélni, egy kevésbé romboló szókapcsolatra! „Megélhetést és önbecsülést biztosító kiszámítható munkát a szegényeknek!”

A következőkben közelebről, is szemügyre vesszük, hogy a különböző jövedelmi források közül melyek jellemzik leginkább a vizsgált háztartásainkat.

31. táblázat – Milyen forrásokból származott jövedelme a háztartásnak az elmúlt év során?

	Összes megkérdezett háztartásában élő	Ebből: nem romák	Romák
Munkabér, kereset	61	76	52
Vállalkozásból, üzleti tevékenységből	8	11	6
Alkalmi munkából, pénzben	42	37	45
Alkalmi munkából, terményben	7	5	8
Mezőgazdasági termelésből	4	4	3

Gyűjtögetés, zsákmányolás	13	3	18
Böngészés, mezegetés, jövedelem	5	4	6
Böngészés, mezegetés, termény	6	3	7
Lomizás	11	4	16
Idősek ápolása	2	1	3
Gyermekek ellátása	3	3	3
Közvetítői tevékenység	2	1	3
Hitelezés, intenzív	2	1	3
Lakás bérbeadása	1	0	2
Nyugdíj, nyugdíj-kiegészítés	15	16	14
Árvaelátás	4	3	5
Tartásdíj	4	6	2
Gyed, Gyes	52	53	51
Ápolási díj	5	3	6
Családi pótlék	91	91	90
Munkanélküli ellátás	24	18	28
Szociális segély	45	26	56
Lakásfenntartási/gázár támogatás	45	45	45
Saját termelésből fogyasztás/jövedelem	25	34	20

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A megkérdezett háztartások 61%-ában volt munkabér jellegű jövedelem az év során, a nem romák körében ez az arány 76%, míg a romáknál 52% volt. Ebben a viszonylag magas arányban benne vannak a közmunka program keretében alkalmazott munkavállalók is

Természetesen a munkabér nem szükségképpen kapcsolódik össze a hagyományos, rendszeres keresetet biztosító munkahellyel. Vannak „zsebből fizető” munkahelyek és „rendszeres alkalmi munkák” is. Az alkalmi munkákból származó jövedelmek is nagy gyakorisággal fordulnak elő. A háztartások felében van olyan gyerek, aki után az asszonyok gyedre, gyesre jogosultak. Családi pótlék a háztartások 90%-ában fordul elő. Nagy arányban van még szociális segély (főleg a romák körében) és munkanélküli ellátás is. Lakásfenntartási támogatásban a családok 45%-a részesül.

A jövedelemforrások részletes bemutatását látjuk a következő táblázatban kistérségi és roma, illetve nem-roma háztartások bontásában. A bevételfajták előfordulási arányainak különbségeit számszerűsíti az ún. T-mutató, mely a legnagyobb és legkisebb előfordulási arány különbsége.

A kistérségi és etnikai különbségekből adódó megélhetési formák, az eltérő lehetőségekből adódó „túlélési stratégiák” plasztikusan rajzolódnak ki. A T-mutató nagysága, az előfordulási variabilitás, tovább segíti a megélhetési típusok elkülönítését.

32. táblázat – A különböző jövedelemfajták előfordulása a háztartásban, %

Háztartások	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség		T mutató
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	
Munkabér, kereset	72	47	83	51	36
Vállalkozásból, üzleti tevékenységből	13	6	11	4	9
Alkalmi munkából, pénzben	37	48	41	44	11
Alkalmi munkából, terményben	3	8	10	8	7
Mezőgazdasági termelésből	11	4	0	3	8
Gyűjtögetés, zsákmányolás	9	22	0	17	22
Böngészés, mezgerelés, jövedelem	11	7	0	6	11
Böngészés, mezgerelés, termény	6	8	2	6	4
Lomizás	6	6	6	33	27
Idősek ápolása	3	3	0	1	3
Gyermekek ellátása	6	2	2	6	4
Közvetítői tevékenység	3	3	0	1	3
Hitelezés, interezés	3	4	0	0	4
Lakás bérbeadása	0	1	0	2	2
Nyugdíj, nyugdíj-kiegészítés	10	15	21	15	11
Árvaellátás	1	4	5	7	6
Tartásdíj	6	2	4	0	6
Gyed, Gyes	54	59	61	55	6
Ápolási díj	1	5	3	8	7
Családi pótlék	87	97	99	86	13
Munkanélküli ellátás	17	24	18	36	19
Szociális segély	28	76	21	25	55
Lakásfenntartási/gázár támogatás	53	53	35	34	19
Saját termelésből fogyasztás/ jövedelem	44	27	23	9	35

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A 32-33. táblázatokból kiolvasható, hogy nagyon vegyes és színes a jövedelemforrások palettája. A romák esetében számottevő mértékű gyűjtögetésből, halászatból, vadászatból

(zsákmányolás) származó jövedelem, illetve fogyasztás (18%) van, és megjelenik a „lomtalanítás” is (átlagosan 16%). Ez a Pest megyei kistérségben valós lehetőség, a környék gazdagabb volta és a főváros közelsége folytán, a kistérség roma háztartásainak egyharmadában (33%) volt ilyen típusú bevétel az év során!

A bevételt biztosító munkák mindegyikét egyaránt munkajövedelemnek tekintve, legyen az munkahelyi munka, lomizás, vagy bármilyen alkalmi munkavégzés, megállapíthatjuk, hogy a szegények dolgoznak! Munkát végeznek! A háztartások 83%-ában volt munkajellegű jövedelem. Ráadásul a többség esetében többféle munkafajta is előfordult (51%)!

Ez nem jelentheti számukra segélyre való jogosultságuk elvesztését! Éppen ez a megélhetési sokszínűség teszi lehetővé számukra, hogy ha szerényen is, de valahogy megéljenek! Ezt nem büntetni kéne, hanem inkább ösztönözni. Az integráció, az „inklúzió” olyan végső kapaszkodói ezek, melyekre további lehetőségeket kellene építeni! Ezeknek a túlélési mankóknak az elvesztése a teljes kirekesztődést vonja maga után. A segély (jogosultsági feltételeivel) nem válhat a kirekesztés eszközévé!

33. táblázat – A különböző típusú jövedelemfajták előfordulása a kérdezett háztartásokban az elmúlt év során? %

	A jövedelemtípussal rendelkező háztartások aránya, %
Munkajövedelem	83
Ezen belül:	
Egyféle munkajövedelem	32
Kétféle típusú munkajövedelem	26
Három-és többféle munkajövedelem	25
Vállalkozói, (tulajdonosi) jövedelem	11
TB típusú jövedelem	96
Egyéb szociális jövedelem	75

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A szegények kreativitása, túlélési eszközei sokkal variábilisabbak, mint azt gondolnánk. Nem meglepő, hogy a tapasztalt és szolidáris kistérségi önkormányzati jegyző – aki 17 éve végzi helyi lakosként ezt a feladatot – sem tudja elképzelni, hogy miből tudnak megélni, „túlélni” a hozzájuk forduló emberek.

A következő táblázat a jövedelemfajták együttes előfordulását mutatja. A felkeresett háztartások több mint felében (54%) munkajövedelem, TB-típusú- és egyéb szociális jövedelem is előfordult.

34. táblázat – A különböző típusú jövedelemfajták kombinációja (együttes előfordulása) a kérdezett háztartásokban az elmúlt év során? %

	A jövedelemtípussal rendelkező háztartások aránya, %
Csak munkajövedelem van	1
Csak TB típusú jövedelem van	3
Csak vállalkozói jövedelem van	3
Munka- és TB típusú jövedelem van	17
TB típusú és egyéb szociális jövedelem is van	11
Munkajövedelem, TB és egyéb szociális jövedelem is van	54
Munka-, vállalkozói jövedelem, TB és egyéb szociális jövedelem is van – minden típus előfordul	8
Egyéb kombináció	3
Háztartások együtt	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A könnyebb áttekinthetőség érdekében az 4. ábrában összefoglaltuk a szegénységben élő gyermekes családok megélhetési forrásainak közös jellemzőit és a két kistérség, valamint a roma-nem roma családok speciális jövedelemforrásait.

4. ábra – A gyermekes szegények (romák és fehérek) megélhetési forrásai a fejletlen rurális és versenyképes urbánus kistérségekben

Általános vonások (összes szegényre érvényes)

Családi pótlék
Gyermekekellátási juttatások (gyes)

Speciális vonások

Fejletlen, rurális kistérség Saját termelés, Böngészés-mezgerelés, Lakásfenntartási támogatás	Nem roma szegények (közös vonás) Főként munkabér, kereset, kisebb arányban alkalmi munka	Versenyképes urbánus kistérség Kereset, Nyugdíj, Gyes, gyed
Fejletlen, rurális kistérség Gyűjtögetés, zsákmányolás, Szociális segély, Lakásfenntartási támogatás	Roma szegények (közös vonás) Munkabér, kereset és alkalmi munka azonos arányban	Versenyképes urbánus kistérség Lomizás, Munkanélküli ellátás (RÁT)

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A különböző szociális ellátások előfordulása a kérdezett háztartások körében

Arra kerestük a választ, hogy ismerik-e, hallottak-e az asszonyok a különböző juttatásokról, s ha igen, akkor kérték-e, illetve kapták-e az elmúlt év során? Az egyes juttatások ismertsége, leszámítva a szociális ösztöndíjat, nagyon magas. A két legismertebb juttatási forma a szociális segély és a lakásfenntartási támogatás – a háztartások 45-41%-a kérte is és kapta is, további 11-17% kérte ugyan, de nem kapta meg. Ha a települések, valamint az ott élő romák és nem-romák közötti különbségeket is figyelembe vesszük, akkor leszögezhetjük, hogy a romák nagyobb arányban részesednek belőle és nagyobb azok aránya is, akik kérték ugyan, de nem kapták meg ezeket a juttatásokat. (Ebben a fejezetben csak az előfordulásokra fókuszálunk, a juttatások ismertségével, illetve az elutasítások vizsgálatával egy másik fejezet foglalkozik.

35. táblázat – A különböző szociális juttatások előfordulása a vizsgált háztartásokban, %

Háztartások	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség		Együtt
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	
A kérdezett hallott róla, kérte és kapta					
Lakásfenntartási támogatás	53	61	5	22	41
Szociális segély	37	75	13	20	45
Átmeneti/rendkívüli segély	4	4	8	12	6
Közügygyeallatási igazolvány	13	28	18	36	25
Temetési segély	9	13	0	13	10
Szociális ösztöndíj	17	8	5	4	8

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A munkahelyi munka szerepe a megélhetésben

A jövedelemforrások ismertetésénél nyilvánvalóvá vált, hogy a szegények sokat és sokfélét dolgoznak. A szociális jövedelmek szükségesek, de nem elégségesek a megélhetéshez. A háztartások 54%-ának munkajövedelme, TB típusú- és egyéb szociális jövedelme egyaránt volt az év során.

Bemutattuk azt is, hogy a kereső munka helyett, sőt mellett, mindenféle bevételt hozó tevékenységgel foglalkoznak az emberek a lakóhelyi adottságoknak, személyes lehetőségeiknek és tudásuknak, „kulturájuknak” megfelelően.

A vizsgált háztartásokban az átlagos keresőszám 0,79 fő/háztartás. **A háztartásokban száz főre 17,5 kereső személy jut. Nincs kereső a háztartások 39%-ában, egy kereső van 46%-ában és egynél több kereső van 15%-ában.**

Az asszonyok 18%-a végez kereső munkát, 32%-a gyermekellátási juttatást, vagy egyéb rendszeres jövedelmet kap, 29%-a szociális segélyezett, 9%-a munkanélküli, 4%-a nyugdíjas

(leszállékolt, vagy járadékos) és mindössze 9% jövedelem nélküli eltartott. A keresők aránya nagyon hasonló mindkét kistérségben, valamint etnikai vetületben is. Sokan gyermekellátási juttatást kapnak. A szociális segélyezett és a munkanélküliek némileg összemosódnak, mivel a rendelkezésre állási támogatást sokan a munkanélküli ellátáshoz sorolták. Ráadásul sokan ide-oda mozognak a két ellátási forma között.

36. táblázat – A megkérdezett asszonyok munkaerő-piaci státusa, %

Asszonyok munkaerő-piaci státusa	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség		Együtt
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	
Dolgozik, kereső	19	17	18	14	18
Gyermekekellátási juttatás (egyéb rendszeres jövedelem)	33	29	40	34	32
Nyugdíjas, járadékos	2	3	3	8	3
Szociális segélyezett	35	35	18	18	29
Munkanélküli	4	4	8	22	9
Jövedelem nélküli eltartott	7	11	13	4	9
Együtt	100	100	100	100	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

37. táblázat – A férjek/élettársak munkaerő-piaci státusa, %

Asszonyok munkaerő-piaci státusa	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség		Együtt
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	
Dolgozik, kereső	49	31	71	32	42
Egyéb rendszeres jövedelem	7	11	9	14	10
Nyugdíjas, járadékos	7	4	6	9	6
Szociális segélyezett	23	44	0	2	23
Munkanélküli	9	7	14	36	15
Jövedelem nélküli eltartott	5	3	0	7	4
Együtt	100	100	100	100	100
Férjek/élettársak száma, fő	43	85	35	44	207

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A férjek 42%-a végez kereső munkát. Főként a nem-romák tudnak munkát vállalni, ezen belül is elsősorban a Pest-megyei kistérségben élők (itt 71% a keresők aránya). Ezen kívül „egyéb rendszeres keresettel, jövedelemmel” minden tízedik férfi rendelkezik. Ha a kettőt

együtt tekintjük, akkor levonhatjuk az a következtetést, hogy minden második férfinak van rendszeres jövedelmet biztosító munkajellegű jövedelme. Munkanélküli ellátásban, szociális segélyben a férfiak átlagosan 38%-a részesül. (Lásd részletesen a 38. táblázatban.)

A regisztrált munkanélküliekre vonatkozó nyilvántartásokból, teljeskörű adataink is vannak a vizsgált településekre. Ebbe értelemszerűen minden településen élő regisztrált személy benne van.

Egyértelmű, hogy a hátrányos helyzetű kistérségben nagyobb a munkanélküliség, ezen belül a tartós munkanélküliség. Nagyobb arányban vannak köztük iskolázatlanok is. Ugyanakkor a lakosság teljes körét jobban érinti a munkátlanság.

A Pest megyei kistérségben jóval inkább azok lesznek munkanélküliek, akik a fejlettebb, több lehetőséget nyújtó főváros közeli térségben nem rendelkeznek megfelelő iskolai végzettséggel, szaktudással, s nem tudják kihasználni a többség számára adódó lehetőségeket. Ezért **más munkátlanak, sőt szegénynek lenni a két kistérségben.**

38. táblázat – A regisztrált munkanélküliek a vizsgált településeken

Települések	Regisztrált munkanélküliek aránya a 18-59 éves népességben, %	Ebből: tartós (180 napon túli)	Max. általános iskolai végzettségű
		munkanélküliek aránya, %	
Település (B)	49,4	54,4	82,3
Település (G)	37,7	75,5	81,6
Település (M)	40,0	80,4	69,6
Település (SZ), körzetközpont	13,8	67,1	49,1
BAZ megyei kistérségi minta együtt	15,9	67,3	56,9
Település (M), körzetközpont	2,7	34,9	36,6
Település (P)	6,5	37,7	57,1
Település (K)	3,4	30,8	23,1
Pest megyei kistérségi minta együtt	3,1	35,3	40,3

Forrás: KSH Területi adatbázis, 2008

A házastársak/élettársak megélhetésben játszott szerepe

A háztartások megélhetése a benne élő személyek együttműködésén alapul. A szegények esetében, ha szűk mozgástérrel belül is, de a jövedelemszerzés egy közösen kialakított megélhetési stratégia eredménye. A háztartások 17%-a egyszülős volt, ahol a nők élettárs, illetve férj nélkül gondoskodtak a gyerekekről. Adataink alapján a párkapcsolatban élők esetén a férfiak és a nők megélhetésben játszott szerepe sajátos kombinációkat alkot. A megélhetési szerepek szignifikánsan különböznek a roma és nem-roma családokban.

A 40. táblázat a megkérdezett háztartások összességére mutatja az életközösségben (házasságban) élő férfiak és nők megélhetésben játszott szerepét. A 41. táblázat pedig csak azokra, akiknek jövedelme a szegénységi küszöbszint alatt van.

39. táblázat – A férfi és a nő megélhetésben játszott szerepe a roma és nem-roma háztartásokban, %

	Nem roma	Roma	Együtt
Mindkettőnek rendszeres munkajövedelme van (11)	30	12	19
Férfinék rendszeres munkajövedelme van, a nő gyermekellátási juttatást kap (12)	15	10	12
Férfinék rendszeres munkajövedelme, nőnek szociális jövedelme van (14)	17	15	6
Férfinék rendszeres munkajövedelme, a nő jövedelem nélküli (15)	4	5	5
Férfinék szociális jövedelme van, nőnek rendszeres munkajövedelme (41)	7	12	10
Férfinék szociális jövedelme van, a nő gyermekellátási juttatást kap (42)	7	10	9
Mindkettő szociális jövedelmet kap (44)	9	22	17
Egyéb kombináció	11	14	22
Együtt	100	100	100
Házastársak/élettársak száma, fő	76	126	202

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Mivel a fő kérdésünk az, hogy más-e szegénynek lenni a roma és a nem-roma családokban, illetve egy fejlett, illetve egy hátrányos helyzetű kistérség lakójaként, ezért a 41-42. táblázatban összefoglalt sajátosságokra fókuszálunk.

40. táblázat – A férfi és a nő megélhetésben játszott szerepe a roma és nem-roma szegénységi küszöbszint alatti jövedelemmel rendelkező háztartásokban, %

	Nem roma	Roma	Együtt
Mindkettőnek rendszeres munkajövedelme van (11)	25	12	16
Férfinék rendszeres munkajövedelme van, a nő gyermekellátási juttatást kap (12)	12	8	9
Férfinék rendszeres munkajövedelme, nőnek szociális jövedelme van (14)	18	15	16
Férfinék rendszeres munkajövedelme, a nő jövedelem nélküli (15)	4	3	3
Férfinék szociális jövedelme van, nőnek rendszeres munkajövedelme (41)	10	13	12
Férfinék szociális jövedelme van, a nő gyermekellátási juttatást kap (42)	10	13	12

Mindkettő szociális jövedelmet kap (44)	8	24	19
Egyéb kombináció	13	12	13
Együtt	100	100	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A nem-roma szegény háztartások egynegyedében mindkét fél dolgozik, rendszeres munkajövedelmet kap (nem szükségképpen bejelentett kereső munkából), a roma szegény háztartások esetében ez mindössze 12%. A roma szegény háztartásokban a férfiak és nők jövedelemszerző képessége sokkal kedvezőtlenebb, mint a nem-romák körében. A vizsgált szegénységben élő roma háztartásokban a nők felének van rendszeres munkajövedelme, vagy gyermekellátási juttatásból származó bevétele (46%)., ugyanakkor a férfiak 38%-ának van csak rendszeres munkajövedelme. A családi pótlék szintén „női bevételnek” számít így már ezzel együtt az asszonyok megélhetésben játszott szerepe jelentős. A roma háztartások egynegyedében a férfi és a nő is szociális juttatást kap. Ez esetben is a családi pótlékot a nőkhoz számítva, szerepük dominánsabb a megélhetésben mint a férfitársaké.

A nem-roma szegények esetében a férfiak mintegy 60%-a rendszeres munkajövedelemmel járul hozzá a család megélhetéséhez, viszont az asszonyok 57%-a részesül vagy rendszeres munkajövedelemben, vagy gyermekellátási juttatásban.

A szegény háztartásokban a férfiak és nők bevételszerző képessége sokkal közelebb áll egymáshoz, mint a jobb módúak esetében. Persze fogalmazhatunk úgy is, hogy egyformán és demokratikusabban csapnivaló!

41. táblázat – A férfi és a nő megélhetésben játszott szerepe a két kistérségben élő szegénységi küszöbszint alatti jövedelemmel rendelkező háztartásokban, %

	BAZ	Pest
	megyei kistérségben élők	
Mindkettőnek rendszeres munkajövedelme van (11)	12	24
Férfinék rendszeres munkajövedelme van, a nő gyermekellátási juttatást kap (12)	11	6
Férfinék rendszeres munkajövedelme, nőnek szociális jövedelme van (14)	11	26
Férfinék rendszeres munkajövedelme, a nő jövedelem nélküli	4	2
Férfinék szociális jövedelme van, nőnek rendszeres munkajövedelme (41)	13	10
Férfinék szociális jövedelme van, a nő gyermekellátási juttatást kap (42)	13	10
Mindkettő szociális jövedelmet kap (44)	25	6
Egyéb kombináció	11	16
Együtt	100	100

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A kedvezőbb adottságú Pest megyei kistérségben a szegények is nagyobb arányban tudnak dolgozni. A férfiak 58%-a visz rendszeres munkajövedelmet a családba, míg a BAZ megyei kistérségben csak 38%-a! A munkalehetőségekben szűkülő hátrányos helyzetű vidéken a nők fele részesül vagy rendszeres munkajövedelemben, vagy pedig gyermekellátási juttatásban. Azaz, ha nem is magas, de rendszeres és kiszámítható jövedelemben.

A gyermekes nők szerepe a szegénységben, különösen a mély szegénységben erőteljesen felértékelődik. Viszik a hátukon a háztartási munkát, a gyereknevelést, ugyanakkor, ha szerény mértékben is, de a férfiakhoz hasonlóan hozzájárulnak a család bevételeihez is.

A szegénységben óriási szerepe van a munkalehetőségek hiányának általában, de látjuk azt is, hogy sokan rendszeres munkajövedelem mellett is szegények! Ha van is munka, akkor sem hoz akkora bevételt, amelyből a nagyobb taglétszámú, illetve gyermekszámú család szerény, de szegénységi küszöbszint fölötti megélhetése biztosítható lenne. A munkahelyteremtés fontos lépés a szegénység csökkentésében, de a megélhetést biztosító munka a megoldás.

A munka fogalmának újragondolása

*„Ha csak a statisztikára hagyatkoznánk,
akkor már egy csomóan éhen haltak volna...”*
(BAZ, nagyvállalat vezetője)

A munka nem azonos a kereső tevékenységgel és a kereső tevékenység sem azonos a foglalkoztatotti munkával. A szegények közül sokan mégis rendszeres kereső tevékenységet végeznek is, munkaerő-piaci peremhelyzetüknél fogva általában alvállalkozókon keresztül, foglalkoztatotti biztonságot jelentő munkavállalói-, alkalmazotti jogviszony nélkül kapcsolódnak be a munka világába. Általában képzettséget nem igénylő munkákat végeznek, rossz munkakörülmények között, kevés pénzért. A szegény keresők nagy része „rendszeres alkalmi munkás”.

Ők azok a munkaképes szegények, akik közmunka esetén is a foszforeszkáló kötényben végzik az ároktisztítást, utcasöprést – az ínséges szociális segélyezési időszakot követően – az átmeneti jobb megélhetés, majd pedig az ezt követő újbóli segélyfolyósítás érdekében. Volt olyan kérdeztünk, aki inkább lemondott a RÁT-ról, de nem akarta megszegényíteni a gyermekét az osztálytársai előtt azzal, hogy „közzsemlére kitéve” takarítja az utcát. A romák esetében legtöbbször már „semmi sem számít”, mivel társadalmi megbecsülésüket rég elveszítették, ha egyáltalán volt nekik.

A munkát végzők további népes csoportja, főleg a romák körében, a természeti-társadalmi környezet nyújtotta lehetőségeket használja ki. Ők a „gyűjtögetők”. A vidékiek főként a természeti környezetből gyűjtögetnek (gombák, gyógynövények, tüzelő), míg a városiak a városi hulladékot gyűjtik be, szelektálják és értékesítik. A kihasználatlan természeti és társadalmi erőforrások így hasznosulnak, válnak „társadalmi teljesítménnyé” és egyben a megélhetés forrásává. Ezek a tevékenységek a GDP termelési-, fogyasztási- és kiadási- oldalán is számbavehetőek lennének. S ugyanúgy adómentessé tehető mint a „saját termelésből származó bevételek” egy bizonyos értékhatár alatt.

A szegények rengeteg kiadást megtakarító munkát is végeznek. Saját munkájukkal váltanak ki termékeket és szolgáltatásokat, beleértve a sokkal több házimunkát és gyereknevelésre fordított

időt is. Ezeknek a tevékenységeknek munkaként való társadalmi elismerése is szemléletváltást követel. Ugyanakkor a GDP fetisizmusát felváltó egyre népszerűbb alternatív teljesítményt és jóléti szintet mérő mutatószámok már ennek a gondolatnak a szellemében születtek (PI: GPI, azaz Genuin Progress Indicator, jóléti/jól-léti mutatószámok).

Tanulságok „feketén”, „fehéren”

A szegények nagyon hasonlítanak, és nagyon különböznek is egymástól. Romaként szegénynek lenni más élethelyzet, mint nem-romaként. Az „isten háta mögött”, ahol a többségi társadalom tagjai is szerény körülmények között élnek más a szegénység, mint egy jómódú településen.

A szegények közötti jövedelmi különbségek rendkívül nagyok. Ahol a nem-szegények több pénzből élnek, ott a szegényeknek is többjük van. Ugyanakkor a jobb módú, gazdagabb települések lakói között a jövedelmi egyenlőtlenségek is nagyobbak, ami a szegénységérzetet erősíti.

A szegények mindent megtesznek a megélhetésükért. „Jövedelemtermelő képességüket” és „jövedelmet kiváltó munkaképességüket” egyaránt mozgósítják ennek érdekében. Dolgoznak, munkát végeznek, még akkor is, ha ezt nem intézményes keretek között, foglalkoztatotti jogviszonyban teszik. Munkájuk alapja fizikai erejük és kreativitásuk. Ezért nem meglepő, hogy egyetlen igazi tőkéjük az egészségük. Ha ez nincs, akkor megélhetés sincs.

Egzisztenciális biztonságukat az alacsony, de rendszeres és kiszámítható jövedelmek adják. Ide soroljuk a keresetet, a TB-típusú jövedelmeket: a gyermekellátási juttatásokat, a családi pótlékot és (kisebb mértékben) a nyugdíjat. Ezt egészítik ki a legvegyesebb ilyen-olyan kevésbé rendszeres, kevésbé kiszámítható, de a megélhetéshez szükséges egyéb jövedelmek. Nem lehet megfosztani az embereket a rendszeres jövedelemtől! Csak rászorultsági elven nyújtott szociális jövedelemből nem lehet megélni. A RÁT, a szociális segély olyan alacsony megélhetési szintet tesz lehetővé, ami a létminimum felét sem éri el.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az egzisztenciális biztonságot, a folyamatos életvitel költségeinek egy részét csakis a rendszeres és kiszámítható jövedelmek tudják biztosítani. Ezt egészítik, egészíthetik ki a legvegyesebb ilyen-olyan kevésbé rendszeres, kevésbé kiszámítható, de a megélhetéshez szükséges egyéb jövedelmek. Nem lehet megfosztani az embereket a rendszeres jövedelemtől!

Amikor a jövedelmet számba vesszük, akkor tudnunk kell, hogy ugyanaz a jövedelem nem ugyanannyit ér, ha kiszámítható és rendszeres, mintha nem rendszeres. Hiába tud valaki nyáron az epresben „jól keresni”, ha előtte hónapokig nem tudta fizetni a lakásrezsit, vagy nem tudott ennivalót, gyógyszert venni.

Ma még a statisztikai számbavétel sem tud igazán mit kezdeni a rendszeresség mértékének és a realizált jövedelmek vegyességének kérdésével.

Felmerül a kérdés, hogy **lehet-e stratégiának nevezni a túlélésért folytatott küzdelmet?** A stratégia a cselekvések egy hosszabb távú terve egy bizonyos cél elérése érdekében, ami gyakran az úgymond „győzelem” vagy probléma megoldás. **A vizsgált szegények esetében a „győzelem” az életben maradás. Ehhez egyetlen eszközük a folyamatos alkalmazkodás, a kreatív megoldások keresése, a „lelemény”, mert élni kell! A romák esetében ezt segíti még a szolidaritási háló, mely egyszerre véd és foglyul is ejt.** Segít elviselni a szegénységet, de nem teszi lehetővé az egyéni kilábalást. Ahogy

jobban megy, ott a sok segítségre szoruló, segítséget váró sorstárs, barát és rokon. Míg a nem-romák esetében talán van esély az egyéni kiútra, a romák körében csakis a csoportos felemelés, kiemelés segíthet. Ezért tűnik adaptálhatónak a „Harlemi kísérlet”, amely a közösség minden tagjának sorsát egyaránt és komplex módon igyekszik segíti.

A közmunka programok, az „Út a munkához” program ugyan célját tekintve az „aktivitást” helyezte előtérbe, de érdemi munkahelyteremtést a „szociális ágazat” keretei között nem tudott és nem is tudhatott elérni. A szegények „munkaképes” részét hozzásegítette ugyan néhány hónapos kereső munkához, fizetéshez, de ezt követően minden maradt a régiben. A program ugyanakkor hozzájárult az előítéletek elharapózásához és a szegény emberek megbélyegzéséhez.

Felhasznált Irodalom

- Babusik F. és Papp G. (2002): A cigányság egészségi állapota – szociális, gazdasági és egészségügyi helyzet Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Budapest: Delphoi Consulting, Budapest.
- Bihari Zs. – Kovács K. (2004): Lejtők és csúszdák, avagy a foglalkoztatási esélyek térbeli egyenlőtlensége az ezredfordulón In: Pritz P. szerk.: A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 7-36.
- Bíró András: Az integráció ára, Élet és Irodalom, LIV. Évf. 9. szám, 2010. március 5.
- Bukodi, E. (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek. In: Elekes Zs. és Spéder Zs. (szerk.): Törések és kötések a magyar társadalomban. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.
- Cigánynak születni: tanulmányok, dokumentumok (Szerkesztette, Horváth Ágota, Landau Edit, Szalai Júlia), Budapest : Aktív Társadalom Alapítvány : Új Mandátum, 2000.
- Cs. Czahesz E. és Radó P. (2003): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In: Halász G. és Lannert J. (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2003. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Dögei Ilona – Ferge Zsuzsa: A szubjektív szegénység és néhány társadalmi érték megítélése – az állam szerepe.
- Durst Judit: „Innen az ember jobb, hogyha meg is szabadul” – Megélhetési stratégiák egy kisfalusi cigány közösségben, 2003. szeptember 1.
- Ferge Zsuzsa: Rögös út a munkához, Népszabadság, 2008. április 13. http://www.fergezszusza.hu/docs/rogos_ut_a_munkahoz.pdf.
- Ferge Zsuzsa –Tausz Katalin-Darvas Ágnes: Küzdelem a szegénység, és a társadalmi kirekesztés ellen, 1. kötet, Esettanulmány Magyarországról.
- http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/combating_poverty_vol1_hu.pdf.
- Hablicsek L. (2000): Kísérlet a roma népesség előreszámítására 2050-ig. In: Horváth Á., Landau E. és Szalai J. (szerk.): Cigánynak születni. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány/Új Mandátum Kiadó, 243-276.
- Havasi É. (2006): Megélhetési nehézségek, anyagi depriváció. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Feketén, fehéren. TÁRKI Monitor jelentések 2005. Budapest: TÁRKI, 59-82.
- Havas G. (1999): A kistelepülések és a romák. In Glatz F. szerk: A cigányok Magyarországon. Szerkesztette: Glatz Ferenc. Budapest: MTA.
- Havas G. – Liskó I. – Kemény I. (2002): Cigány gyerekek az általános iskolában. Budapest: Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Kiadó.
- Herczog László: A romák társadalmi integrációja érdekében tett kormányzati intézkedések bemutatása, SZMM.
- In: Sík E – Tóth I. Gy. szerk. 1998. Zárótanulmány. MHP 6. hullámának eredményeiről. 1998. február (BKE Szociológia Tanszék – TÁRKI) 188-194. o.
- <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a313.pdf>.

- Kertesi G. (1995): Cigánygyerekek az iskolában, cigányfelnőttek a munkaerőpiacon. *Közgazdasági Szemle*, 42.
- Kocsis K. – Kovács Z. (1999): A cigánynépesség társadalom földrajza. In Glatz F. szerk.: *A cigányok Magyarországon*. Budapest: MTA, 13-19.
- Középpontban az adatok – 1. jelentés, A romák, Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA), EU-MIDIS, 2009.
- Ladányi, János and Iván Szelényi (2002): The Nature and Social Determinants of Roma Poverty – a Cross-National Comparison. Paper prepared for the special issue of the Hungarian Sociological review, Fall 2002.
- Ladányi János (2005): Szociális és Etnikai konfliktusok, Tanulmányok a piaczgazdasági átmenet időszakából (1987-2005), Új Mandátum Könyvkiadó, 2005 Budapest.
- Magyarok és Romák, A Gallup elemzés a romákkal szembeni idegenkedés szociológiai hátteréről, <http://www.romaweb.hu/romaweb/cikk.jsp?p=907>.
- Messing Vera-Molnár Emilia: Roma és nem roma szegények megélhetési stratégiái: az etnicitás szerepe, MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 2009. november 19. OTKA anyag.
- Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép- és Keleteurópai Iroda, Budapest, 2002.
- Szalai, Júlia (1998): A szociálpolitika nyelve – amit kifejez, és amit eltakar. In: *Uram! A jogaimért jöttem! Esszék, tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. (Eredeti megjelenés éve 1983.)
- Szalai, Júlia (2002): A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2002/4. 34-50.
- Szuhay Péter: Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében, In: *A cigányok az ezredfordulón*, Budapest, 1999. 139-161. http://www.romaweb.hu/doc/konyvtar/ciganyok_magyarorszagon/szuhay_megelhetesi%20strategiak.pdf.
- Virág T. (2006): A Gettósodórtér. *Szociológiai Szemle*, 2006/1. 60-76.

Intézményrendszer alulról és felülről

Albert Fruzsina és Havasi Éva

Az alábbi tanulmányban a két vizsgált kistérségben az intézményrendszer működésével kapcsolatosan 2009 és 2010 fordulóján szerzett tapasztalatokat mutatjuk be kérdőíves és kvalitatív vizsgálatunk valamint a KSH adatainak felhasználásával. A szociális védelmi rendszer költségei, működése alapvető kérdés napjainkban. Egyrészt az adatok világosan mutatják, hogy a támogatásoknak ma Magyarországon nagyon is jelentős szegénységcsökkentő szerepe van (noha természetesen lenne még mit tenni), ugyanakkor a gazdasági válság hatására pont a társadalmi védelmi kiadások jelentős megkurtítása, átstrukturálása is állandó téma, noha több ország tapasztalatai bizonyítják, hogy a jól működő rendszerek a gazdasági válság negatív hatásainak csökkentéséhez elkerülhetetlenül szükségesek.

„Magyarországon a nemzetközileg harmonizált módszertan (ESSPROS5) alapján számolt szociális védelmi kiadások a GDP 21,4%-át teszik ki, szemben az EU 26,3%-os átlagával. A juttatások egy főre jutó értéke euróban, vásárlóerő paritáson számolva az EU-25 átlagának fele (50,6%).A magyar szociális védelmi rendszer teljesítménye jó, amennyiben azt a jövedelemegyenlőtlenség- és szegénységcsökkentő funkciója szerint ítéljük meg. 2005-ben az összes társadalmi transzfer (kivéve nyugdíjak) nélkül számított szegénységi arány 30% lett volna, szemben a transzferekkel számított 16%-kal. A gyermekek szegénységi aránya a transzferek nélkül 44% lenne, vagyis a családtámogatások szegénység-csökkentő hatása jelentős.”

(Nemzeti Stratégiai Jelentés, 6. o.)

A szakértőkkel készített interjúk alapján elmondható, hogy a helyi véleményformálóként, a szegények foglalkoztatásához kapcsolódó pozíciót betöltő emberek közül sokan az általános szociális helyzet rosszabbodásáról számoltak be mindkét kistérségben. Kitapinthatónak érzik az elszegényedést, tömeges lecsúszást: *„Szűkül a középréteg és egyre nagyobb a szegény”.*

A lecsúszás hátterében egyrészt nyilvánvalóan a gazdasági világválsággal kapcsolatba hozható gazdasági okokat sejtik, másrészt viszont többen a törvényi szabályozás hiányosságaira is utaltak: *„Nagyon sok rossz szociális törvény született....Mindig kitalálnak valamit, ami rosszabb.”*

A főbb „felülről”, például az önkormányzatoknál dolgozók által érzékelt problémák a díjhátralékosok, illetve általában véve is az eladósodottság problémaköre, kimondottan a romákkal kapcsolatban pedig az, hogy a gyerekek nem járnak iskolába, emiatt pedig számos védelembe vételi és szabálysértési eljárást kell indítaniuk. Aktuális, főként a jegyzők

által említett frusztrációforrás a közelmúltban a krízissegéllyel kapcsolatos, ami sok, helyi konfliktust generált. Ennek oka, hogy ugyan a Nyugdíjfolyósító¹ dönt a támogatás mértékéről, de magát a jogosultsági feltételeket a helyi jegyzőnek kell igazolnia.

A vizsgált Pest megyei kistérségi központ legnagyobb szociális problémájának az aljegyző a díjhátralékosokat tartja, a „17.000 főt számláló település 7.000 ingatlanja közül 2.000-nél biztosan volt probléma már”. A válság abszolút érzékelhető, a korábban középosztályhoz tartozó majd munkanélkülivé lett, tartalék nélküli emberek igen kemény helyzetbe jutottak. „Hihetetlen számban kellett megállapítani segélyt, mert ugye az is feltétel, hogy az önkormányzattól ki merített és a szeptember, október, novemberi gyűlések ezzel volt tele, ezekkel a krízisességekkel. Rengeteg. Hát még jöttek a...ugyanehhez kapcsolódóan a kilakoltatások. Úgy konkrétan egyet csináltak végig... De a többit, azt úgy, hogy árverési hirdetményként látjuk, de úgy még nem...”. Az önkormányzat mérlegelte, hogy esetleg megvenné az elárverezendő ingatlanokat, de végül úgy döntöttek, hogy nem, mert akkor öt-hatszázat kellett volna megvenni és arra nincsen keret.

„Még kocsma sincs...” – Intézményi ellátottság

Az egyik BAZ megyében található, alacsony roma részarányú lakossággal rendelkező falu helyzetét és problémáit érdemes bemutatni, mert azok jellemzőek a környező településekre is, ahol talán még rosszabb a helyzet a magasabb arányú roma népesség miatt. Ezekben a falvakban az aktív korú lakosok zöme munkanélküli. Munkalehetőség elég kevés van, akik eljárnak dolgozni, ők a közeli két nagyobb városba mennek, és egyre kevesebb a számuk. Az aktív korú emberek zömében valamilyen szociális ellátásban részesülnek. A RÁT összegét a megkérdezett szakértők mind nevétségesen alacsonynak tartják, igazából az, hogy a RÁT-on élő emberek még nem haltak éhen, támasztja alá azt, hogy ezek nem munkátlan, hanem dolgozó emberek (az ellátás „olyannyira lecsökkent, hogy elképzelhetetlen, hogyan lehet ebből megélni”).

Számos falunak egyáltalán nincsenek intézményei, egyedül csak falugondnoki hálózata. Iskolába, óvodába a gyerekek a környező településre járnak. Sok esetben helyben nincs sem orvos, sem patika, illetve vegyes a házi orvosi körzet, tehát egyben van a felnőtt és a gyerek rendelés. Az egyik vizsgált faluban az orvos 2 éve meghalt, azóta ketten felváltva helyettesítik. Mentő legalább fél óra, míg odaér. Fogorvos legközelebb a kb. 20 kilométerre fekvő városkában, bolt, italbolt helyben. A helyi bolt egy nagyobb városi bolthoz képest úgy 20-30%-kal drágább. (A másik vizsgált kistérségben bolt sincs. A mozgó bolt még a helyi vegyesboltnál is drágább.) Az önkormányzati kintlévőségek zömében a közüzemi díjak nem fizetéséből adódnak, ami főleg a roma lakosságot érinti. „Nagyon sok a kintlévőség. Ebben nem nagyon tudunk eredményesnek lenni.” (Pest megyei kistérségi központ, jegyző) CKÖ nincs és semmiféle közösségi szerveződés sincs.

¹ 2009. augusztus elsejétől igényelhető támogatás Kormány 136/2009.(VI.24.) Korm. rendelete a krízishelyzetbe került személyek támogatásáról a gazdasági válsághoz kapcsolódó, előre nem látható esemény következtében (2008. szeptember 30. után) a családja mindennapi életvitelének fenntartását súlyosan veszélyeztető krízishelyzetbe került embereket segíti 20-50.000, kivételes esetben 100.000 forinttal. A kérelmeket illetően a jogosultságot és teljességet a jegyző igazolja, majd a krízistámogatásra a jegyző által fölterjesztett kérelmeket az illetékes Nyugdíjbiztosítási Igazgatóság bírálja el (5 napon belül) és a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság (NYUFIG) utalja. Az ellátást és az eljárást bővebben lásd itt: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13894&articleID=41934&ctag=articlist&iid=1>.

1. táblázat – Intézményi ellátottság a vizsgált településeken

2007	Pest megyei kistérség			BAZ megyei kistérség			
	<u>M</u>	<u>K</u>	<u>P</u>	<u>B</u>	<u>G</u>	<u>M</u>	<u>SZ</u>
Működő háziorvosok száma 12.31-én (fő)	7	1	1	0	0	0	3
Működő házi gyermekorvosok száma 12.31-én (fő)	4	0	0	0	0	0	1
Működő összes bölcsődei férőhelyek száma (önkormányzati, egyházi, kht, alapítvány) (db)	60	0	0	0	0	0	0
Betöltött védőnői álláshelyek száma (db)	10	1	0	0	0	0	3
Családsegítő szolgálatok száma (db)	1	0	0	0	0	0	2
A családsegítő szolgáltatást igénybe vevők száma tárgyévben (fő)	948	0	0	0	0	0	457
Gyógyszertárak száma (humán) (db)	5	0	0	0	0	0	2
Fiókgyógyszertárak száma (humán) (db)	0	0	1	0	0	0	0

Forrás: KSH Területi adatbázis, 2008

„A jövőképet nem lehetne jóindulattal sem pozitívnak nevezni. „Nem sok jó várható. Minél több munkahelyet kellene teremteni, bár erre nagyon kicsi a lehetőség. A munkafegyellemmel elég nagy gond van. Működik egy építőipari vállalkozás, épp a polgármester úr működteti, a nyári időszakban úgy 10 főnek biztos van munkája. Nyilván időszakos. Az ellátást aktív korúak esetében ne feltétlen a szociális ellátás keretében kelljen biztosítani. Jó irány lenne az aktív korúak esetében, hogy ez közcélú munka, de mégis, mivel ezt az önkormányzatnak kell biztosítani, nehéz, mert egy kis településen nincs annyi feladat.”

BAZ megyei település, jegyző

Egy havi bérlet M-ről a kisvárosba olyan 25 ezer forint havonta. Azaz, ha valaki minimálbért keres, és nem térítik az útiköltségét, gyakorlatilag nem tud elmenni, dolgozni. Középiskolába járnak be többen a közeli két városba. A magasabban iskolázott lakosok jellemzően elvándorolnak, mert helyben nagyon kicsi az érvényesülési lehetőség. Azok a nők, akiknek kicsi gyerekük van, nem járnak el dolgozni, inkább otthon maradnak. Az a jellemző, hogy a férfiak dolgoznak. Olyan, hogy mind a ketten dolgoznának, nincs. Óvoda, van, 100%-ban telített, várakozó nincs. Családi napközi, bölcsőde nincs. Utóbbi csak a közelebbi kistérségi központban volt, de megszűnt, jelenleg legközelebb Miskolcon van. A szociális kiadások nagy része a közhasznú, közcélú foglalkoztatás, az ehhez kapcsolódó kiadások.

Az intézményrendszer egy része csak papíron, formálisan létezik. A vizsgált Pest megyei kistérségi központban a szociális törvény által előírt ellátások közül mindent nyújtanak, kivéve az adósság kezelést, de arra nincsenek is kötelezve. A vizsgált BAZ megyei kistérségi központban papíron ugyan van, de érdemben még sincs például adósságkezelési

szolgáltatás. „Nem tudok ezzel foglalkozni, egyáltalán nem működik ez nálunk, nincs hozzá anyagi lehetőség... Papíron van, de azt mondom, hogy nem életszerű.” (jegyző)

A megkérdezett önkormányzati munkatársak szerint a helyi CKÖ-vel jó a viszony mindkét kistérségi központban. A vizsgált önkormányzatok egyikének sincsen házon belül roma alkalmazottja, noha ezt bizonyos esetekben célszerűnek látnák. A Pest megyei kistérségi központban a telepi programban dolgozik egy (kihelyezett) roma munkatárs, akinek a bérét az önkormányzat finanszírozza.

A szociális ellátórendszerrel általában

A szociális ellátórendszer egészére vonatkoztatva számos, meglehetősen negatív véleményt hallottunk, noha ennek vizsgálata direkt módon nem állt kutatásunk fókuszában. Az általános szociális helyzet rosszabbodását a fentiekben már említettük. Emellett felmerült, hogy többen, például az idősek, mintha egyre inkább kiszorulnának a rendszerből, míg mások, akik elvileg jogosultak lennének támogatásra, nem kerülnek bele. Sokan pedig kiesnek a rendszerből a nagyon alacsony jogosultsági küszöb miatt.

„Az emberek kezdenek lemorzsolódni, mert annyira drágák az ellátások és olyan kevés a pénz (pl. idősek nappali ellátása, klub) ... egyre jobban háttérbe szorúlnak a nyugdíjasok. Pontosan emiatt, mert kiszolgáltatottá válnak. Ha nem a törvénynek, akkor a családnak”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

„Jelenleg 300 fő rendelkezésre állásos (van a rendszerben)... Nem beszéltünk arról az 50 fő rendszeres szociális segélyezetttről, és azokról az emberekről sem, akik be sem tudnak kerülni a szociális rendszerünkbe. Mert ezen felül én még tudnék mondani legalább 150 főt, aki hasonló gondokkal küszködik, mint itt a rendelkezésre állásosban részesülők. Csak éppen, ha az egyik fél dolgozik, és mondjuk nincsen kettő gyereknél több a családban, akkor már nem tudnak bekerülni a rendszerbe, az egy főre eső miatt.”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

Főként a rosszabb helyzetű régióban található város jegyzője volt meglehetősen elkeseredett. A védendő fogyasztókkal kapcsolatos szabályozásról például a következő a véleménye:

„És azt mondja a jogszabály, hogy a védendő fogyasztókat úgy kell kezelnem, hogy aki ebbe a körbe beletartozik, azt tájékoztatnom kell az igénybe vehető segítségről. Miről tájékoztassam? Magyarul arról lenne szó, hogy az önkormányzat valahogy oldja meg ezeknek a szegény embereknek a gondját, de hogyan, miből? Most is előfordult, hogy 150 ezer forintos áramdíjtartozást fizettünk ki, mert különben ott maradt volna a család gyerekekkel, villany nélkül meg fűtés nélkül. Egy-két esetben nem tudunk mit tenni, muszáj átvállalnunk, vagy szociális kölcsön keretében megpróbálunk ezeknek az embereknek segíteni, de olyan véges az anyagi lehetőségünk. Igazából most kezd megjelenni ez, mert az emberek mit vesznek tudomásul? Azt, hogy náluk nem lehet kikapcsolni a villanyt. Ezért, ha eddig valamilyen módon megoldottam, és befizettem, nem azt mondom, hogy két kenyeret vesz, nem egyet, és akkor most nem fizeti be a villanyszámlát, és akkor jön ide hozzánk, ennyi van, de holnap

kikapcsolják, és akkor nem tud az önkormányzat segíteni. És én nem látom a végét, fogalmam sincs, hogy mi lesz.”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

Családsegítő Központ

Az ellátórendszer hihetetlenül túlterheltnek tűnik, mindkét vizsgált térségben erről, illetve a normatív finanszírozás elégtelenségéről panaszkodtak az intézményvezetők.

„Azt írja elő a jogszabály, hogy 25 családban maximalizálja az egy családgondozóra jutó kliensek számát.. Minimum annyi kellene és ez minimum a duplája”.

Pest megyei kistérségi központ, családsegítő vezető

„A normatíva nagyon kevés, létszámstop van, kevés az ember”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő vezető

„Kevés (a munkatárs), de ennyit ad a törvény, mert a lakosság száma alapján ennyit ad a törvény...Nem lehet kijönni a normatívából....Elég keményen ki kell pótolni. ... És ez nagyon nehéz.”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő vezető

A munka hatékonysága emiatt erősen megkérdőjelezhető, ennél sokkal több mindenre lenne szükség. A külső pályázati forrásokból megvalósított, és viszonylag nagyobb humán erőforrással meg támogatott projektekben is nagyon alacsony az eredményesség, 10% alatt becsülik a tartósan elhelyezhető kliensek számát.

„Érdemben mit tudunk tenni? Nem sokat. Aki motivált, azt ki tudjuk emelni ebből a rendszerből, de ha belegondolsz, 130 emberrel foglalkozni, az milyen humán erőforrás vagy milyen szakigény. Akkor az nem tudom hány. Amit mi ezen a szinten tudunk, az a kapcsolatrendszer, ami a szociális munkásnak van, a munkaügyi központtól elkezdve a helyi vállalkozók, Tescóba ha van felvétel, igazából ilyen információ. Ha durván akarom kifejezni, akkor az információt adjuk neki érthető adekvát formában. Azt hogy itt mi családgondozás és tényleg komolyan odafigyelős történet lenne, ezt én nem tudom mondani.”

Pest megyei kistérségi központ, családsegítő vezetője

A 2009. januárjától a RÁT-on levő klienseknek már nem a családsegítővel, hanem a munkaügyi központtal kell(ene) együttműködni. Ez a valóságban nem feltétlenül van így.

„Elvileg a ... a munkaügyi központ is irányíthat ide klientúrát, de valamilyen szempontból az önkormányzat áttolja ránk a RÁT-osokat, hogy működjünk együtt, próbáljunk valamit csinálni. Tavaly 130 embert jelentett ez a mennyiség. Ez a RÁT és a rendszeres szociális segélyesek. Tehát 130 fős nagyságrend.”

Pest megyei kistérségi központ, családsegítő vezetője

A túlterheltségen, hiányzó kapacitáson és alacsony normatív finanszírozáson kívül problémaként merült fel az interjúk során, hogy a gyermekvédelemmel kapcsolatban előfordul, hogy veszélyeztetett gyermekeket nem mernek kiemelni a családból, mert egyszerűen félnek az érintettek. Mindenképpen szükséges lenne az érintett intézményrendszer minden szereplőjének közös, összehangolt és egységes fellépésére, de ez nem lehetséges, mert egyáltalán nincs is rendszerszerű kommunikáció ezek között az intézmények között, maximum ad hoc, sürgősségi jelleggel.

Az adott területen elvégzendő szolgáltatások köre úgy tűnik, hogy részben helyi alkuk eredménye is, az egyik vizsgált térségben például úgy érzik a családsegítőben, hogy ők gyakorlatilag az önkormányzat szociális és gyermekvédelmi irodájának a munkáját is végzik.

„Az óvoda tartozik ide, a családsegítő, a gyermekjóléti, az öregek napközbeni ellátása, a házi segítségnyújtás, szociális étkezés és a védőnői szolgálat. Plusz feladatként ellátjuk az összes segélyezési anyag testület felé való előkészítését, tehát ami azt jelenti, hogy a rendszeres szociális segély, a gyermekvédelmi segély, az átmeneti segély, lakásfenntartási, temetési segély...előkészítjük, a testületi anyagokat. És pluszban megjelenik a rendelkezésre állási támogatásba tartozók köre is nálunk kerül feldolgozásra”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

Informálisan, de gyakorlatilag tanodát működtetnek az egyik kistérségi központban (nemcsak roma) diákoknak, a fiatal, még lelkes kolléganők részvételével.

A krízisalappal kapcsolatos kritikák révén merült fel, hogy valójában káros gyakorlatként élük meg a szakemberek is részben a segélyezés gyakorlatát. A rengeteg köztartozás léte is arra utal többek között, hogy sokan egyáltalán nem tudják beosztani a pénzt, ezért jól működő adósságkezelési szolgáltatást kellene beindítani (habár az egyik kistérségi központban pl. papíron létezett ilyen). Emellett kifejezetten károsnak tartják, hogy az emberek a segélyre vannak szocializálva.

„Mindig pénzt-pénzt halmozunk, mindig újabb-újabb segélyeket találunk ki, és soha nem kényszerítjük arra az embereket, hogy gondolkodjanak másképp. ... El kell hosszú időnek telni, hogy ennyi sok semmittevésért kapnak pénzt, hogy az embereknek a gondolkodását egy kicsit átrendezzük vagy átformáljuk. Tehát ez borzasztóan fontos lenne, hogy a pénzkezelési tanácsadást elkezdjük, illetve az adósságkezelést. Ugyanis itt az átmeneti segélyeknek a 90%-a elmaradt gázszámla, elmaradt villanyszámla. Na, most, ha én azt mondom Önnek, hogy becsülettel dolgozó 32 embernek is anyagi gondja van..”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

A fenti idézet második részében felmerül a foglalkoztatók részéről többször megfogalmazott probléma, miszerint általában is nagyon alacsony a bérszínvonal Magyarországon, és a közvélekedés szerint viszonylag kis különbség van a minimálbér környékén foglalkoztatott jelentős számú munkavállaló, valamint a segélyeken élők jövedelmei között.

Munkaügyi Központ

Arra, hogy a vizsgálatunk által elért csoport mennyire a munkaerőpiac periferiáján helyezkedik el, jó példa az is, hogy a Pest megyei kistérségi központ munkaügyi kirendeltségének vezetője szerint a romák megjelenése „nem meghatározó és nem

számottevő ... egy része nem jogosult semmilyen ellátásra, tehát leginkább az jelenik meg (a kirendeltségen), aki jogosult valamilyen passzív ellátásra. Előfordul azért aktív eszköz (képzés, támogatott elhelyezés) is, de nem olyan meghatározó, mint ahogy lehetne.”

Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

Korábban Pest megyében volt speciális roma program, de nem bizonyultak fenntarthatónak az eredményei. A polgármesterek hozzáállását a helyi munkahelyteremtéshez mindkét kistérségi központban kulcsfontosságúnak tartották.

Mind a regisztrált munkanélküliek, mind az alkalmi munkavállalói könyvvel rendelkezők száma jelentősen megemelkedett a közelmúltban.

„Nálunk pl. a kirendeltségen a két évvel ezelőtti létszámhoz képest duplájára emelkedett a regisztrált létszám. Még így is azt mondom, hogy relatíve kedvező helyzetben vagyunk”

Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

„Sikerült elérnünk, hogy... becslésem szerint országosan, különösen az utóbbi három évben az alkalmi munkavállalói könyv 60-tól 100.000-nyi regisztrált álláskeresőt generált... rendkívül időigényes és macerás plusz feladat, és hát igazából csak negatív hatásai vannak.”

Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A munkaügyi kirendeltségek a hátrányos helyzetű régiókban kiváltképp nem tudják klienseiket az elsődleges munkaerőpiacra segíteni. Támogatás nélkül egyáltalán nincs olyan munkahely, amit a fel tudnak ajánlani. A munkáltatók nem ajánlanak fel munkahelyeket, az egy másik nagyon releváns kérdés, hogy vajon a kirendeltségek maguk, proaktívan miért nem kutatnak fel ilyeneket klienseik számára?

„Nem az a jellemző, hogy beadják a munkáltatók a munkaerőigényt és nekünk arra embert kell keresni. Általában nálunk, már ha munkaerőigényt beadnak, akkor, mert kötelező a munkáltatónak bejelenteni, akkor már a konkrét személy is megvan. Nincs listánk. Itt ebben a térségben azért a munkáltatói réteg is olyan, hogy ...tehát most nem tudnak embereket felvenni. Korábban sem volt jellemző ez, de most sem. Azért itt mindenki most a megélhetésért küzd, ha nem párosul mellé támogatás, akkor nincs munkalehetőség.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A fentiekből az következik, hogy csak addig foglalkoztatják az embereket, ameddig támogatást is kapnak rá, majd a kliensek visszakerülnek a rendszerbe.

A BAZ megyei kistérségi központ munkaügyi kirendeltségén azoknak, akik nem fejezték be az általános iskolát, felzárkóztató képzést szerveznek, aminek végén egy oklevelet kapnak a hallgatók, ami ugyan nem egyenértékű az általános iskolai bizonyítvánnyal, de feljogosítja őket bizonyos, általános iskolai végzettséget igénylő képzésekre való beiratkozásra. Ez a felzárkóztató képzés hat hónapos, nappali tanítási rendszerű elfoglaltságot jelent, amit nem mindenki tud teljesíteni, így a tanfolyamot csak a jelentkezők egy része fejezi be. A képzés alatt a résztvevők keresetpótló juttatást (ennek összege a minimálbér 60-70%-a) vagy munkanélküli segélyt kapnak. Jelenleg ilyen program legközelebb Miskolcon működik. Ez az utóbbi tény is hozzájárul ahhoz, hogy sokan feladják a tanfolyamot, mivel az utazási költségek túl nagy anyagi megterhelést jelent számukra.

Az intézmény finanszírozását régió szinten irányítják, vagyis a régióközpont osztja szét a rendelkezésre álló pénzt a hozzá tartozó 27 kirendeltség között. 2009-ben 127 hölgy képzését indították el, ebből 67-et tudtak elhelyezni, de még folynak képzések. Ezt a viszonylag jó arányt az uniós támogatások komplexitása segítette elérni, mivel az egyik programelem az volt, hogy a képzésbe bevonták az ügyfeleket, és a másik programelem az, hogy képzést követően támogatással el is helyezték őket. Tehát ha nem lett volna a képzés mellé a 100%-os bérköltség- és járuléktámogatás, nem tudtak volna ennyi embert elhelyezni. Ez viszont a program (és sajnos többségében az összes hasonló program) hosszú távú fenntarthatatlanságát jelzi, mivel a támogatás lejárta után megszűnnek a munkahelyek

„A nagy része nem marad ott. Tehát amikor már nincs támogatás, ezekben a helyzetekben már nem tudja. Azt is tudni kell, hogy ezekben a térségekben az önkormányzatok a nagy munkafelnevők.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A BAZ megyei kistérségben a kirendeltségen 6-700 fő az, akik semmiféle ellátásban nem részesül. Alkalmi kiskönyv kiváltásával próbálnak elhelyezkedni.

„A decemberi ellátottaink szerint nekünk 2.750 regisztrált álláskeresőnk van. Az ellátásra jogosultak, az olyan 3-350 főre tehető, és a nem regisztráltakban azért ott vannak a pályakezdők is. Tehát azért így áll össze, mert azért a pályakezdők is olyan 350 körül van a térségünkben nyilvántartottak, és 1.400-an vannak azok a RÁT-os ügyfeleink, akit az önkormányzat általi rendelkezésre állási támogatásban részesülnek. Kb. így áll fel az állományi létszámunk”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A kirendeltségek részéről a humánerőforrás elégtelenségére vonatkozó kritikák merültek fel, ami a nyújtott szolgáltatások színvonalát nyilván negatív irányban befolyásolja.

„15-en vagyunk a kirendeltségen. Napi szinten 15, maximum 20 ügyfél jut egy ügyintézőre.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

„Sajnos azt látom, hogy mindig vannak ilyen löszing-ok feldobva, amik önmagukba jók, meg értékelhetők, de ilyen különböző okoknál – és főleg a megvalósíthatósági okok miatt – tehát anyagi, személyi, infrastrukturális feltételek hiánya miatt maradnak löszingok, és nem az akarat miatt, vagy nem azért, mert nincs meg a szervezetben a megfelelő empátia vagy szakképzettség. Most persze empátiát nem lehet elvárni, hogy ha valaki befejezi legalább 7 órás munka után az ügyvitelezést, attól már ne várjuk el, hogy bedobja magát a hátralévő időbe, nem tudom mibe. Sajnos ettől elvonatkoztatnak azok, akik ebben döntéshozók, és a minisztériumi szintről beszélek elsősorban, habár a Foglalkoztatási Hivatal is azért benne van ebben alaposan. A kirendeltségi munkát nem ismerik el. Ennek a szervezetnek a tevékenysége itt dől el, tetszik, vagy nem tetszik, vagy kelljen, hogy eldőljön, ez a meghatározó. De ennek a véleményét kérik ki legkevésbé, vagy ha kikérik, formálisan veszik figyelembe”

Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A túlterheltségen kívül a szakemberhiány is nehezíti a helyi munkát. A BAZ megyei kistérségi központ kirendeltségen például többek közt nincsen munkavállalási tanácsadó.

„Munkavállalási tanácsadónk nincs. Na, most ezekkel az emberekkel csak szakember tud foglalkozni. Mi próbáljuk itt enyhíteni ezeket a gondokat, de ezt csak ideig-óráig, mert amit a két kolléganő végzettségéből kifolyólag, illetve belső képzést követően tud végezni tanácsadást, azok ilyen 1-3 napos tanácsadásokról tudunk beszélni. Beszélgetnek az ügyfelekkel, elmondják, hogy milyen lehetőségeik vannak, támogatás vagy képzési lehetőség, önéletrajzírásban segítenek, de tovább nem tudunk segíteni. Tapasztalat azt mutatja, hogy igénylik az emberek ezt a fajta szolgáltatást, és hogy foglalkozzunk velük. Vásárolhatunk szolgáltatást. Tavalyi évben is lehetőségünk kb. 40 főnek a vásárlására volt lehetőségünk, a drogambulancia tartott itt szolgáltatást nekik. De azok is pár naposak. És ők is azt látták, hogy ennek eredménye csak hosszabb távon van. De amíg nincs lehetőségem, hogy itt olyan szakképzett emberek dolgozzanak...én nem tudok ebben eredményt felhozni,... én látom, hogy azért egy 15 napos álláskeresői klub már milyen sokat tud segíteni embereken. Hát ezt itt nem nagyon tudjuk egyelőre megoldani. Helyi adottságok sem, és maga a kirendeltség adottságai sem engedi azt meg, hogy itt segítsünk rajtuk, és mint említettem nincs szakképzett szakmai tanácsadónk.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

Pozitív jövőbeni fejleményként említették a BAZ megyei kistérségi központ Munkaügyi Kirendeltségén az álláskeresői klub létrehozását, amely a közeljövőben megépítendő új kirendeltségen fog helyet kapni. A szükséges humán erőforráshoz az egyik munkatárs másoddiplomás képzésével (foglalkoztatás és rehabilitációs tanácsadó) remélnék jutni.

Mindkét vizsgált térségben van a közelben egy jóval nagyobb város. Ebben az összehasonlításban egyrészt a nagyváros javára pozitívumként merül fel a munkalehetőségek nagyobb száma (pontosabban, egyáltalán a puszta léte), míg negatívumként említették, hogy ott igazán futószalag-szerűen tudnak csak foglalkozni a kliensekkel, valóban kb. 2 perc jut rájuk.

Együttműködés más intézményekkel

Az intézmények közti együttműködés kistérségenként jelentős eltéréseket mutat, ami arra utal, hogy nem rendszerszerűen, hanem ad hoc módon, az érintett emberektől függően alakulnak az intézményi együttműködések. A vizsgált BAZ megyei kistérségi központban a CSSK-nál előbb megjelennek bizonyos információk, mint a Munkaügyi Központban. Emellett természetesen eltérő a kliensekhez való hozzáállása is a két intézménynek, noha gyakran ugyanazzal a célcsoporttal, ugyanazokkal az emberekkel dolgoznak. „Nincs rossz viszony, csak adminisztrációs dolgokban nem igazán vagyunk megelégedve velük.... Másként, egészen másként foglalkoznak az emberekkel. Tehát mi azért érzelmileg, lelkileg is próbálunk.” (BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő)

Ez a CSSK jobb együttműködést várna el pl. az iskolától is. Szerintük ebben kulcsfontosságú az igazgató személye. Vártak volna pozitív visszajelzést a gyermekjóléti tanodáját illetően. A problémás gyerekeket szerintük az iskolában csak nyűgnek érzik. „Mindig abból indul ki, hogy verekednek, szemtelenek a felső tagozatban...Szóval a mi munkánkat annyira nem nézi sokba. Azt nem mondom, hogy semmibe, de nem sokba nézi.”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

A Pest megyei kistérségi központban a Munkaügyi Központ kirendeltsége nem nagyon működik együtt más intézményekkel, mint pl. CSSK: „*plusz munkát nem generálunk magunknak, meg ők sem*” (Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség.) Hasonlóképp, a BAZ megyei Családsegítő és a munkaügyi kirendeltség közt sincs élő kapcsolat. Ezt annak ellenére tudjuk meg, hogy egy korábbi megállapodás keretében az említett családsegítő központ bizonyos százalékát a regisztrált álláskereső közl fogadta (2-300 fő). „*Ez aztán kikerült a mi állományunkból, merthogy...ők úgymond elhappolták. Hiába lett az ügyfeleknek mondva, hogy itt is kell jelentkezni, ott is kell jelentkezni, aztán végén csak ott jelentkeztek, nálunk nem jelentkeztek, kikerültek az ellátásból, mert ugye legalább 1 éves regisztrációnak meg kell lennie.*” (BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség)

A hatályos jogszabály szerint a munkaügyi központ előírhatja azt, hogy azok a RÁT-osok, akit úgy ítélt meg, a családsegítővel is együttműködhetnek, de erre nincs példa a jelen gyakorlatban. Ez azért problematikus, mert „*olyan emberrel is foglalkoznunk kell, akivel nem biztos, hogy nekünk kellene, szóval ...hanem jó lenne, ha a családsegítő foglalkozna*”. Ehhez azonban egy előbb együttműködésre volna szükség („*De nem ültünk még le egy kerekasztal mellé*”). Kissé hihetetlen, hogy ilyen, viszonylag kis településeken sincsenek a hasonló célcsoporttal foglalkozó szervezeteknek alapvető információik egymás működéséről.

„Én nem tudom, hogy nekik milyen az apparátusuk, mennyire tudják ezt a beilleszkedési programot a mi ügyfeleinkkel együtt művelni. Tehát le kellene ülni, először velük. Hamarosan megpróbálok én erre sort keríteni, merthogy azért szükségük van az embereknek erre...Viszont az embereket is meg kellene kérdezni, hogy ők mennyire igénylik, hogy a családsegítővel is együttműködjenek. Ide is jönnie kell, oda is mennie kell, mert az, hogy oda elmegy, az nem jelenti azt, hogy itt együttműködési kötelezettségének eleget tett azzal, hogy oda jelentkezett, tehát ezeket a dolgokat még úgy le kell tisztázni. Ami még nem történt meg. ...folyamatosan ők is létszámgondokkal küzdenek. Nincs annyi emberük, amennyi ember ahhoz kellene, hogy ezeknek az embereknek tudjanak segíteni. Így nem tudom, hogy ez hogy működhetne. Most meg ráadásul a rendszeres szociális segélyben részesülő emberek kikerültek, hozzájuk kerültek, tehát azokkal van teendő, és ha ez 200 ember, akkor az 200 ember, akivel foglalkozni kell, úgyhogy egyelőre most ez a helyzet.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A BAZ megyei kistérségi központban a munkaügyi kirendeltségen említették a CKÖ-vel való együttműködést, ezt azonban nem helyi, hanem régiós szinten intézik – valószínűsíthető, hogy viszonylag formális együttműködést takarhat. Ugyanott a Családsegítő részéről is felmerült a helyi CKÖ-vel vagy más roma szervezetekkel az érdemibb, szorosabb együttműködés igénye.

„Itt nálunk nagyon laza, mondhatnám szinte semmilyen a roma kisebbséggel a kapcsolatunk. Kisebbségi önkormányzattal. Nem tudom, hogy miért alakul ez évek óta így, csak akkor jelennek meg, hogyha valamit adok. Tehát, mit tudom én, odaadok száz csomag élelmiszersomagot azért, mert úgy gondolom, hogy azon túl, aki nálam szerepel, azon túl ő tudja, hisz ő képviseli azt a réteget, ő tudja azt, hogy ki az, aki még rászorul. Tehát nekem nagyon szükséges lenne, hogy ők egy kicsit hatékonyabban részt vegyenek ebben”.

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

A romák és az egészségügy

Az egészségügyi ellátórendszer néhány szereplőjével is készültek interjúk, amelyekben megfogalmazódtak a roma népesség katasztrofális egészségi állapotával, annak okaival is kapcsolatos vélemények. A romák alacsonyabb várható élettartamának okát a megkérdezett körzeti orvos abban látja, hogy, *„kultúrszintjük egy kicsikét alacsonyabb” és „mivel nem tudják betartani azokat az étkezési és életmód szabályokat, amiket így elvár az ember, nyilvánvaló, hogy hamarabb megbetegednek, és sokkal gyakrabban jönnek...Ezzel érdemes lenne foglalkozni, hogy átlagéletkor a roma kisebbségnél, hogy milyen, mik azok a betegségek, amik általában gyakrabban jelentkeznek náluk.”* Véleménye szerint a rossz egészségi állapotnak dietetikai okai is vannak, a romák olcsóbb, kalóriadús ételeket esznek főleg, kenyeret, zsírt, tésztafélét, ami nem egészséges. Gyakori probléma az alapvető higiénés ismeretek hiánya, gyakran csúsznak a gyerekek védőoltásaival. A Pest megyei kistérségi központban a védőnőnek van külön kerete fogamzásgátló eszközökre, pl. spirál, ezt néhányan igénybe veszik, de sokan tartanak tőle. Tipikus probléma az iskolai védőnő szerint is *„a korai életkorban megkezdett szexuális élet, mindenféle ismeret nélkül. Fogalmuk sincs arról, hogy mi az a terhesség”* – ez mindkét vizsgálati helyszínen felmerült.

„A telepi részen sokkal több az egészséggel kapcsolatos probléma. Nem járnak el orvoshoz, nem figyelnek oda az egészségükre...ha többet tanulnának erről, ha több ismeretük lenne, ha tovább járnának iskolába, akkor egész másképp alakulna a helyzet. Meg én úgy gondolom, hogy van ebben egy ilyen, nem tudom, hogy fogalmazzak, egy közönyösség.”

Pest megyei kistérségi központ, védőnő

A hátrányos helyzetű, illetve azon belül a roma populációra is igaz az egyébként világszerte minden társadalomban megfigyelhető különbség, hogy a férfi populáció mindenhol jóval betegebb, mint a nő. Ennek okaként a megkérdezett szakértők a következőket nevezték meg: nem szedik be a gyógyszereket, a nők eleve inkább hajlandóak elmenni az orvoshoz, a férfiak inkább félnek.

A telepi programvezetővel készült interjúból számos olyan történetet lehetne beidézni azonban, amely bemutatja, milyen méltánytalanul bánnak esetenként a roma betegekkel, súlyos esetekben is megtagadják tőlük az ellátást, mondjuk pl. iratok hiánya miatt, vagy egyéb okokból. Az egészségügyi ellátó rendszer és a romák kapcsolatát vizsgáló kutatások szerint az egészségügyi dolgozók körében gyakran tapasztalható az előítéletesség, miszerint a romák tájékozatlanok, tudatlanok, korszerű családtervezésre képtelenek, noha a kutatások szerint a roma nők ezekben az ismérvekben nem különböznek a velük hasonló korú, iskolázottságú, családi állapotú, nem roma nőktől. A nem roma szolgáltató és a roma páciens közt nem ritka a diszkrimináció. A magyarországi roma közösségek átlagosan rosszabb egészségi állapotát rossz társadalmi-gazdasági helyzetük, és nem etnikai hovatartozásuk határozza meg. (ld: Az egészségi egyenlőtlenségek csökkentése 2010:10. o)

A lakossági kérdőívezés kapcsán gyakran kiderült, hogy a felírt gyógyszereket nem tudják kiváltani: a gyerekekét még csak-csak kiváltják, nagyon gyakran uzsorakölcsönből, de ezt már a felnőttek esetében ritkábban teszik meg.

„Nagyon rossz az arány a szűrésekkel kapcsolatban, nem járnak el, ha valami gyógyszert kellene rendszeresen szedni, akkor vagy nem szedi, mert nem akarja, vagy nem szedi, mert nincs pénze kiváltani”

Pest megyei kistérségi központ, védőnő

Mit mutatnak a területi adatok?

A szakértői interjúkból kibontakozó, nyilvánvalóan szubjektív elemeket és helyzetértelmezést tartalmazó kép mellett a vizsgált két kistérségben a szociális ellátások nagyságát, súlyát a teljes körű, területi adatok alapján is megvizsgálhatjuk. A vizsgált településeken élők jövedelemforrásaiból következtetni lehet az önkormányzatok pénzbeli ellátásokra vonatkozó gyakorlatára. A KSH területi adatbázisából megbízható és teljes körű adataink vannak arról, hogy a települési önkormányzatok mennyit és milyen célokra költenek a szociális védelem területén. Az alábbi táblázatok adatai ebből a forrásból származnak, és mint látható, tökéletesen összhangban vannak a megkérdezett családoktól szerzett információkkal. (ld. jelen kötetben „A jövedelmek nagysága és egyenlőtlensége a két kistérségben – hasonlóságok és különbségek” 32.-333. táblázata)

A BAZ megyei kistérség településein, a körzetközpontot kivéve, egy háztartás átlagosan 4-5-6 alkalommal kap lakásfenntartási támogatást. Az összeg 5-6 ezer forint alkalmanként. A hátrányos helyzetű kistérségben ez az önkormányzati támogatási forma egy tágra nyitott, a háztartások nagy része számára nyújtott segítség. Lazább feltételekkel adható, nem annyira költséges, így ezen keresztül az önkormányzat segítőkészsége könnyebben érvényesíthető. A megkérdezett háztartásaink esetében is láttuk, hogy a lakásfenntartási támogatás sok háztartás jövedelemforrása között szerepelt.

2. táblázat – Lakásfenntartási támogatás a vizsgált településeken, esetek és az esetekre jutó összeg

Települések	Lakásfenntartási támogatás	
	1 esetre jutó összeg ezer Ft	100 lakásra jutó esetek száma
település (B)	5.196	653
település (G)	6.850	520
település (M)	6.173	422
település (SZ), körzetközpont	5.145	96
BAZ megyei kistérségi minta együtt	5.981	59
település (M), körzetközpont	5.040	20
település (P)	–	0
település (K)	–	0
Pest megyei kistérségi minta együtt	5.040	17

* Egy lakásban több háztartás is élhet, de háztartásszámról vonatkozó adattal nem rendelkezünk.

Forrás: KSH Területi adatbázis, 2008

Az önkormányzati támogatások rendszere folyamatosan változik. A rendszeres szociális segélyre (RSZS) vonatkozó országos adatok még csak 2008-ra állnak rendelkezésünkre. 2010-től az igénybevétel feltételei tovább romlanak, ennek hatásáról tényadatok még nincsenek.

Amit látunk az országos adatokból, melyet a kutatási eredményeink is alátámasztanak, hogy a leghátrányosabb településeken, főleg ott, ahol a romák száma és aránya a lakosságon belül magas, a rendszeres szociális segély része a lakosság megélhetési forrásainak. A Pest megyei kistérségben a lakosság jövedelmi viszonyai lényegesen kedvezőbbek, így a jogosultsági kritériumoknak kevesen tesznek eleget. A főváros közeli kistérségben 100 háztartásból 1-3 részesül RSZS-ben. Ők is inkább mély szegénységben élő romák.

Nem véletlen, hogy a közvélemény éppen ezzel a támogatási formával olyan elégedetlen. A hozzáférés feltételei ugyanis meglehetősen szigorúak és olyan alacsony jövedelem alapján adható, ami a létminimum felét sem éri el. Így sok szegény kimarad a támogatásból, annak ellenére, hogy jogosan várhatna valamilyen állami/önkormányzati segítséget. A Pest megyei kistérségben volt olyan település is, amelynek önkormányzata úgy döntött, hogy nem ad RSZS-t a jogosultaknak sem. Ők zömében a mély szegénységben, nyomorban élő roma családok voltak. A CKÖ lelkes képviselője több évi pereskedéssel kiharcolta az elmaradt RSZS kifizetését a romáknak, igaz, hogy az egészségével fizetett érte.

3. táblázat – Rendszeres szociális segély (RSZS) a vizsgált településeken, esetek és az esetekre jutó összeg

Települések	RSZS	
	1 esetre jutó havi összeg	100 lakásra jutó esetek száma
település (B)	25.716	76
település (G)	30.500	54
település (M)	34.000	36
település (SZ), körzetközpont	28.732	14
BAZ megyei kistérségi minta együtt	29.226	6
település (M), körzetközpont	15.222	1
település (P)	34.408	3
település (K)	19.917	1
Pest megyei kistérségi minta együtt	19.566	1,2

* Egy lakásban több háztartás is élhet, de háztartásszámra vonatkozó adattal nem rendelkezünk.

Forrás: KSH Területi adatbázis, 2008

A BAZ megyei kistérség két hátrányos helyzetű kistérségében (a háromból) az átmeneti segélyben részesülők számaránya – hasonlóan a lakásfenntartási támogatáshoz és az RSZS-hez – magas. Az önkormányzat, a polgármester igyekszik legalább szalmaszálát nyújtani a nehéz helyzetű lakosság számára. Az egyik település már teljesen „elromásodott”, a polgármester is roma származású. Bár a harmadik településen is laknak nagy számban szegények, a helyi vezetés kevésbé elkötelezett, különösen a romák irányába.

4. táblázat – Átmeneti segélyezés a vizsgált településeken

Települések	Átmeneti segély	
	1 esetre jutó összeg	100 lakásra jutó esetek száma
település (B)	8.538	29
település (G)	5.000	16
település (M)	–	0
település (SZ), körzetközpont	28.217	1
BAZ megyei kistérségi minta együtt	7.359	2
település (M), körzetközpont	5.500	2
település (P)	9.657	5
település (K)	15.000	0,4*
Pest megyei kistérségi minta együtt	6.533	2

* 1 fő kapott összesen

Forrás: KSH Területi adatbázis, 2008

A szociális ellátások között a gyógyszerárak emelkedésével egyre komolyabb szerepe van a közgyógyellátásnak. Az ellátásban részesülők száma és aránya sokat elárul a szegénység és az egészségi állapot szoros kapcsolatáról is. A főleg romák lakta, kis lélekszámú, két szegény BAZ megyei település esetében a többi szociális ellátási formához hasonlóan a közgyógyellátás szerepe is kiemelkedő. Minden negyedik-ötödik háztartás részesül ebből a támogatásból. A Pest megyei kistérségben szintén főleg a romák által nagyobb arányban lakott településen jelentős az aránya.

Érdeemes megnézni, hogy a közgyógyellátási támogatásra vonatkozó teljes körű adatok hogyan viszonyulnak az általunk megkérdezett emberek betegségi érintettségével.

5. táblázat – Közgyógyellátásban részesülők a vizsgált településeken

Települések	Közgyógyellátásban	
	részesülők száma	100 lakásra jutó esetek száma
Település (B)	19	21
Település (G)	21	25
Település (M)	4	4
Település (SZ), körzetközpont	168	8
BAZ megyei kistérségi minta együtt	44	2
Település (M), körzetközpont	543	9
Település (P)	136	19
Település (K)	15	6
Pest megyei kistérségi minta együtt	694	10

Forrás: KSH Területi adatbázis, 2008

A családok több mint egyharmadában (36%) van tartósan beteg és/vagy fogyatékos családtag, annak ellenére is, hogy csakis gyermekes családok körében végeztük a vizsgálatot! A vizsgált szegényháztartások közül minden negyedik rendelkezik közgyógyellátási igazolvánnyal.

6. táblázat – Háztartások aránya, ahol van tartósan beteg/fogyatékos személy a családtagok között, illetve azok aránya, akik közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkeznek %

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
A beteg/fogyatékos háztartástaggal élő háztartások aránya	25	40	32	40
Közgyógyellátási igazolványuk van	13	28	18	36

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Nemcsak a vizsgált két kistérség hét településének szociális ellátására vonatkozó teljes körű adatok alapján vonhatunk le néhány következtetést, hanem a megkérdezett asszonyoktól szerzett információk alapján is vizsgálhatjuk az egyes szociális juttatások ismertségét és előfordulását. Arra kerestük a választ, hogy ismerik-e, hallottak-e az asszonyok a különböző juttatásokról, s ha igen, akkor kérték-e, illetve kapták-e az elmúlt év során? Az egyes juttatások ismertsége, leszámítva a szociális ösztöndíjat, nagyon magas. A legismertebb juttatási formák a szociális segély, a lakásfenntartási támogatás és a közgyógyellátási igazolvány – a háztartások 45,41 illetve 21%-a kérte is és kapta is. A kérdezettek 22%-a kért, de nem kapott átmeneti segélyt, 17% kérte ugyan, de nem kapott lakásfenntartási támogatást. Ha a települések, valamint az ott élő romák és nem-romák közötti különbségeket is figyelembe vesszük, akkor leszögezhetjük, hogy a felsőfokú tanulmányokhoz kérhető szociális ösztöndíj kivételével a romák nagyobb arányban részesednek a vizsgált juttatásokból és nagyobb azok aránya is, akik kérték, de nem kapták meg ezeket a juttatásokat.

7. táblázat – A különböző szociális juttatások ismertsége és előfordulása a háztartásokban, %

Háztartások	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség		Együtt
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	
A kérdezett nem hallott róla					
Lakásfenntartási támogatás	0	3	15	13	7
Szociális segély	0	4	7	8	5
Átmeneti/rendkívüli segély	23	23	15	16	20
Közgyógyellátási igazolvány	10	6	7	6	7
Temetési segély	13	10	7	16	11
Szociális ösztöndíj	41	47	30	31	40

Háztartások	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség		Együtt
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	
A kérdezett hallott róla, de nem kérte					
Lakásfenntartási támogatás	29	16	73	47	35
Szociális segély	53	17	72	43	39
Átmeneti/rendkívüli segély	54	41	75	51	52
Közügygyellátási igazolvány	65	53	70	46	57
Temetési segély	78	70	93	59	73
Szociális ösztöndíj	42	37	63	53	46
A kérdezett hallott róla, kérte is, de nem kapta					
Lakásfenntartási támogatás	18	20	7	17	17
Szociális segély	10	4	8	29	11
Átmeneti/rendkívüli segély	19	32	5	21	22
Közügygyellátási igazolvány	12	13	5	12	11
Temetési segély	0	7	0	12	6
Szociális ösztöndíj	0	8	2	11	6
A kérdezett hallott róla, kérte és kapta					
Lakásfenntartási támogatás	53	61	5	22	41
Szociális segély	37	75	13	20	45
Átmeneti/rendkívüli segély	4	4	8	12	6
Közügygyellátási igazolvány	13	28	18	36	25
Temetési segély	9	13	0	13	10
Szociális ösztöndíj	17	8	5	4	8

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Közmunkaprogramok, UMA, RÁT

Kutatásunk egyik fő célja a nehéz sorban élő nők munkaerőpiaci lehetőségeinek feltérképezése volt. Ezzel kapcsolatban hangsúlyosan felmerültek az „Út a munkához” programmal kapcsolatos vélemények, eddigi tapasztalatok. A program már bevezetése előtt nagy szakmai vihart kavart, számos ellenvetés merült fel bevezetésével kapcsolatban (ld. például Ferge 2008). Első értékelésére már történtek kísérletek, szisztematikus vizsgálódások eredményeit mutatja be például az Esély 2010/1-es tematikus száma, melynek főbb következtetéseivel messzemenőig egyetértünk. Kutatásunkban érintőlegesen merült fel a program, annak többféle módszerrel való vizsgálatára nem volt módunk, viszont mivel viszonylag kevés ismeret áll rendelkezésre ezzel kapcsolatban, ezért érdemesnek tartjuk erre vonatkozó eredményeinket bemutatni, amelyek döntő részben a szakértői interjúkból származnak.

Az „Út a munkához” programmal kapcsolatban természetesen többféle véleményt, ezen belül számos pozitívumot fogalmaztak meg a megkérdezettek. Ezek közül az egyik **a munkára nevelő hatása** a programnak, illetve általánosan annak a pozitív hatása, hogy az embernek munkája van.

„Mindenképpen jobb azért, mert valamilyen szinten (megjelenik) a munkára nevelés, a munkához való viszony gondolkodásukban.”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő vezetője

„Én jónak ítélem meg. Abból a szempontból, hogy rákényszerülnek azok az emberek, akik eddig nem nagyon dolgoztak, hogy neki nap-nap után fel kell kelnie és el kell mennie a munkahelyére. Még hogyha csak délig van ott, vagy 1 óráig van ott, de akkor is ... tehát kell az, hogy ha rövid időre is, mondjuk 90 napra, vagy 200 napra, de visszakerültek a munka világába.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

Kétségtelenül több, dolgozni vágyó embernek jut közmunka lehetőség és a családi pozitív példaadó hatását is elismerik a programnak.

„Több közmunka lehetőség van. ... tisztább a város, nincsen parlagfű, abból az oldalból én, mint polgár örülök. ... – És abból a szempontból, hogy a szülője elmegy dolgozni és ezt látja? – Nyilván ez igen. Ez pozitív.”

Pest megyei kistérségi központ, családsegítő vezetője

„Ha bekerülnek egy ilyen helyre ezek az emberek, érezhetően látszik, hogy megváltozik a szemléletük, a viselkedésük, minden. Látszik, hogy szinte felemelkednek, nagyon sajnálom, de utána újból vissza kell taszítani ezeket az embereket szinte a semmibe. Ez nagyon szörnyű. Én látom. Van egy cigányasszony, 42-43 éves, két gyereket nevel egyedül, sikerült neki munkahelyet találni a kórházban. Ott is foglalkoztatunk közcélút. Elment ugye takarítani, én még olyan boldog embert, aki egy hónap múlva bejött, itt sírt a nyakamban, azt a boldogságot, hogy ő ki tudott menni, dolgozni. L... néni: felöltözök szép ruhába, kapok köpenyt, és ott járok a betegek között, és hogy milyen aranyosak, és senki nem néz rám csúnya szemmel, és én dolgozok. Jaj, csak megmaradjon a munkahelyem. Olyan boldog. Látom, ahogy kimosakodva, másképp, mint máskor, megfésülködve, felöltözve tisztán jár dolgozni. Van munkahelye, mondjuk ő nem alkoholista, soha nem volt probléma vele. Borzasztó szegény, képzetlen, otthon lévő, sőt neki nincs is meg a 8 általánosa, szegény, elmaradott, kis butácska cigányasszony, és remekül helytáll a munkahelyén.”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

Több, főleg önkormányzati intézmény **saját HR gondjain is tud enyhíteni** a programba bevont emberek segítségével.

„vannak jó képességű emberek is a RÁT-osok között. Sokan úgy gondolják, hogy a RÁT-osok csak a ... tényleg a tudatlan emberek, az a réteg. Nem, nem. Hát azért vannak itt szakképesítések. Nem mondom, hogy sok, de van. Persze ehhez ott kell, hogy legyen a rendszeres jövedelem, a rendszeres szociális segélyre jogosult legyen, és amint ez már megvan, akkor be tud kerülni. Ezt egy jó intézményvezető – és most nem magamat – ki tudja használni.”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

„Az önkormányzatoknak mindenképpen annyiban kedvező volt, hogy el tudták látni azokat a feladatokat, amit mondjuk közhasznúnál esetleg nem volt elég létszám.”

Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

„Erőssége a közmunkaprogramnak a házi szociális segítőszolgálat megerősítése, mert ugye elegendő szakképzett gondozónőre pénz nincs, ezeknek a munkájában besegítenek a közmunkaprogram résztvevői: fát vágnak, bekészítik a tüzelőt, udvart sepernek, havat takarítanak, bevásárolnak (ilyen bizalmi feladatokat is ellátnak)”.

BAZ megyei kistérségi központ, kistérségi közmunka koordinátor

Azonban számos negatívum is felmerült a program egészével kapcsolatban: koncepcionálisan, illetve a megvalósítás részleteit illetően is. Általánosabb szinten a legfőbb negatívum az, hogy alapvetően ez a program **egyáltalán nem járul hozzá ahhoz, hogy az érintettek valóban hosszú távú, értelmes munkához jussanak**. Nagyon nagy kár, hogy csak limitált időre lehet a foglalkoztatást biztosítani, ez nem tartós megoldás, és nem is vezet afelé. Ugyanúgy visszakerülnek a rendszerbe az emberek, a RÁT összege (28.500.- Ft) pedig megközelítően sem elég a megélhetéshez.²

„Az éhhalálhoz sok, ahhoz, hogy megéljen ahhoz meg kevés. tekintélyesebb volt az a munka amikor reggel valaki felkelt szülő, fölült a lóra aztán elmentünk dolgozni.”

Pest megyei kistérségi központ, CKÖ

Amellett az egyik jegyző utalt arra is, hogy már maga a koncepció, a program elnevezése is arra utal, mintha itt tömegek el lennének szokva a munkától, nem akarnának dolgozni és vissza kéne őket a munkába terelgetni, noha ez általában nem így van, ez érintettek köréből nagyon sokan dolgoznának és eddig is dolgoztak volna, ha erre lenne lehetőségük.

„Én azt nem mondanám, hogy nem lehet azt kimondani, hogy az, aki nem dolgozik az elszokott a munkától. Sokan szeretnének dolgozni. Van, aki naponta jön be nekem rimázkodni, de ha letelik a közcélúja, ha lehet, akkor ő azonnal hadd jöjjön már vissza, mert mióta dolgozik, tudta fizetni az áramszámláját, gázszámláját, a másik a gyerekének az iskolát. Én nem mondanám, hogy mindenki elszokott a munkától.”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

„Most ezek az emberek elmennek 3 hónapot söprögetni, abból nyilván ők nem épülnek és nem fognak többet tudni a munkaerő piacról és nem válnak esélyesebbé.”

Pest megyei kistérségi központ, családsegítő vezetője

„Szóval most még nem húznék mérleget a programról, lényeg az, hogy jelentősen megnőtt a foglalkoztatottak száma... Akik maguktól kikerültek az elsődleges munkaerőpiacra, akár a RÁT-ból, akár úgy, hogy voltak közcélú foglalkoztatottak és vagy visszakerültek RÁT-ra, vagy nem kerültek, azok közül százalékban igen kevesen, tehát nem érte el a hát 3-4%-ot esetleg, akik elhelyezkedtek az elsődleges munkaerőpiacon. Az lehet, hogy egyébként is el tudott

² A RÁT összege megegyezik a nyugdíjminimum összegével, melynek relatív szintje az utóbbi egy évtized alatt jelentősen csökkent, az öregségi átlagnyugdíjnak mintegy 35%-a, a minimálbérnek körülbelül 40%-a és a nettó átlagkereset 23%-a. Az öregségi nyugdíjminimum az objektív szükségleteken alapuló létminimum 48-55%-át teszi ki (egyedülálló és két nyugdíjasból álló háztartás esetén), aránya csökkenő mértékű. Nemzeti Stratégiai Jelentés ... 2008-2010, 38.o.

volna helyezkedni. Ezt ugye nem lehet megmondani. Tehát az mindenképpen azt mutatja, hogy önmagában a program ezt így nem segítette, ahogy a közhasznú foglalkoztatásnál is. Aki törődött önkormányzat a közhasznúakkal, az kvázi ilyen próbaidősként, csak nem néhány hónapra, hanem mondjuk egy éves próbaidősként vett föl valakit, és akkor, ha megfelelt, és tehát nyilván olyan, akinek volt azért szakképesítése, vagy olyan ügyes volt, akkor azt alkalmazta az önkormányzat, vagy valamilyen intézménye. Tehát ilyen kvázi próbaidősként, csak nem ő finanszírozta, vagy nem teljesen ő, hanem megosztva a Munkaügyi Központtal. De ez mondom nagyon erősen függött magától az önkormányzattól, illetve a polgármestertől, meghatározó módon, hogy mennyire tudott élni ezzel a lehetőséggel.”

Pest megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

„Van, hogy jól van kitalálva, de mégis rossz, mert – visszatérve az „Út a munkába” programhoz –, ez meghatározza, hogy meddig lehet. Mire kiválasztják, hogy na, ez az ember hasznos, megszokja, hogy megy dolgozni, de lejár az ideje és nem lehet ott tartani, hogy jusson hely másnak is. Ez az elv így szép, de az az ember, aki megszokta, hogy minden nap jön, azzal mi lesz? ... ha eleve úgyis tudja, hogy kirúgnak 6 hónap múlva, akkor mehetek a francba.. Komoly ember igazán végiggondolja, ne nézzük hülyének, elalibizek addig én itt, ha megszakadok, akkor is, mert nincs más. Valamilyen rendszermódosítás kellene ezen.

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

„Az a baj, hogy a szándék az szép, de nem hozta azt, amit ettől vártak, mert igazából ez a fajta foglalkoztatás, ez jelent nekik valamit, de ha ennek vége, akkor ugyanúgy nincsen nekik munkalehetőségük és igazából az lenne a jó, hogy ha nem csak erre a kilencven napra, hanem hosszabb ideig is. És ragaszkodnak is hozzá. Nem hülyék ők ... Kvalifikáltabb munkára eljönnek a magyarok is, de a romák elvállalják azt is, ami kevésbé az. De ott is meg kellett őket tanítani. Tavaly, amikor belefoglaltunk ebbe, meg kellett őket tanítani az eszközhasználatára. Tehát, hogy hogyan kell ásni, hogy fogjuk a lapátot, mert nem úgy akartak, de beváltak. De sokan vannak, akire azt mondja a munkavezető, hogy szívesen foglalkoztatná akár hosszú távon is.”

Pest megyei kistérségi központ, aljegyző

„Azt mondják, hogy ezzel vezetjük őket vissza a munka világába? Ezt tartom olyan szomorúnak. Letelik a foglalkoztatás, meg van a 200 napod, akkor kapsz álláskeresési támogatást, menjél ki a munkaügyi központba. Utána visszakérül ugyanabba a segélyezési rendszerbe, a RÁT-ba. Evvel vezetjük vissza a munka világába? ... De, hát 28.500.- Ft-ból mit csinál? ... Hát mit csinál? Tengődnek ezek az emberek. Szaporodnak a falopások, elmegy fát lopni, hogy tudjon mivel tüzelni. El sem tudom képzelni, hogy miből él. Sok esetben, megmondom őszintén. El tudom képzelni, hogy megy a seftelés, meg hát a lopás.”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

„Egyetlen problémája van, hogy van közel 400 – most per pillanat -, aki RÁT-os, és be kell forgatnunk mindet. A törvény azt kéri, hogy mindenkinek lehetőséget kell adni. Na most, ha letelik a 90 nap, akkor mire megszokja – és itt megint a törvény joghézagja – megszokja, hogy neki dolgozni kell, el kell küldjük. És megint kezdődik előlről. Nem kötelező elküldeni, de nincs annyi munkánk. Nem tudok annyi embert foglalkoztatni.”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

Emellett meglehetősen **drága** a rendszer országos szinten, noha helyben nyilván azért alkalmazzák, mert az önkormányzatoknak viszont olcsóbb.

„Döntően azért alkalmazzák, mert az önkormányzat részéről nagyon minimális ráfordítást igényel. És ebből is még a Munkaügyi Központ fizeti a foglalkozás-egészségügyi vizsgálatot is, útiköltség nem nagyon merült föl, mert ugye helyi, tehát nem más településről foglalkoztat.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

Fontos problémaként merül fel a bevonandók **munkára való alkalmasságának** a mértéke, illetve ezzel kapcsolatban az, hogy a **munkacsoport vezetőik előállítása** is nagy nehézségekbe ütközik. Felmerült az is, hogy mivel a programmal kapcsolatos dologi kiadásokra nem ad az állam forrást, ez a rossz anyagi helyzetben levő önkormányzatok esetében jelentős korlátozó tényező.

„Egy részük nyilvánvalóan nem igazán munkaképes. Mai követelményekhez képest nem munkaképes. Még a TSZ-ben udvarsöprögetőnek munkaképes volt, de már egy egyszerűbb valamilyen szakképzettséget igénylő munkára nem volt alkalmas. Aztán a rehabilitációs járadékban/járulékból részesülőknél az igen nagy része pedig nem igazán munkaképes és nem is rehabilitálható. Sajnos itt megint azt látjuk, hogy indítunk egy programot és itt ugye az ORSZI szakvélemény gyakran elűt a valóságtól.”

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

„Az „Út a munkába” program keretében ezeket az embereket évente 90 napra legalább foglalkoztatni kellene. Ami nagyon helyes lenne, mert ezek az emberek boldogan dolgoznának. Nekem az a tapasztalatom itt – ellentétben a sokat hangoztatottal, hogy az emberek nem is akarnak dolgozni – hogy azt mondom, hogy az általam szociális ügyekben jelenlévő, megforduló kezelt ügyfelek közül 80% az olyan, hogy nagyon is szeretne dolgozni. De abból a 80%-ból, sajnos azt mondom, hogy maximum. 20% alkalmas a munkavégzésre ... Az általános iskolát végzettek száma nálunk megfelelő, az nem olyan gond a cigány lakosság körében sem. Én az mondom, hogy a képzetlenség és mellette az alkoholizmus, ami meg nagymértékben jelen van. A mi társadalmunk által generált mai viselkedésforma az, hogy 90-től az emberek nem nagyon tudtak dolgozni és elszoktak a munkától. Nincs az önkormányzatoknak itt a foglalkoztatás körében kényszerítő erő a kezében, mert azok az eszközök, amelyekre a törvény lehetőséget ad, hogy ha ittasan jelenik meg hazaküldöm, ha nem vállalja el a munkát, akkor nem kapja meg a rendelkezésre állási támogatást.. Itt helyben, én, amikor ismerem Juliskát, Mariskát, ezeket a rendelkezéseket nem tudjuk betartani, mert akkor itt a családok éheznének, még jobban, még többen, ha nem kezelnénk kicsit rugalmasabban a rendszert. Erre mondom én, hogy igazából nincsenek munkáltatói eszközök a kezünkben, mert ami lenne, azzal agyonsújtom a családot. Emiatt nehéz a foglalkoztatást irányítani, mert el kell tűrnöm, azt hogy minimálbérért esetleg két felügyelő mellett tud dolgozni négy ember, mert egyébként nem végeznél a munkát.

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

„Nagyon nehéz, értelmes munkavezető kell, akinek tekintélye van, és tud parancsolni. A szedett-vedett embereknek is tud parancsolni. Ez nagyon nehéz dolog, erre embert nem lehet találni”

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

„Próbáljuk a támogatott foglalkoztatást a lehető minél szélesebb körben alkalmazni és minél több embert bevonni, csak rettenetesen nehéz. Egyrészt önkormányzati pénzeszközt igényel, mert dologi kiadásokra nem ad az állam támogatást, másrészt, amit mondtam az elején, hogy irányítási probléma, hogy ki mennyire alkalmas és kezelhető ebben”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

Több önkormányzat azonban **nem tudja megfelelő szinten megszervezni** ezt a feladatot.

„Magyarán az m.-i önkormányzat megpróbálja kielégíteni az igényeket. Tehát aki szeretne dolgozni, az tudjon. Sok önkormányzatnál halljuk, hogy nagyon szeretnének dolgozni, de nincs munka. És van, aki egyáltalán nem is szervezi meg, mert szervezni se tudnak ... Tavaly akik bejöttek és nem volt együttműködés, akkor elküldtük őket a munkaügyi központba, és együttműködtek az előző egy év alatt, akkor most már ők is be fognak kerülni”.

Pest megyei kistérségi központ, aljegyző

„Tavaly nem tudtuk fizikailag megforgatni ennyi embert egy éven belül. Tavaly április 1-től lépett hatályba a rendelet. Egyszerűen fizikailag nem tudtunk megforgatni ennyi embert, egyszerűen fizikailag lehetetlen volt. Mikor nem adnak támogatást, arra hogy a hivatali szervezet megemelkedjen valamilyen szinten, most egy 70-80 vagy 100 fős foglalkoztatás mennyi többletmunkát jelent? Adminisztrációs munkát, és irányítási munkát. Itt a közcélút a közcélúval nem igazán lehet irányítani.”

BAZ megyei kistérségi központ, jegyző

A program **képzési** része úgy tűnik nem igazán működik, ebben nem motiváltak az önkormányzatok.

„A képzési része, amit kötöttek ugye 35 év alatt, akinek nincs meg legalább alapfokú végzettsége, azt kötelezni lehet a program keretében, hogy elvégezze, ez a része nem jön be, mert ez már macerás az önkormányzatnak, nem is igazán érdeke az, hogy valami módon nem, nem törekednek arra, hogy ilyenek bekerüljenek a programba, vagy egyszerűen nem, nincsenek azon, hogy beiskolázásra kerüljenek. Nem annyira alacsony iskolai végzettségűek, 3-4 általános, vagy ha neki megvan hatodikig, hetedikig, a főzárkóztató képzésben akkor se lehet igazából pótolni azokat a hiányosságokat. Az úgynevezett kompetencia-képzés az pedig hát, az pedig csak az, hogy akinek nincsen semmilyen, vagy egy, vagy két osztálya van, az is valami névleges képzésben részt vegyen, de igazából nem jelent megoldást.

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

A 2010-ben bevezetett „egy család egy RÁT” intézkedést az egyik kistérségben, mint a megélhetési problémákat tovább súlyosbító intézkedést említették. A másik kistérségben nem okoz problémát, de mint kiderült azért nem, mert az önkormányzat valamilyen módon mégiscsak el tudta minden érintett család esetében érni, hogy akkor valamiféle más ellátásban azért részesüljön.

„Próbáltuk az egészség károsodottra betenni, hogy ha olyan volt, elküldjük inkább a bizottság elé, ha olyan volt ... Megpróbáljuk, hogy ne maradjanak ellátás nélkül.”

M, aljegyző

Romák foglalkoztatásának esélyei

A romák nyilvánvaló munkaerőpiaci hátránya alacsony iskolai végzettségük illetve az elterjedt etnikai diszkrimináció miatt minden interjúban elismert tény. Ennek a szakértői interjúkban felmerült okait, illetve a helyzet megoldási módjaira vonatkozó javaslatokat próbáljuk meg az alábbiakban bemutatni.

Az egyik negatívan ható ok az alacsony iskolai végzettség, a szakképesítés hiánya:

„A romák közül soknak csak 4-6 osztályuk van – ha bejön egy „multi”, vagy egy vállalkozó – szóba se állnak vele.”

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

A másik ok a munkához való hozzáállás, a munka minősége, amelyben persze nagy egyéni eltérések lehetnek, mint arra a jelen összefoglalóban máshol idézett számos interjúrészlet is utal:

„Ha nagyon őszinte akarok lenni, akkor a hatékonysága ezeknek az emberek az eléggé alacsony ... Számszerűen 25 százaléknak a munkájával vagyok elégedett, a többivel kevésbé vagy egyáltalán nem ... Ha válogathatnék, 60-ból nem maradna csak 10 vagy 15, akivel én gondtalanul dolgozatok, hogy óránként nem kell kiszaladgálnom ellenőrizni, hogy ott vannak-e, csinálják-e ... Ha azt mondja, hogy 7, akkor az inkább negyed 8-fél 8”.

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

A roma-problémaként definiált halmaz megoldását egyöntetűen mindenki a hosszú távú és értelmes munkahelyek megteremtésben, illetve ehhez kapcsolódóan a gyermekek minél előbb, megfelelően működő oktatási intézményekbe való beintegrálásában látja. A munkanélküliség többgenerációs hagyományozódását kiemelkedően veszélyesnek látják, és ehhez kapcsolódik a pozitív élet példák szinte teljes hiánya, a megfelelő vezetői pozícióra alkalmas roma emberek hiánya, ... (Mindezek fényében kiváltképp érthetetlen, hogyan tudott a Gyermekszegénység elleni 25 éves, teljes politikai támogatással indított program ilyen hamar a perifériára szorulni).

„Szerintem munkahelyeket kellene teremteni és dolgozni kellene. Itt látom a legfontosabb dolgot. Ebben nagyon sokat segíthet az oktatási rendszer, hogy olyan képzést adjon, hogy el tudjanak helyezkedni, de ezt azt hiszem a fejére van állítva a dolog. Mert ha olyan lenne a gazdaság és olyan igényekkel jelentkezne, akkor olyanokat képezne az oktatási rendszer. De mivel a gazdaság semmiféle igényrel nem rendelkezik ezért a szakmunkás képzők is olyat képeznek, amik eddig is a rendszerben voltak ... egyrészt megszűntek ezek a szakképzetlen munkahelyek én azt látom mindenfelé. Minél jobban a jogszabályok arra szorítják, hogy az élő munkából minél kevesebb legyen, és természetesen azokat küldik el, akik nem értenek a dolgokhoz és nincsenek olyan munkahelyek, ahol foglalkoztatni lehetne őket. Ezen szerintem kellene egyszer gondolkodni és úgy lehetne megoldani, ha a közmunka ne az árokpárt kapirgálását jelentse egész nap, mert az nem közmunka. Ez nem old meg semmit, mert egy ideig kapirgál aztán 3 hónap után semmi. Ez nem jelent folyamatos munkát ... Akiknek a szülei dolgoznak, azok eleve igényesebbek.”

Pest megyei kistérségi központ, iskolaigazgató

„Itt most már több generációs munkanélküliség van, ez a fő probléma. Most már a harmadik vagy negyedik generációnál tartunk, aki nem tudja, hogy a szülőnek menni kell dolgozni. Azt látja, hogy a szülő fél 11-kor vagy 11-kor felkel, irány a polgármesteri hivatal, és akkor az, hogy „polgármester úr vagy jegyző asszony, adjanak egy kis segítyt, mert nincs mit ennie a gyerekek”, tehát innen kezdődik a probléma...Hathatós segítség az lenne, ha ezeknek az embereknek mindennapos elfoglaltságuk lenne. És nem csak a szemétszedés, az ároktisztítás a közterületeken, mert az minek... minek... mert aki benne van ebben, és ezt csinálja, annak – én ezt tudom! – ez olyan, mintha kényszerszermunka lenne, én csinálom márt ezt a közmunkaprogramot 1996 óta, és látom, hogy ugyanazok az emberek vannak benne, illetve most mára azoknak az embereknek a fiai, mert most már bejönnek a fiatal emberek is, és ugyanazt csinálják, ugyanazokat a munkafolyamatokat, mert mi is csak ugyanezt tudjuk nyújtani, és most már unják az emberek, és inkább csak ülnek az árok szélén, és igazából nem megy tevékenyen a munka. Nincs benne semmi öröm, nem találják meg benne a munka örömét, és ez nagyon hiányzik ... Nem lehet csak segélyből élni ... 8-10-féle segélyt folyósítunk most már a gyermekvédelmi támogatástól kezdve, és ezzel teljesen konzerváljuk azt, hogy mindenki otthon ül, és nézi a tévét – mert ki nem jönnek az épületekből ... Ott kellene megfogni, hogy nem lenne szabad hagyni, hogy 18 éves fiatal emberek munkanélküli segélyen kezdjenek. Ott, amikor elmegy munkanélküli segélyért, akkor egy iskolát, vagy munkalehetőséget adni neki valamilyen formációban, hogy bepótolja, amit elmulasztott addig. Nyilván, hogy kapjon mellette egy minimális ellátást, az azért kell.”

BAZ megyei kistérségi központ, kistérségi közmunka koordinátor

„Romáktól kellene egy vezető mindenképpen, akivel együtt lehet működni. Iskolázott, szavahihető, hiteles vezető legyen.”

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

„A másik probléma, hogy nincs egy minta ott, akik úgy élnek, hogy mondjam, nagyon csúnya szó, de normálisabban, ők nincsenek kapcsolatban ezekkel a családokkal.”

Pest megyei kistérségi központ, apáca

„Az RTL klub által sugárzott demokrácia az elrontja az embert, mert azt sugározza a szegény embernek, hogy nem attól lesz pénze, hogy dolgozik, hanem attól, hogy ilyen hülye showkban nyer ... Ez az életmodell, sehonnan nem az jön le, vagy csak kevés helyről, mint a Duna TV-ben van, hogy az idős és úgy ért el valamit, hogy dolgozik.”

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

Ezzel kapcsolatosan felmerül viszont a könnyű, de nem legálisan szerezhető jövedelemforrások ígérete, amelynek főleg a fiatalok nem tudnak ellenállni.

„Felnő egy generáció, aki kultúrávesztett, na ott már belépett, mert az apát is henyélni látta, mert nem tudott mit csinálni és telenyomják a fejét ilyen média szarokkal, tehát ott már ez komolyabb probléma. És ez megint nem a cigányság, hanem ez egy kultúráját vesztett valami,de hogy az egy kemény dolog lesz szerintem, hogy azzal csináljunk valamit. Mert ő nem akar. Miért menne el minimál bérért, amikor azt látja, hogy a Józsi a Merdzsójával ott furikázik, és csak betörni kell. És könnyű hívó szavak ezek.

Pest megyei kistérségi központ, családsegítő

Helyben kellene munkahelyeket teremteni, illetve az embereket megfelelő állapotba hozni, hogy el tudják vállalni a munkát. Ehhez viszont több intézmény (pl. családsegítő) együttműködésére lenne szükség. Kiemelik a munkáltatók felkészítését is, kiváltképp a romák elleni munkaerőpiaci diszkriminációt illetően, de emellett felmerül a munkaügyi kirendeltségeken a roma munkatársak alkalmazásának igénye, annak haszna. Ezt rendszerszerűen be kellene vezetni.

„De nem elég őket (a munkavállalókat) felkészíteni, itt a munkáltatókat is fel kell készíteni. Abszolút. Tehát amit említettem még mindig azt mondja, hogy akkor nem a romát veszem fel. Tehát az előítélet abszolút itt van még, mert mit tud róla, nem akar dolgozni, lusta, ezértNyilván tesznek is a romák azért, hogy ez az előítélet meglegyen. Abszolút tesznek. Bár én őszintén megmondom, én szeretnék ide egy roma kollégát magamnak. Ha lenne itt egy roma kollégám, sok szerintem a romákkal is másképpen tudnánk bánni, beszélgetni, mert ő érti az ő nyelvüket. Abszolút. Tehát én úgy gondolom, hogy a munkaügyi szervezetekben mindenhol kellene, hogy legyen roma. Abszolút. Ahol ez égető probléma, oda mindenféleképpen”.

BAZ megyei kistérségi központ, munkaügyi kirendeltség

Az „Út a munkához” program kapcsán elmerült vélemények alapján egyértelmű, hogy annak fő pozitívuma, hogy dolgozhatnak az emberek, és ennek számos jó hatása van, mind a megélhetés szintjére, mind a gyerekekre nézve, azonban ezt a hatást jelentősen rontja egyrészt a munkalehetőség időben limitált volta, másrészt sok esetben értelmetlensége, vagy nagyon alacsony presztízse. Többen gondolkodnának abban, hogy a rendszer továbbfejlesztésre lehetőség lenne, ha beengednék a vállalkozókat a rendszerbe valahogy. A vállalkozók többek közt a nagyon magas bérterhek miatt nem tudnak több embert foglalkoztatni, a rengeteg támogatási forrást lehet, hogy értelmesebben és a valódi munkahelyek megteremtése irányában is lehetne átstrukturálni. A BAZ megyei kistérségben kifejezetten a mezőgazdaság megerősítést látnak egy lehetségesnek, munkaigényes tevékenységekkel.

„Úgy lenne fantázia, hogy ha az effektív emberi élő munkát vissza lehetne hozni. Mert nem az kell, hogy csoda gépeket vegyek, azzal műveljem az erdőt, mert azzal én annak a rengeteg embernek nem adok munkát. Vettem mit tudom én 200 millióért egy csoda gépsort, de egy ember dolgozik rajta. Ez Magyarország gazdaságát nem segíti, mert nem a GDP-vel kell számolni, hanem avval, hogy nem kell munkanélküli segílyt adni. Ez az ember dolgozgat, de lehet, hogy ötször lassabban, mint egy ilyen gép. De ez lenne egy igazi közmunka program. ..Az értelmes munkát hogyan lehetne visszavezetni. Az az ember, aki egy évvel ezelőtt dolgozott, cigányember, ha azt mondanám, hogy gyere Elemér, adok neked valami munkát, lehet, hogy az még jönne. Na de amelyik nem dolgozott, azt így nem lehet oda állítani.

BAZ megyei kistérségi központ, foglalkoztató

„Sok múlik az intézményvezetőkön, illetve jó lenne több vállalkozótól érkezett jelzés, hogy ők is szeretnének részt venni ebben a programban. Ők akár az 5%-ot is kifizetik, mert a 95%-át az állam támogatja, és 5%-ot kell az intézményeknek finanszírozni. Ők azt is bevállalnák...Ugyanis vannak itt szőlősgazdák, vannak mezőgazdasági... Mezőgazdasági ágazatban dolgozó emberek szívesen foglalkoztatnának ilyen módon, de nekik a törvény erre nem ad lehetőséget. Tehát, ezt hogyha tudja valamilyen fórumon

elmondani, akkor tudja...Tudnánk még többet, csak nem ad rá lehetőséget a törvény. Kórházzal kötöttünk...mert van kórház, illetve ez olyan, de ott kötöttünk megállapodást, de ez egyedi megállapodás, hogy oda tudunk kiközvetíteni embereket. De mondom, vállalkozók szívesen kifizetik az 5%-ot, és akkor van egy csapat, mit tudom én 6 embere, aki metszi a szőlőjét, meg kijár akkor az minden nap. És itt nem 2 sor szőlőről van szó, hanem itt van, aki ilyen nagyüzemi módon...Meg hát mondom, elsősorban mezőgazdaság. Itt, ami lehetőség lehet, az a mezőgazdaság.”

BAZ megyei kistérségi központ, családsegítő

Nem szabad elhanyagolni az akármilyen alacsony presztízsű munkák elvégzésénél s a foglalkoztató kilétét: az embereknek pszichésen sokkal rosszabb az önkormányzat alkalmazásában, kvázi segélyért cserében végezni egy munkát, mintha akár ugyanazt a feladatot, de egy civil szervezet vagy vállalkozás alkalmazásában végzik: ennek pozitív önbecsülést növelő hatását nem lenne szabad rendszerszerűen figyelmen kívül hagyni. Ennek ellenére (ahogy más forrásokból is tudható), a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásával foglalkozó civil szervezetek működését a jelenlegi finanszírozási/pályázati rendszer nemhogy megkönnyítené, segítené, hanem sok esetben egyenesen ellehetetleníti, hosszú évek eredményeit téve tönkre, ami egyszerűen elképesztő hiba.

„A nonprofit szférát emiatt is jobban be kellene vonni, azokat, amelyek kifejezetten a foglalkoztatása szerveződtek. Mert úgy csinálnak ezekkel a civil szervezetekkel mintha ezek nem tudnának elszámolni, pedig ki lehet találni olyan ellenőrzési rendszert a kincstáron keresztül, civileknél is meg lehetne csinálni, hogy az ellenőrzés egy helyre fusson be (mint például az APEH-nél, hogy egy helyre fusson be adó járulék minden), ezt a civilek elszámoltatásánál is meg lehetne csinálni (szigorúan ellenőrzött keretek között – meg lehetne ezt valóstani, a munkavégzést magát is lehetne ellenőrizni),és akkor a civil szervezeteken keresztül sokkal több embert lehetne felszívni ebbe a foglalkoztatási rendszerbe Ha alapítvány romák számára szervez foglalkoztatást, akkor az előny, hogy együtt dolgoznak, és nincs az a kötöttségérzésük, mert (és akkor nem romák is dolgoznak velük) mert ha érzik, hogy valami „erőszak”, kötelezettség van, akkor az már a romának nem kell, és a civil szervezet pedig sugall egyfajta kötetlenséget – ott is meg lehet követelni a kötelezettségek teljesítését, nem azt mondom én, de „jobban néz ki”, jobban is tetszett nekik, Szinte úgy büszkéek is voltak rá, hogy: „Én az alapítványnál dolgozom!” ... Nem úgy, hogy: ”Áááá, én az önkormányzatnál dolgozom ...”

BAZ megyei kistérségi központ, kistérségi közmunka koordinátor

„Ide civil szervezetek kellenének. Az egy tévedés, hogy ide vállalkozók kellenének, mert a vállalkozónak nem kellene az ilyen szegény emberek, akiknek nincs mit a táskába tenni. A vállalkozó nem nézi az embert, az a pénzt nézi, és olyan munkaerőt keres, ott vagy beteszi magát az, mert 150 ezer százalékig, és dolgozik, mint a hülye reggeltől estig, és ha telefonálnak neki, akkor vasárnap éjjel is felkel, és megy dolgozni. Ott olyan embereket keresnek, aki maximálisan terhelhetőek: márpedig itt mentálisan, fizikailag, minden szempontból leromlott állapotú emberekről van szó, őket így nem lehet terhelni... az egy álom... Egészen másfajta lépések sora kell hozzá, hogy ezek az emberek normális munkaerővé váljanak.”

BAZ megyei kistérségi központ, kistérségi közmunka koordinátor

Iskolarendszer

„Generációk nőttek fel már munkanélküli segélyen, nem tudják, hogy mit jelent dolgozni, a munkának nincs értéke, ezt látják, hogy abból nem lehet megélni. Segélyt kapnak, a hiányzó megélhetési költséget csak bűnözésből lehet pótolni. Az iskolának nagyon fontos szerepe van.”

BAZ megyei kistérségi központ, pap

Az iskolába járással kapcsolatban a következő, a szakirodalomból már jól ismert nagyobb problémakörök tematizálódtak az interjúkban:

- ♦ Integráció: kell-e, lehet-e integrálni mindenkit, jó ez nekik, illetve a többieknek?
- ♦ Nem lehet alsóban buktatni – a pedagógusok eszköztelensége

„Azzal a rendszerrel, ami most van, hogy nem buktatható a gyerek 4. évfolyamig, nem azért mert meg akarjuk buktatni, hanem mert azt gondolom, hogy nem várható el egy pedagógustól, hogy 4. évfolyamban írni-olvasni tanítson egy gyereket, mert más a tantervi követelmény. Azt gondolom, hogy sok esetben a gyerek kárára van, amikor csak integráltan oktathatóként kerül a többi gyerek közé. Egyik oldalról értem, hogy ne különböztessük meg a gyerekeket semmilyen szempontból, de a hosszú évek tapasztalat nekem azt mutatja, hogy külön csoportban gyógypedagógus, felkészült szakember segítségével eredményesebbek lehetnek a gyerekek. Míg az integráltan oktatott gyerek esetében ez nem mondható el, a gyerek egy idő után feladja, negatívan éli meg, hogy a többi többet tud, jobban halad. Ez egy ál dolog, amikor minden áron azt erőltetjük, hogy a gyerekeket integráltan oktassuk ... Nincsen eszköze az iskolának arra vonatkozóan, hogy azokat a diákokat, akik nem akarnak tanulni, azokat ki tudja szűrni. És az még kevés, hogy nem akarnak tanulni, de akadályozzák a többi a tanulásban.”

BAZ megyei kistérségi központ, iskola

- ♦ A lemorzsolódás és ezzel kapcsolatban a magántanulóvá válás jelensége
- ♦ Átminősítés kisegítő iskolába

Általában javuló helyzetről számoltak be a megkérdezett intézményvezetők, legalábbis alapvető higiénias kérdésekben. „*Tisztaság van, iskolába járás van, de azért így is mindennaposak a tetű a magatartásbéli problémák*”

Pest megyei kistérségi központ, iskolaigazgató

Mindenhol vannak kifejezetten problémás gyerekek, azonban esetükben az együttműködés a szülőkkel meglehetősen nehéz, fegyelmezési gondok vannak. Sok esetben kerül ilyenkor sor a CKÖ vagy a gyermekjóléti szolgálat, vagy pedig a terepen dolgozó civil szervezetek munkatársainak bevonására a megoldás megtalálásába.

„1-2 család notórius hiányzó. Felszólítjuk, feljelentjük, megbüntetik. Most már ledolgozhatják az utóbbi időben, mióta új munkatárs van a polgármesteri hivatalban. Ez használ, egyre kevesebb”.

Pest megyei kistérségi központ, iskolaigazgató

Az interjúk kb. felében felmerült, hogy a helyzet megoldásának egyik kulcsa a hátrányos helyzetű gyerekeket intézményekben való tartása, a lehető leghosszabb ideig, azaz kisgyermekkorától, és délután legalább 4-5-ig, iskolás korban alternatív ismeret- és élményszerzési lehetőségeket biztosítva számukra.

„Mivel későn kerülnek, felkészítés és előkészítés nélkül az iskolába, a legnagyobb problémák azért az alsó tagozatban vannak, a rendnek a megszokása, a fegyelem megszokása, a többiekhez való alkalmazkodás. Ha csak már minden nap eljárnak a gyerekek, ha már csak egy történelem órát lehet tartani és úgy, ahogyan az tényleg kell, mert érdeklődnek a gyerekek ez is már egy nagy siker néhány osztályban.”

Pest megyei kistérségi központ, iskolaigazgató

A kívülállók közül azonban többen gondolják úgy, hogy a jelenlegi rendszer a jelenlegi pedagógusokkal alkalmatlan erre a feladatra:

„Ki kell mondani, hogy máshogy kell őket tanítani, mert nem működik. Itt is a pedagógus gárda nagy része az 40 feletti, 45, 50 év feletti és idegnyugtatón élnek ... Tehát ha 5 cigány ül az órán és mellette 20 magyar, akkor az óra meghalt. Nem tudnak tanítani. Mert hangoskodik, elküldi a tanárt az anyjába, kimegy, igazgatót kap, és egyszerűen nem tudnak módszert váltani. Van egy tanár, aki most már nálunk is dolgozik a tanulószobán és ő váltott és bejönnek hozzá a gyerekek és érdeklődnek, de csak azért, mert ő váltott. Kijön, meglátogatja a családot, megnézi, hogy hogyan él. Nem kérdezi meg, hogy Lajoska miért penészes a füzeted? Van aki megkérdezi. Tényleg váltott. Focizik velük. Ezek olyan apróságok, amiket meg kell lépni. 5. osztályban magántanulósítják, mert megkérlik a szülőt, mert az neki jobb lesz. És ha magántanuló, akkor a gyereknek ott van vége. Ha meg nem, akkor megy a képességvizsgálóba, megállapítják, hogy fogyatékos és megy a speciális iskolába és akkor ott van vége.”

Pest megyei kistérségi központ, civil szervezet munkatársa

A lányokkal kapcsolatban felmerült, hogy nagyon korán, 7.-8. osztályban terhesek lesznek és elmennek szülni, így kikerülnek az iskolapadból. Közismert, hogy a szakiskolákba még viszonylag nagy számban kerülnek hátrányos helyzetű, köztük roma tanulók is, de nagyon nagy a lemorzsolódás. Ennek egyik megoldása lehetne az, hogy a szakiskolák első 2 évében már lenne szakképzés is, mert az sikerélményt adhatna az addig csak iskolai kudarcokat átélő gyerekeknek.

Az oktatási rendszer esélyegyenlősítő szerepével kapcsolatban az intézményvezetők elfogadják az iskola kulcsszerepét ebben, de háttérként és előfeltételként mégis úgy érzik, hogy a szülők életmódja, illetve munkaerőpiaci részvétele kulcsfontosságú lenne a probléma megoldásában, enélkül ők sem tudnak sokra haladni.

„Ebben a térségben csak oktatással kilábalni a mélyszegénységből nem lehet, ahhoz munkahelyet kell teremteni és ha van munkahely, akkor elvárni mindenkitől, hogy dolgozzon. Nem adni felelőtlenül támogatásokat, hanem ha van teremtetten munkahely, akkor tisztességes jövedelemből elvárni, hogy a gyerekeket megfelelő körülmények közé juttassák.”

BAZ megyei kistérségi központ, iskola

„Igazából az ösztöndíj rendszer nem szabad, hogy etnikai alapon működjön ... Nem tartom jónak a juttatások elosztását. Ma az van, hogy nem azt támogatjuk, aki tanulni akar, hanem azt, aki nem ... a mélyszegénységben élő családok esetében ... nagyon pozitív megoldás lehetne az, hogy ha a gyerek egész nap bent van az iskolában. Ne elutazzon, ne kollégiumban lakjon, nem erre gondolok.. Embert kell biztosítani, aki tud ezekkel a gyerekekkel foglalkozni, szabadidős programokat, olyan termet, technikai háttért, ahol a gyerek jól érzi magát, ahol megvannak a szórakozásának, a kornak megfelelő feltételrendszerek és itt a tanító nénijével tanulni is tud. Megint mondom, nem feltétlenül a család kezébe kell adni a pénzt, hanem a lehetőségét kell megteremteni, hogy aki ki akarja hozni a gyereket ebből a helyzetből, az tudja kihozni.”

BAZ megyei kistérségi központ, iskola

Kimondottan a roma tanulókra vonatkoztatva megjelenik számos olyan elem, ami egyébként minden bizonnyal minden hátrányos helyzetű gyereket fokozottabban érint.

„Szegénységben nincs nagyon különbség, de külső viselkedésben azért van, és az hátráltatja a tanulmányaikat, hogy nekik a pedagógus nem egy elfogadott tekintély. Nem akarnak a pedagógusnak megfelelni, de még a szülőnek sem, leginkább a kortárs csoportnak akarnak megfelelni és ez a fiúknál elég veszélyes, ha csak egymásnak akarnak megfelelni. Ilyen problémák kerültek elő, hogy: rossz a pszichés állapotuk, nincsenek felöltözve, nem gondoskodnak róluk megfelelően, se a szülő se nem a saját elvárásuk ... Meg hiányoznak az alapvető ismeretek, amikor iskolába érkeznek. Színek, évszakok, hogy fogjuk a ceruzát, egyáltalán láttak-emár ceruzát?”

Pest megyei kistérségi központ, iskolaigazgató

Az egyik kistérségi központban az iskolában működik pedellus program, ennek nagyon jó a megítélése, ennek ellenére hosszú távú léte a finanszírozási háttér hiánya miatt kérdéses.

„Én azt gondolom, hogy ők nagyon sokat segítettek. Csináltunk egy szoros számadást és az mondtuk, hogy körülbelül 750 gyerekünk van, ebből ha 10-zel komoly probléma van, akkor sokat mondok, de ez a 10 gyerek ad annyi munkát mint a maradék 740, és a pedellusok legfőképp ebben segítenek ... Ha nekünk ez az „Út a munkába” program kifut, akkor nem tudjuk, hogy anyagilag tudjuk-e fedezni a költségvetésből, hogy pedellust alkalmazunk. Ez így nekünk nagyon jó, mert az „Út a munkába” program keretében kapjuk ezeket a pedellusokat. Ez nagy félelmünk, hogy mi lesz, ha nekik letelik az idejük és jön egy másik csapat, mert ha ez nem fogja ugyanúgy megállni a helyét, akkor ez nagyon nagy kudarc lesz. Ezek, akik most tanév végéig 4 évre van szerződésük, ezek jól csinálják a dolgukat és egy ugyanilyen csapat kéne helyette, ami egyenlőre nem látható.”

BAZ megyei kistérségi központ, iskola

Hivatkozások

Az egészségi egyenlőtlenségek csökkentése. Országos Egészségfejlesztési Intézet, 2010, www.oefi.hu/egyenlotlensegek.pdf (*Idézik a következőt:* Kósa K, Lénárt Beáta dr, Ádány Róza dr: A magyarországi cigány lakosság egészségi állapota. Orvosi Hetilap 2002; 143 (43) 2419-2426).

Az „Út a munkához” program első évének eredményei. Tematikus szám. Esély 2010/1.

Ferge Zsuzsa: Rögös út a munkához, Népszabadság, 2008. április 13. http://www.fergezszusa.hu/docs/rogos_ut_a_munkahoz.pdf.

Nemzeti Stratégiai Jelentés a Szociális Védelemről és Társadalmi Összetartozásról (NSJ), 2008-2010, 6. o.

http://www.civil.info.hu/modules/News/20081002/Nemzeti_Strategiai_Jelentes_NSJ_2008_2010.html.

Etnicitás, gender és a szegénység összefonódásának megnyilvánulásai

Kóczé Angéla

Van-e különbség a szegény roma nők és a szegény nem roma „paraszt” nők között? S ha van, akkor ez miben nyilvánul meg? Nagyon kevés olyan kutatás van, amelyik azt vizsgálja, hogy a roma nők esetében az etnicitás és gender összefonódása, hogyan változtatja meg léhelyzetüket.

A magyarországi romákkal kapcsolatos társadalmi és tudományos diskurzusokat a mai napig leginkább az jellemzi, hogy vagy etnikai, vagy szociális kérdésként fogalmazzák meg a cigányság társadalmi helyzetét magyarázó tényeket. Ennek az elméleti és empirikus dilemmának a feloldására a feminista episztemológiában használatos interszekcionalitás koncepciója ad segítséget. Ez egy vonatkoztatási keret, amely minden más társadalmi egyenlőtlenség (társadalmi nem, osztály és etnicitás mentén kialakult egyenlőtlenségek) egymásba fonódását és metszéspontját vizsgálja. Az etnicitás, gender és osztályhelyzet mellett minden egyéb olyan faktort is figyelembe vesz, amely egy csoport vagy személy identitásának és társadalmi státuszának a meghatározó eleme lehet. Ezek a kategóriák a roma nők (vagy más színes bőrű, colored nők) esetében nem külön-külön vagy egymáshoz képest hierarchikus módon jelennek meg, hanem folyamatos mozgások és változások révén egymást keresztezve különböző metszetekben jönnek létre. Az interszekcionalitás fogalmát 1989-ben Kimberly Crenshaw fekete feminista jogász nő honosította meg. Crenshaw az interszekcionalitás koncepciójával a különböző hatalmi viszonyok egymásra hatására hívja fel a figyelmet. (Crenshaw Kimberley 2003) E helyzet összetettségének, az interszekcionalitás felismerésének ténye új kiindulópontot és vonatkoztatási keretet teremtett a feminista elmélet és gyakorlat átfogó felülvizsgálatához.¹

Nina Lykke a fentieket a következőképpen határozta meg: „Az interszekcionalitás koncepcióját különféle feminista iskolák használták annak elemzési eszközeként, hogy milyen kölcsönhatás van a szociokulturális hierarchiák és hatalmi különbségek között, amelyek befogadást/kizárást hoznak létre a diszkurzív és intézményi úton kialakított kategóriák körül, mint a nemek egyenlősége, etnikum, faj, osztály, szexualitás, életkor/generáció, nemzetiség.”² Nina Lykke fontosnak tartja annak a vizsgálatát, hogy az egymással

¹ Erről írok bővebben egy megjelenés alatt lévő kötetben Kóczé Angéla „Aki érti a világ hangját, annak muszáj szólnia: Roma nők a politikai érvényesülés útján”, In Feischmidt Margit szerk. *Etnicitások: Különbőségtérítő Társadalmi Viszonyok*, 2010 Gondolat Kiadó, Budapest.

² Erről sokkal bővebben lehet olvasni Nina Lykke tanulmányaiban. Ilyen például a Lykke 2005:2-3: 7-17.; Lykke 2003: 47-56.

kölcsönhatásba kerülő kategóriák hogyan befolyásolják, illetve miként hozzák létre egymást vagy akár új kategóriákat és hierarchiákat. Az interszekcionalitás elméleti koncepciója a feminista ismeretelméletben a 90-es években állt össze új elméleti keretté.³

A tanulmány a gender és az etnicitás összefonódását vizsgálja a kérdőíves adatbázis és életútinterjúk segítségével, amelyeket roma nőkkel készítettünk.

Közelség távolság

Havasi Éva tanulmányában részletesen elemzi a megkérdezett 248 háztartás tagjainak jövedelmi helyzetét. Az adatokból jól látszik, hogy az átlagos jövedelemkülönbség a két kistérség között éppen háromszoros. (1. táblázat) A BAZ megyei kistérségben a nem romák egy főre jutó havi átlagos jövedelme 29.000,- Ft, míg a romáké 23.600,- Ft, ugyanezek a számok Pest megyében rendre 39.000,- Ft és 23.200,- Ft. A romák jövedelmében nincs különbség aszerint, hogy ki hol él.

1. táblázat – Kistérségi és etnikai különbségek a háztartások jövedelmi helyzete szerint (N=1.250)

	Egy főre jutó havi jövedelem egy átlagos hónapban		Jövedelemkülönbség
	nem roma háztartás	roma háztartás	
BAZ megyei kistérség	29.000	23.600	5.400
Pest megyei kistérség	39.600	23.200	16.400

* 248 háztartási kérdőív 1.250 személy adatai alapján

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A mért jövedelemkülönbség jól tükröződik a társadalmi térben is. A BAZ megyei kistérségben élő cigányok és „parasztok” közötti terek (valóságos és szimbolikus) jobban átjárhatóak, mint a Pest megyei kistérségben, ahol a romák a települések gettóiba lettek beszorítva. A gettó láthatatlan falait a helyi romákról alkotott társadalmi narratívák és a romákhoz kötődő előítéletek és sztereotípiák tartják életben. Ennek leglátványosabb példája a Pest megyei kistérségi központ településén volt, ahol a romák által lakott utcákat, szinte teljes mértékben „kifelejtette” a településszintű humán és infrastrukturális fejlesztés.

A kutatásunk kezdetén azt feltételeztük, hogy a gazdaságilag jobban prosperáló kistérségekben a romák/roma nők helyzete is jobb, mint a leszakadó hátrányos helyzetű

³ Az interszeszekcionalitás elméleti koncepciójának alkalmazhatóságáról írok a következő tanulmányban: Missing Intersectionality: Race/Ethnicity, Gender, and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe by Angéla Kóczé with the contribution from Raluca Popa, Policy Studies Series, CEU Center for Policy Studies, CEU Press, 2009.

kistérségekben. Ezt a feltételezést megcáfolták az anyagi deprivációra vonatkozó adatok is, illetve azok az élettapasztalatok, amelyekről a roma nők beszéltek.

A 2. számú táblázat azt mutatja, hogy a BAZ megyei kistérségben a romák és a nem romák közötti anyagi deprivációs index eltérése 0,2 (3,1-2,9) míg a Pest megyei kistérségben 0,6 (3,1-2,5) volt. Lakóhely szerint a romák között ebben a tekintetben sincs eltérés.

2. táblázat – Az anyagi depriváció indexe (0-5) öt ismérv alapján

Személyek	BAZ	Pest
	megyei kistérségben élők	
Nem romák	2,9	2,5
Romák	3,1	3,1

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Minél nagyobb a különbség a jövedelem és az anyagi deprivációs index szerint az azonos státuszú romák és nem romák között, annál kisebb az érintkezési felület a különböző etnikai csoportokhoz tartozók között. A BAZ megyei kistérségben, ahol sokkal nagyobb az „átjárás” a romák és nem romák között, többen számoltak be arról, hogy nem roma házas/élettársuk van. A BAZ megyei kistérségben a roma női fókuszcsoport tagjaként jelenlévő szőke, kék szemű hölgy mosolyogva a következőt válaszolta arra a kérdésre, hogy „Mit jelent romának lenni?": *„Na, ez egy érdekes helyzet, én ugyanis nem vagyok roma. Viszont 17 éve együtt élek a férjemmel, aki roma – ez mutatja, hogy mit gondolok a romákról”*.

A Pest megyei férfi fókuszcsoportban is volt egy férfi, aki származását tekintve nem roma, viszont felesége révén a közösség tagjának számít – és ennek örül, mert *„ez megtiszteltetés”*. Hozzáteszi, hogy ha roma férfakkal van egy társaságban, azt szokták mondani, hogy ő a *„legcigányabb”* közöttük, ami a hagyományos roma férfiszerephez illő viselkedésére vonatkozik. Egy másik vegyes házasságban élő nő is fontos szerepet tulajdonított a családon belüli nemi szerepek *tiszteletben* tartásának.

„Másképp élünk. Szeretek cigány lenni, sokan vagyunk a magyarok közt. Büszkék vagyunk. Úgy élünk, ahogy kell. Az iskolában vannak hátrányok. A férjem magyar, elég nehezen fogadta el a két család, hogy együtt vagyunk. Ez mára rendeződött. [...] Tiszteletben tartjuk, hogy mit szabad egy nőnek és mit nem. Tiszteletben tartjuk egymást. Nem vetkőzünk le egymás előtt, ha megünnéjük. Nem hiszem, hogy látott volna valamelyik rokonom vagy gyerekem meztelenkedni, vagy fürdőruhában megjelenni a két gyerek előtt. Erről szó sem lehet. Át sem öltözök előttük.”

37 éves, 2 gyermekes, vegyes házasságban élő roma nő. BAZ megyei kistérség

Ugyanakkor a Pest megyei kistérségben, ahol a jövedelmi különbségek, és a deprivációs index is nagyobb különbséget mutat a romák és nem romák között, kisebb arányban találtunk vegyes házasságokat. A 3. számú táblázat mutatja, hogy a BAZ megyei kistérségben 9,8 százalékban ellenben a Pest megyében csak 6,8 százalékban találtunk vegyes házasságokat.

3. táblázat – Házasságtípusok kistérségenként (N=1.250) (%)

Házasságtípus	BAZ	Pest
	megyei kistérségben élők	
Nem roma házasság	32	40
Roma házasság	58	53
vegyes házasság	10	7
	100	100

A vegyes házasságok alacsony száma, arra is utalhat, hogy nagyon kevés „közös” társadalmi tér van, ahol romák és nem romák találkozhatnak. A tereptaszatalataink alapján azt érzékeltük, hogy főleg a szegregáltan élő romáknál a „közös” társadalmi térbe való belépés lehetősége sokkal inkább a férfiaknak adatott meg, mint a nőknek.

A szegregáltan élő nőknek egyre kevesebb lehetősége van kilépni a zárt közegből. Paradox módon a gettó falai azon túl, hogy ártalmasak, egyfajta tehetetlenségre kárhóztató védelmet is nyújtanak. Az egyik, jelenleg gyesen lévő (összesen hét gyermeket nevelő) 30 éves roma nő elmondja, hogy szívesen munkába állna a gyermekgondozási segély folyósításának letelte után, azonban a férje ezt gondolja, hogy „*ha elállok valahová dolgozni, akkor majd megcsalom...*” A férfiak félelmét a mindennapokban megtapasztalt nyílt és burkolt, szelíd és erőszakos romák elleni megkülönböztetések táplálják. A férj a feleségét egyszerűen óvni akarja a külvilági bántásoktól. A Pest megyei kistérségben olyan nem romákkal készítettünk életútinterjúkat, akiknek semmilyen közelebbi, rokoni, szomszédsági vagy baráti kapcsolata nem volt romákkal. Az interjúalanyok megpróbálták elfedni a romákkal szembeni előítéleteiket, azonban ezek még is előjöttek az interjúk folyamatában.

„A családomban már nem szívesen látnám őket. Tényleg. Nem vagyok fajgyűlölő, de ő nekik is megvan az ő családjuk, meg nekem is megvan az én családom és valahogy a kettőt nem tudom elképzelni. És ezt nem kimondottan a cigányokkal vagy a romákkal ezt úgy bármilyen nemzetiségűvel. Mondjuk például egy négerrel. Vagy bármi. Én úgy gondolom, hogy én magyar vagyok akkor magyar legyen a párom vagy a gyerekeimnek a párja, hogy aztán egyszer valamelyik úgy állítana haza, olyan párral, akkor nem tudom mit szólnék hozzá.”

38 éves nem roma nő, Pest megyei kistérség

A gettó lét gender dimenziói

Minél zártabb egy szociálisan deprivált közösség és minél kevesebb az érintkezési felület a nem romákkal, annál inkább megjelennek azok a gettó jelenségek, amelyekről az amerikai társadalomtudósok írtak a legmegértőbben és leghitelesebben az elmúlt évtizedekben,

amikor a fekete gettók társadalmi dinamikáját, pszichológiáját és patológiáját elemezték.⁴ Ahogy ezt Kenneth B. Clark jellemezte „a gettók objektív jellemzői, a túlsúfoltság, rossz lakáviszonyok, nagy csecsemőhalandóság, bűnözés és a betegség. Szubjektív jellemzői a sértődöttség, az ellenséges indulatok, a kétségbeesés, a fásultság, az önlebecsülés és ezt ellensúlyozandó egyfajta csakazértis fellengzős magatartás.” (Kenneth B. Clark. 2008:31)

A Pest megyei kistérségi központ településén lévő gettóban nagyon sok olyan fiatal lánnyal találkoztunk, akik elkeseredettségükben önpusztító szereken éltek túl a mindennapjaikat. A telepen mindenki előtt „szipuztak” és alkoholizáltak.

A gyerekek, akikkel spontán beszélgettünk a telepen jövőbeni terveikkel kapcsolatban, egy-egy foglalkozást jelöltek meg: a kislány fodrász, a kisfiú pedig rendőr szeretne lenni – illetve szeretne „másoknak segíteni”. Az általuk helyesnek tartott életvitellel kapcsolatban mindketten leszögezték, hogy soha nem fognak „szipuzni”, és dohányozni sem (kávézni viszont igen – tette hozzá a kislány). A „szipuzás” nemcsak a lányokat hanem a fiúkat is érintette. Ezek az olcsó narkotikumok a gettó sok fiataljának menekülést jelentenek, vagy egy olyan fajta illuzórikus világot teremt számukra, amiben megtapasztalhatják önmaguk fontosságát, amit máskülönben nem tudnának megtapasztalni.

„Háát cigánynak születtem, nincs semmim, tanulatlan vagyok. Ilyen átkokkal mindenütt leírnak, lenéznek, nem vesznek ember számba sem. Nincs, miért éljek, csak a szípu. Nincs mire törekedjek. Nem számíthatok más örömeire, csak ami ebben a zacskóban van” – mondta az egyik 20 éves szípus lány a telepen. Annak ellenére, hogy ez egy elég látványos probléma a telepen, sem a civil szervezetek sem a hatóságok nem foglalkoznak vele. A gettó belügyének számít. Azok a lányok, akik narkotikum vagy alkohol hatása alá kerülnek, sokkal könnyebben válnak szexuális erőszak, emberkereskedelem és prostitúció áldozataivá. A telepen élő egyik idősebb asszony elmondása szerint: „Ezeket a lányokat az viszi el, aki akarja. Senki nem védelmezi őket.” Az elmúlt egy évben egyre több újságicikk jelent meg arról, hogy tömegesen jelennek meg Magyarországról származó lányok a holland piroslámpás negyedekben.⁵ Egy holland szociális munkás csak azért utazott ide, hogy megnézze azt „az országot, ahol a nők ilyen kiszolgáltatott helyzetben élnek”. Informális beszélgetések alapján ezeknek a lányoknak kb. 60%-a roma: ezt a női szervezetek sem merik hivatalosan felvállalni. Ugyanakkor ezek a roma lányok, akik tényleg az emberkereskedelem és kényszerített prostitúció áldozatai lettek, ők azok, akik az etnikai, nemi és szegénységükből fakadóan kiszolgáltatott, védtelen helyzetbe kerültek. Szintén informális beszélgetés alapján kiderült, hogy ez a holland szociális munkás Kelet-Magyarország egyik roma gettójába látogatott el, ahonnan a legtöbb lány származott. A kutatásunk fókuszában nem a prostitúció volt, azonban érzékeltük a problémát a terepen, illetve szeretnénk felhívni a figyelmet egy tipikusan olyan helyzetre, amiben a roma nők interszekcionális diszkriminációja érhető tetten. Továbbá arra, hogy a lokális társadalmi és térbeli integráció, illetve az inter-etnikus viszonyok hiánya a gettók fogságában tartja a roma nőket. Ezekben a gettóban egyre védtelenebbek és kiszolgáltatottabbak a nemi, faji erőszakkal, és az osztályalapú kizsákmányolással szemben.

⁴ Az egyik ilyen gettók társadalmát bemutató könyv, ami magyarul is megjelent 2008-ban az Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság által, Kenneth B. Clark. 1965. Dark Ghetto-Dilemmas of Social Power.

⁵ „Magyar prostituáltak tömegei dolgoznak Amszterdamban” 168 óra Online <http://www.168ora.hu/punch/magyar-prostituáltak-tomegei-dolgoznak-amsterdam-ban-52276.html> (letöltés dátuma 2010. május 17.)

Kulcsszerepben lévő asszonyok:

„anya elmegy, kér kamatra – kiteremti nekünk a pénzt”

A gyereknevelés, a házimunka, a főzés, mosás, takarítás a nők családon belüli tradicionális szerepét erősíti. A mélyszegénységben élő családokban az asszonyok a mindennapi élet kulcsszereplői. Még akkor is, ha ez látszólag vagy valóban, nem jár kellő megbecsüléssel. Azokban a háztartásokban, ahol a férfiaknak nincs munkája, a nők szerepe még inkább felértékelődik. A családi pótlék az „asszonyok bevétele”. A gyed, a gyes, a gyet, és az ápolási díj mind a női bevételek közé tartozik. Ráadásul ezek mindegyike rendszeressége, kiszámíthatósága folytán különösen értékes. Részben ezzel függ össze a szegény családokban a nyugdíjas családtagok megbecsülése és felértékelődése.

Több szakértői interjúbán a helyi intézményi rendszer képviselőinek az a véleménye, hogy miután a család menedzselése inkább a roma nők feladata, ezért ők fokozottabban hajlandók munkát vállalni, hogy a család rossz helyzetén enyhítsenek. *„A roma nők akarnak dolgozni, mert totál kiáltástalanság van (tüzelő, közüzemi számlák), jönnek is ők, de ez még csak tűzoltásra sem elég”* (Helyi munkáltató, BAZ megyei kistérség). Volt olyan interjúalanyunk is, aki szerint manapság gyakorlatilag a roma nők csinálnak „mindent”: *„Az asszonyok mennek a pénzért is... Az asszonyok mennek a vízért, az ennivalóért... Mit csinálnak a pasik? - Otthon vannak. Nézik a TV-t. Nagy pasik. A férfiak nincsenek ott, a nők dolgoznak, kukáznak.”* (Egyházi szociális munkás, Pest megyei kistérség)

A megkérdezett szakértők között szerepeltek a cigány kisebbségi önkormányzatok (CKÖ) vezetői is. A Pest megyei kistérségben élő CKÖ vezetője egy nagyon fontos dolgot mondott el. Szerinte a hagyományos család modell már a múlté, a nők alárendelt szerepe mára már megszűnt, és ez nagyban kötődik szerinte ahhoz, hogy a munkahelyüket és így tisztas megélhetésüket veszítő férfiak családfői presztízse drasztikusan lecsökkent, főleg miután jelentős megélhetési forrás tulajdonképpen az asszony illetve gyerekek révén befolyó családi pótlék lett. Az anya kulcsfontosságú szerepét a gyerekekkel folytatott beszélgetések is felszínre hozták. A Pest megyei kistérségben arról kérdeztük a gyerekeket, hogy gyermekként észreveszik-e, és ha igen, miből, ha a család anyagi gondokkal küszködik (*„Tudjátok, hogy mikor nincs otthon pénz?”*). A válasz szerint a beszélgetésben részt vevő két gyerek családjában az anyagi források kiapadásának csalhatatlan jele az, amikor a *„kistestvérünknek nincs tej a hűtőben”*. (És elmondásuk alapján ilyenkor következik az, hogy *„anya elmegy, kér kamatra – kiteremti nekünk a pénzt”*.)

A család, a gyerekek ellátása központi szerepet kapott nagyon sok roma nő narratívájában, hiszen ez az a minta, amelyet nagyon sokan hoztak saját szüleiktől. Mindannyian beszámolnak valamilyen fokú családi nélkülözésről: van, ahol új ruhára és osztálykirándulásra nem telik, máshol a számlákat tologatják, de akad, akinek az élelmiszer előteremtése is gondot jelentene rokoni támogatás nélkül.

„Elsősorban én szoktam lemondani dolgokról, a lányoknak megpróbálom megadni mindent, amit csak tudok, sőt lényegében csak azért élek dolgozok, hogy meg legyen mindenük és ne érezzék azt, hogy hiány van bármiben is.”

35 éves roma nő, Pest megyei kistérség

Szinte minden nő az állandó bevételi forrást kiegészíti valamilyen alkalmi munkával, ilyen például a dinnyezés, piacozás vagy akár a besegítés általában a „parasztok” háztartásába.

„Hivatalosan a fizetésem van 76.000 forint. A férjem most nem dolgozik. Munkanélküli öt hónapja. Szociális segélyt kaptam, le kellett mondanom róla, mert munkába álltam. Kapjuk a családi pótlékot a két gyerekre. Körülbelül százezer forint jön be havonta. Előszokott fordulni, hogy hónap végén már nincs pénzünk, ezért spórolnunk kell. Először mindig a számlákat próbáljuk befizetni, a többit beosztjuk. A férjem a helyi erdőgazdaságtól kapja a fát. Vannak vállalkozók, akik erdőirtással foglalkoznak, és mikor kivágják az erdőt, akkor tisztításként megkapja a férjem, hogy a gallyakat leszedje a vékonyabb fákról. Ez nem rendszeres munka. Ha egy hétig vágják a fákat, akkor a férjem két hétig takarítja az erdőt, aztán mennek tovább. Téli szezonban háromszori alkalom. Nem fizetséget kap érte, hanem annyi fát, amennyire szüksége van. Nyáron dinnyézünk. Amit abban a két-két és fél hónapban keresünk, elteesszük télire. Ez nagy biztonságot jelen nekünk. Általában a nagycserkeszi dinnyeföldekkel vagyunk leszerződve, úgy árulhatunk őstermelőkként.”

37 éves, 2 gyermeke, házas roma nő, BAZ megyei kistérség

„Kapom a családi pótlékot a gyerekek után és kapok a munkaügyi központtól segélyt. Ez harminchétezer forint. Járok piacra árulni meg takarítani. Családi vállalkozásom volt. Abbahagytam, mert az édesanyám beteg lett és minden pénzem arra ment el, hogy az orvosoknak adtam. Próbáltam sokszor munkát keresni, de nem sok sikerrel, mert mindig csak vártam, de nem kaptam visszajelzést. Lassan hat éve munkanélküli vagyok. Én mindent elvállalnék, ha lenne munka, tényleg mindegy volna.”

3 gyermeke, roma nő, BAZ megyei kistérség

A hagyományos nemi szerepek mellett nagyon sok esetben a családfenntartói funkciót is a nők töltik be.

„Régen tisztán le voltak osztva a szerepek a férfi és nők közt, ma ezek a szerepek egyre jobban elmosódnak. Régen egy roma férfinak ciki lett volna felsöpörni, mosogatni vagy bármilyen háztartási munkát végezni, mert ez mind a nő feladata volt. Ma kezd egyforma lenni a dolog. Az én férjem is elvégzi a házimunkát, de apám nem tette volna meg, mert anyu dolga volt. Sokkal több roma nő elmehet dolgozni, mint régen. Sokkal szabadabban élhetnek, mint abban az időben, mikor gyerek voltam. Ma több feladat hárul a nőre, mint régen. Ma egy nőnek anyának lenni, dolgozni kell, el kell végezni a ház körüli munkát. Szerintem a nők most sokkal többet dolgoznak, mint a férfiak. Gazdasági kényszer uralkodik felettünk.”

37 éves, 2 gyermeke, házas roma nő, Pest megyei kistérség

„Sok a villanyzámlám, mert a villanyoszlop rá van kötve a lakókocsira. Minden áramról megy, a fűtés a világítás, gázzal főzök. A gyerekeknek van kocsija, fizetni kell a kötelező biztosítást, a gázpalack havi 5.000 forintba kerül. [...] Banki hátralékom van, négy éve Budapesten dolgoztam egy szállodában, százezer forintos hitelt vettem le a bankkártyámról. Nem tudtam visszafizetni, mert vissza kellett jönnöm. Rábíztam a kisebbik fiamat az anyósomra, de nem bírta vele. Haza kellett jönnöm, mert a gyerek kiskorú volt. Se munkám, se pénzem nem volt. Nem tudtam miből fizetni a hitelt.”

44 éves, 2 gyermeke, özvegy roma nő, BAZ megyei kistérség

A roma háztartások által felvett hitelek legtöbb esetben a nőket terhelik, szemben a nem roma háztartásokkal, ahol a hitelfelvétel sokkal inkább a férfiak portfóliójának része. Ők

azok, akiknek egyezkedni kell a különböző hitelintézményekkel, a Provident ügynökeivel vagy akár az uzsorásokkal, akiknek követeléseik vannak az adósok felé. A mindennapi idegeskedés, túlélésért és elismerésért folytatott harc egyenes összefüggésben van a kialakult pszichotikus, neurotikus és pszicho-szomatikus betegségekkel.

Kirekesztettség patológiája

A romák társadalmi és térbeli kirekesztettsége, jogfosztottsága és szegénysége egyre nagyobb mértékben rombolja fizikális és mentális állapotukat. (Vitrai és Vokó, 2002). A teletszerű körülmények között élők között 2004-ben végzett egészségfelmérés adatai azt mutatják, hogy a romák egészsége és egyben társadalmi-gazdasági helyzete az alsó jövedelmi kvartilisbe eső általános populációéval mérhető össze (Vokó és szerzőtársai, 1993, 2006). Az egészségfelmérés szerint közel kétszeres arányú az egészség megromlása (korlátozottság) a telepen lakók között, mint az általános populációban, amit a telepek adottságaival és az ott élők szociális körülményeivel lehet magyarázni. A cigányok társadalmi kirekesztettsége szempontjából kiemelten fontos tény, hogy az egészség romlása korrelál a társadalmi és jövedelmi helyzetükkel. A kutatásunkban szereplő roma háztartások nagymértékben érintettek abban, hogy tartós beteg vagy fogyatékos személy van a családban illetve, hogy rendelkeznek közgyógyellátási igazolvánnyal. Terepen tapasztalt megfigyelések alapján a családtagok ellátása szinte kizárólag a háztartásban élő nők feladata.

4. tábla – Háztartások aránya, ahol van tartósan beteg/fogyatékos személy a családtagok között, illetve azok aránya, akik közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkeznek %

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
A beteg/fogyatékos háztartástaggal				
élő háztartások aránya	25	40	32	40
Közgyógyellátási igazolványuk van	13	28	18	36

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

A fizikai leépülés mellett nagyon fontos megemlíteni a pszichés problémákat is. A rasszizmus, a megvetettség, a lenézés mind károsan hat a személyiség fejlődésére és az egyén lelki egyensúlyára. Annak ellenére, hogy a kérdőívünk nem tért ki konkrétan a depressziós tünetegyüttes előfordulására, érdemes megemlíteni, hogy terepmunka során feltűnően sok nem csak roma nő szenvedett különböző mértékű pszichózisban és neurózisban. Idevonatkozóan fontos megemlíteni az 1998-ban Gyukits György és munkatársai a 15-24 éves roma és nem roma nők körében végzett egészségfelmérést (Gyukits és mtsi 2000). Megállapították, hogy a roma és nem roma nők között jelentős különbség van depresszió tekintetében. A depressziós tünetegyüttes előfordulása a vizsgált mintában a következő volt: súlyos depresszióval küzdött a vizsgált roma nők 9,3%-a összehasonlítva a vizsgált nem roma nőkkel ahol ez a mutató 2,1%

volt. Depresszióval küzdött a vizsgált roma nők 50% -a, míg a nem romák között ez 25% volt. Öngyilkossági kísérlete volt a vizsgált roma nők 12,1%-ának ellenben a nem romákkal ahol ez a mutató 5,6% volt.⁶ Elgondolkoztató kutatási eredmények, s a depresszió felismerése és orvosi kezelése sem a Pest megyei kistérségben sem a BAZ megyei kistérségben nem kielégítő. Mint azt az 5. táblázat mutatja, elképzelhető, hogy a társadalomnak ez a rétege, akik napi küzdelmet folytat a túlélésért, a felmerülő problémák annyira lekötik az energiájukat, hogy arra már sem idejük sem pénzük, hogy a lelki betegségeikkel foglalkozzanak.

5. táblázat – Pszichés, lelki állapotra vonatkozó kijelentések előfordulása kistérség és etnikai hovatartozás szerint (%) (N=1.250)

Az elmúlt 4 hétben gyakran érezte, hogy	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
... tele van életerővel	21	25	41	24
... nyugodt, békés	33	39	38	31
... boldog	36	52	48	33
... annyira letört, szomorú, hogy semmi sem tudja felvidítani	32,5	44	37	25,5
... nagyon ideges	60	74	57	70
... kimerült	66	69	48	51

Forrás: saját kutatás adatai, 2009

Gender, etnicitás metszete az oktatásban

Jövedelmi helyzete alapján mintánk a népesség alsó 5 százalékához hasonlítható, azaz a mintánkban szereplő roma és nem roma nők azonos szociális státuszúak. Ennek ellenére iskolázottság tekintetében szignifikáns különbség van a roma és nem roma nők között (6. táblázat). A BAZ megyei kistérségben a nem roma nők 43%-ának van maximum 8 általános iskolai végzettsége, míg a romáknál ez az arány 81%. A Pest megyei kistérségben még erősebb a kontraszt: ott a nem romák 38%-ának van maximum 8 általános iskolai végzettsége, míg a romák a döntő többségének (92%) csak alsófokú végzettsége van. A következő iskolázottsági szintnél, ahol azt néztük meg, hogy kinek van szakmája érettségivel, ott még drasztikusabb eltéréseket tapasztaltunk. A BAZ megyei kistérségben a nem roma nők 57% rendelkezett szakmával és érettségivel a roma nőknél ez az arány 19% volt. A Pest megyei kistérségben a nem roma nők 62%-a és romák mindössze 8-a rendelkezett szakmával és érettségivel.

⁶ A tanulmány azt is kimutatta, hogy az azonos iskolázottságú roma és nem roma nők depressziós mutatói között nincs szignifikáns eltérés. Gyukits Gy., Ürmös A., Csoboth Cs., Pruebl Gy. (2000): A depressziós tünetegyüttes előfordulása fiatal roma nők körében LAM 10(11-12):911-915.

6. táblázat – A kérdezettek legmagasabb iskolai végzettsége kistérségenként és etnikai hovatartozás szerint (%)

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
8 általános alatt	19	42	5	59
8 általános, szakma nélkül	24	39	33	33
Max. 8 osztály	43	81	38	92
8 általános, szakmával	31	12	26	6
Érettségi	26	7	36	2
Iskola szakmával – érettségi	57	19	62	8

(A mintánkban szereplő nők átlag életkora 36 év)

Az azonos státuszú roma és nem roma nők iskolázottsági mutatóinak szignifikáns eltérését egyrészt a szegregált iskolai egyenlőtlenségekkel, másrészt az oktatási rendszerben működő nyílt és rejtett diszkriminációval lehet magyarázni. Az egyik Pest megyei anyuka gyermekei iskoláztatásának kudarcairól így mesél.

„Gyerekeimnek nincs meg a nyolc iskolájuk, egynek se. Hatot jártak ki, mert sok gond volt a tanárokkal. A lányokat bedobták a kisegítő iskolába, ami csak cigány iskola volt ezelőtt. Azért nem fejezték be, mert nagyon szigorú volt a tanár, verte őket, húzgálta a fülüket és ütötte őket. Egybe voltak dobva a cigány gyerekek, nem törődtek velük. Nem volt velük foglalkozva, a tanárok nem voltak kedvesek velük, a magyaroknak fogták a kezüket, az övüket nem, a cigány nem üthette meg a magyar gyereket, csak egymást, a magyar megsérthette őket, de a cigány nem a magyart. Amikor a gyerekek óvodába jártak, akkor az egyik magyar gyerek megharapta a lányomat, és az én lányom kapta a büntetést. Bementem a tanácshoz, és mondtam mi történt, és elmentek megnézni. És látták, hogy a lányomat megütötték, és mégis a lányomat állították a sarokba. Akkor elmagyarázták az óvónőnek, hogy nem szabad ezt csinálnia, de hiába, mert ott van a homlokunkon a C, akárhova mennek, akármilyen jól vannak felöltöztetve.”

2 gyermekes 53 éves, házasságban élő roma nő, Pest megyei kistérség

Feltételezhető, hogy a jelenleg fennálló iskolarendszerben az etnikai identitásuk és bőrszínük alapján elszenvedett megaláztatások és diszkriminatív gyakorlatok egyre motiválatlanabbá teszi a romákat/roma nőket, hogy tovább tanuljanak vagy akár befejezzék

/elvégezzék az általános iskolát. A stigmatizáció, a megbélyegzés csökkenti az önbizalmukat és önértékelésüket, amely legtöbb esetben iskolai kudarcokhoz vezet.⁷

Ugyanakkor a kutatásunkban részt vett roma kérdezettek az iskolai problémák ellenére, nők és férfiak is kifejezetten fontosnak tartják, hogy gyermekeik tovább tanuljanak.

„Mind a három gyerekemnek megvan a nyolc általánosa. Marikának az a fodrász iskolája van, Misikének a nyolc általánosa, a Zsoltinak több szakmája van, érettségizett, felszolgáló, európai üzleti asszisztens, szövegszerkesztő és most főiskolára jár, szociális munkás szakra folyamatban főiskola mellett. A Zsoltinak nem lenne ennyi szakmája, ha mi azt nem mondtuk volna. Szigorúan voltak fogva. Hát, az idősebbik fiam például kamrában dolgozik kint Amerikában, ilyen állatgondozó. Hát pont most beszélgettem telefonon velük és most egy ilyen gipszkarton gyárban dolgoznak ... A lányok az, hogy már azok 16-17 évesek a mai világban már ne menjenek férjhez. Ráér az a gyerek férjhez menni vagy megnősülni, hadd tanuljon az a gyerek, minde áron tanuljon az annak jó.”

6 gyermeket nevelő 53 éves, házasságban élő roma nő, Pest megyei kistérség

A roma nőknél az iskolával kapcsolatosan merült fel, az az eset, amikor a lányoknál azért marad abba a tanulás, mert férjhez mennek és gyereket szülnek. Az idősebb roma nőknél ehhez társult még a mélyszegénységből fakadó anyagi megfosztottság. Sokan mesélték, hogy nem volt cipőjük, ruhájuk, illetve a családi munkamegosztás miatt az idősebb lány gyerekeknek a kisebbekre kellett vigyázniuk, és ezért nem maradt idejük iskolába járni.

„Egy nővérem és egy bátyám van. Apám részeges volt, anyámnak dolgoznia kellett, így a nővéremet kivették az iskolából. Ötödikes vagy hatodikos lehetett, ő vigyázott ránk és ő csinált mindent. Mindenki tudta a családban, hogy mi a dolga. Nekem semmi nem volt, csak annyi, hogy tanuljak. Hazamentem az iskolából, ettem és gyertya mellett tanultam, ennyi. A nővérem volt az, aki nem tudott iskolába járni, mert csinálta az otthoni tennivalókat. A bátyám és én rendszeren jártunk iskolában. A bátyám kőműves szakmát végzett. Én Miskolcra jártam a „Százegyesbe”, szövő- és fonónak tanultam. S aztán otthagytam, mert elszöktem a férjemmel. Tizenhét éves voltam akkor.”

44 éves, 2 gyermeket nevelő özvegy roma nő, Pest megyei kistérség

„Az első hármat kijártam és nem igazán tetszett. Hát, az az igazság, hogy korán férjhez mentünk, korán családot alapítottunk, és jöttek a gyerekek akkor már nem igazán járhat szülői iskolába. Én már 16 évesen szültem. Három iskolám volt, és most járom a hatodikot. Most eljutottam oda, hogy ki tudok tölteni egy csekket, el tudom olvasni azt a levelet, és ez nagyon jó. Azóta beszereztem mesekönyveket, hogy gyakoroljak olvasásból is. Pénzt meg tudjam számolni. Azt be tudom osztani, el tudom látni a családomat, ez a legemlékebb, hogy egy csekket nem tudok föladni, befizetéskor nem tudom kitölteni. És

⁷ Fontos adalék az iskolai stigmatizációs folyamathoz Neményi Mária, „Kisebbségi identitások vizsgálata a szociálpszichológiában. Roma származású gyerekek identitásstratégiái” tanulmánya, amelynek rövid kivonata elérhető az MTA honlapján. http://www.mtaki.hu/docs/080611_12/rovid/nemenyi_maria_kisebbségi_identitasok.pdf (Letöltés időpontja: 2010. május 19).

ez most nagyon jó, hogy nem kell az, hogy jaj, gyere, töltsd már ki, mert én nem tudom és be kell fizetni. Hát odamegyek és kitöltöm és befizetem.”

6 gyermeket nevelő 53 éves, házasságban élő roma nő, Pest megyei kistérség

Több nő is arról számolt be, hogy az általános iskolai tanulmányait csak felnőtt korukban tudták befejezni.

„Négyet jártam. Hármát, na, hármát. És most csináltam meg a hatot. Nem volt rá lehetőség, nagyon szegények voltunk, meg látta anyukám, hogy a tanárok hogyan bánnak velünk, ezért aztán nem erőltette. A tanárok örültek, ha nem mentünk. Utálták a cigányokat és állandóan körmösöket adott a tanár. Szüleimnek sem volt iskolájuk, nem jártak iskolába. Még szegényebbek voltak, mint mi. Anyukám mondta mindig, hogy nem bírtak menni iskolába, mert nem volt cipőjük.”

2 gyermekes 51 éves, házasságban élő roma nő, Pest megyei kistérség

Az anyagi nélkülözés és az otthoni munkába való besegítés mellett a család által elvárt női szerepek miatt sem lehetett tovább tanulni.

„Első osztályban hiányoztam rengeteget, mert olyan tanárom volt, hogy úgy megszaggatott, hogy így állt a hajam szanaszét. Az általánost meg a szakmunkást most idősebb fejjel végeztem el ezt a tanfolyamot, és jó eredménnyel. Mert, ugye, emellett dolgoztam meg itt voltak a gyerekek is. Az általános iskolában meg voltak olyan tanáraink, akik mondták, hogy tanuljak tovább, de anyu ugye nem engedett. Azért nem engedte, mert én nő vagyok és egy nő nem járhat iskolába, mert majd gyereket szül meg stb... ha engedett volna tovább tanulni, lehet, hogy ez nem így lett volna.”

Pest megye, 4 gyermekes 47 éves házasságban élő roma nő

A roma nők saját és a gyermekeik iskolában tapasztalt diszkriminatív élményei alapján arra lehet következtetni, hogy az iskolaszerkezetben a tanárok hozzáállásában nem sok minden változott. Az iskolai végzettség megszerzésének fontosságát mindenki elismeri, azonban azt is látják, hogy az iskolai végzettség számukra nem sok előnyt jelent a munkaerőpiacon.

„Én vegyes iskolába jártam. Voltak romák és nem romák is az iskolában. Abban az időben nem voltak ilyen cigány iskolák, sajnos most már vannak. Jó élményeim vannak mindegyik iskolával kapcsolatban, ahová jártam. Mindig mindenki szeretett, mert hamar alkalmazkodtam. De azt is tudtam, hogy azokkal az iskolákkal, amiket elvégzek, nem érek el semmit. Ahol most dolgozom, az is ismeretség alapján van. Itt mindenki ismer mindenkit. Nem úgy állnak hozzád, hogy cigány vagy, mert ismernek. Ha elmennék egy másik helyre, biztos, hogy nem engem fognak felvenni, hanem mást. Igaz nem volt sok munkahelyem, nem is tudok viszonyítani. Csak két munkahelyem volt eddig.”

44 éves, 2 gyermekes özvegy roma nő, BAZ megyei kistérség

A BAZ megyei kistérségben lefolytatott roma női fókuszcsoportos beszélgetések témái is rimelnek azokra a problémákra, amelyekkel legfőképpen a roma nők szembesülnek. Az egyik ilyen téma, ami a megbeszélésen kiderült, a következő volt. A résztvevők mind

támogatták, hogy a beszélgetésre felkínált történetben szereplő lány magasabb iskolai végzettséget szerezzen. Ezt akár annak árán is, hogy korán el kell hagynia a szülői házat.⁸ Ami a résztvevők saját iskoláztatási történetét illeti, például a legidősebb résztvevő (aki mindössze 6 általánost végzett) nem látott összefüggést női mivolta és alacsony iskolázottsága között: korán árvaságra jutott, rokonok által, összesen 11 gyerek között nevelődött, és a családban kevés figyelem jutott egy-egy gyerekre: *„hát az úgy volt, hogy hol jártunk iskolába, hol nem.”*

Egy másik, felnőttkorban szakmunkás-végzettséget szerző idősebb résztvevő viszont arról számolt be, hogy annak idején – apja akaratával szemben – az anyja gátolta meg, hogy továbbtanuljon; leánygyermekként a ház körül kellett dogoznia, illetve a kisebb gyerekekre vigyáznia. A Pest megyei kistérségben szervezett roma női fókusz csoportos beszélgetés alkalmával két fiatalabb résztvevő (mindkettő harmincas, mindkettő sokgyermekes) elmondta, hogy annak idején őket a szüleik támogatták volna a tanulásban, de végül úgy adódott, hogy korán, általános iskolai tanulmányaik befejezése előtt családot alapítottak. Egyikük sajnálattal számolt be arról is, hogy legidősebb (16 éves) lánya több ízben azért nem tudott iskolába menni rövidebb-hosszabb időszakokra, mert neki a (más településen lakó) rákbeteg apját kellett ápolni, és az idő alatt a kisebb gyermekek felügyelete nem lett volna megoldva az ő segítségével.

Összefoglalásként

A nehézsorsban élő roma és nem roma nők között is vannak markáns különbségek, legfőképpen az iskolázottság és egészségi állapot tekintetében, amelyek legtöbb esetben a fenyegetett etnikai identitásukkal, és a mélyszegénységükkel hozható összefüggésbe. Az interszekcionalitás elmélete egyfajta útmutatás arra nézve, hogy nem elégséges a csoportokat csak egy dimenzió mentén elemezni, hanem az egyenlőtlenségek (gender, etnicitás, osztályhelyzet) metszeteit is meg kell nézni ahhoz, hogy differenciáltabb képet kapjunk egy faji előítéletekkel sújtott csoportról. A tanulmány legmarkánsabb gender és etnikai metszetét a roma és nem roma nők közötti iskolázottsági mutatók eltérése adta. Ez a fajta strukturális egyenlőtlenség tovább konzerválja a romák, különösen a roma nők társadalmi és gazdasági kirekesztettségét. Így az oktatási rendszer nem a társadalmi mobilitás, hanem az esélyegyenlőtlenség fenntartásának és etnikai különbségek elmélyítésének a színtere.

⁸ A 4. számú mellékletben találhatóak a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések vázlata. Itt található az 1. történet, ami egy roma lány továbbtanulásának dilemmáit veti fel.

Hivatkozások

- Crenshaw, K. 2003. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color", In *Identities: Race, Class, Gender and Nationality*, Edited Alcoff, L.M. and Mendiera, E., Blackwell Publishing, 175-201.
- Gyukits Gy., Ürmös A., Csoboth Cs., Pruebl Gy. (2000): A depressziós tünetegyüttes előfordulása fiatal roma nők körében LAM 10(11-12):911-915.
- Lykke, N. 2005. Nya perspektiv på intersektionalitet, problem och möjligheter. *Kvinnovetenskaplig* 2-3: 7-17.
- Kenneth B. Clark. 2008. *Fekete gettó-A hatalom dilemmái*, Második Kiadás. Educatio Társadalmi Szolgáltató és Közhaszú Társaság, Budapest.
- Koczé, A 2009. *Missing Intersectionality: Race/Ethnicity, Gender, and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe*. with the contribution from Raluca Popa, Policy Studies Series, CEU Center for Policy Studies, CEU Press.
- Neményi, M., „Kisebbségi identitások vizsgálata a szociálpszichológiában. Roma származású gyerekek identitásstratégiái” tanulmányának rövid kivonata http://www.mtaki.hu/docs/080611_12/rovid/nemenyi_maria_kisebbségi_identitasok.pdf (Letöltés időpontja. 2010. május 19).
- „Magyar prostituáltak tömegei dolgoznak Amszterdamban” 168 óra Online <http://www.168ora.hu/punch/magyar-prostitualtak-tomegei-dolgoznak-amsterdam-52276.html> (letöltés dátuma 2010. május 17.)

Társas kapcsolatok – a kirekesztődés dimenziói

Dávid Beáta

Ebben a fejezetben a kisgyermekes nők személyes kapcsolatait vizsgáljuk több szempontból. Egyrésztől összehasonlítjuk a kérdezetteket aszerint, hogy gyermekeiket milyen típusú háztartásokban nevelik. Megvizsgáljuk az ún. erős kötéseiket: kik azok, akikkel bizalmas kapcsolatban vannak, akik nehézségek idején támaszt, tanácsot adnak nekik, illetve kik a barátaik. A társadalmi kirekesztődés szempontjából szintén fontos háztartások közötti transzfereket, cserekapcsolatokat is elemezzük.

Családi kapcsolatok

A kisgyermekes nők 83,5%-a társával él együtt: a férfiak egyharmada élettárs. A szegény háztartásokban élők 68%-a nukleáris családban él, 20%-uk olyan háztartásban él, ahol a szülők és gyermekek mellett egyéb családtag is lakik. 7%, azon háztartásoknak az aránya, ahol az anya egyedül él a gyermek(ek)kel, és 5%, ahol más családtag is együtt él velük.

1. táblázat – Milyen háztartástípusban élnek kistérség és etnikai hovatartozás szerint (%) (N=1.250)

Háztartástípus	BAZ megyei Kistérség		Pest megyei Kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Egyedülálló gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	12	5	4	10
Egyedülálló gyerekekkel, más családtaggal	2	7	6	5
Pár gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	76	63	72	66
Pár gyerekekkel, egyéb családtaggal	10	25	18	19

Az 1. táblázat adatait elemezve, nem véletlen, hogy a háztartástípusok előfordulásában mért különbség külön-külön nem mérhető sem kistérségi szinten, sem etnikai hovatartozás

szerint. Statisztikai értelemben szignifikáns eltérés ugyanis csak a BAZ megyei kistérség két csoportja között van. A nem romák jellemzően nukleáris családban élnek (76%), de emellett az átlagosnál magasabb arányban fordul közöttük elő, hogy az anyák egyedül nevelik a gyerekeket (12%). Ezzel szemben ebben a kistérségben a romák egynegyede, mondhatni „hagyományos” módon, igazi nagycsaládban, összetett háztartásban él.

Az országos adatokkal¹ történt összehasonlításból már kiderült, hogy míg az általunk vizsgált szegény családokban a háztartások átlagos taglétszáma kissé, addig az átlagos gyerekszámbeli különbség már jóval magasabb. A különbség részben a különböző összeírásnak köszönhető: mi a KSH-tól eltérően nemcsak a 20 év alattiakat tekintettük gyermeknek.

2. táblázat – Háztartás taglétszáma, gyermek szám kistérség és etnikai hovatartozás szerint (N=1.250)

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Háztartás taglétszáma	5,3	5,7	5,5	6,4
Összesen hány gyermekük van	3,4	4	3,4	4,6
Szülőkkel együtt élő gyermek szám	3,1	3,1	3,3	3,5
Ebből 20 évnél idősebb	0,25	0,30	0,1	0,1
Otthon lévő gyermekek hány százaléka idősebb 20 évnél	5	10	3	3

A 2. táblázatból látszik, hogy a mért különbség csak részben vezethető vissza módszertani okokra. A BAZ megyei kistérségben a roma családokra különösen jellemző, hogy az idősebb gyermek is otthon marad, illetve élettársával együtt nem költözik el, hanem a szülőkkel és kisebb testvérekkel együtt, közös fedél alatt élnek. Ezzel szemben a Pest megyei kistérségben a roma háztartásokban, ahol az átlagos gyermek szám majdnem eléri az ötöt, a gyermekek mind „gyerekek”, azaz húsz évesnél fiatalabbak.

3.a. táblázat – Nők – hány gyermeke született, hány éves volt az első gyermek születésekor – térség és származás szerint (N=250)

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei Kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Hány gyermeke született	2,8	3,2	2,9	4,4
Első gyermek születésekor anya kora	20,5	19,5	21,1	18,0

¹ Ld. Ebben a kötetben Havasi Éva és Kóczé Angéla: Kutatási terep és módszertan bemutatása c. fejezet 2. táblázata..

3.b. táblázat – Nők – hány gyermeke született, hány éves volt az első gyermek születésekor – iskolai végzettség és származás szerint (N=250)

	Max. általános iskola		Iskola szakmával	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Hány gyermeke született	3,78	3,80	2,48	2,33
Első gyermek születésekor anya kora	18,78	18,58	22,09	22,11

A 3.a és különösen a 3.b. táblázat egy nagyon fontos és gyakran adatokkal nem alátámasztott vélekedést cáfol meg. A 3.a. táblázatból látszik, hogy a megkérdezett roma nőknek – különösen a Pest megyei kistérségben élők körében – átlag több gyermeke született, mint a nem roma nőknek, és átlagosan kb. két évvel fiatalabban születték első gyermeküket. Azonban azt is fontos látni, ahogy más tanulmányok is rámutatnak, hogy a hátrányos helyzetben élő nem roma nők is az országos átlagnál korábban szülnék (ld. Husz Ildikó és Durst Judit kutatásait). A 3.b. táblázat meggyőzően mutatja, hogy a gyermekvállalással kapcsolatos eltérő magatartás elsősorban az iskolai végzettségbeli különbségeknek köszönhető: azonos iskolázottság mellett (természetesen a roma nők körében sokkal kisebb számban – erről táblázat lásd mellékletben) etnikai hovatartozás szerint nincs szignifikáns eltérés. A továbbtanulás, a többlettudás biztosítja és lehetővé teszi a választást, hogy az anyaság ne öncélúan az önmegvalósítás csak és egyedüli formáját jelentse. (Durst 2001)

Beágyazottság születés helye szerint

A személyes kapcsolati struktúra, valamint az egyén és családja tágabb közösségbe való beilleszkedése szempontjából sem érdektelen annak vizsgálata, hogy vajon a kérdezett édesanya az adott település szülőttje-e vagy sem, illetve, ha nem ott született, akkor vajon miért épp oda költözött. Könnyen belátható, hogy pszichésen, különösen krízis helyzetekben a rendelkezésre álló megküzdési stratégiák szempontjából sem mellékes, hogy az illető milyen körülményeknek köszönheti ott létét: csupán „jobb híján” oda ment férjhez vagy egy szebb és reménytelibb jövő miatt döntött úgy, hogy szülőhelyét elhagyja és új helyre költözik. A migrációnak az egyéni tényezők mellett strukturális következményei is vannak. Egy térségen belül a földrajzi mobilitás egyaránt gyengítheti vagy épp ellenkezőleg erősíthetné a társadalmi kohéziót. Vajon, ha többségben vannak a beköltözők, azonos nehézségeik lévén tudják-e, fogják-e egymást támogatni, vagy épp ellenkezőleg egyre inkább elszigetelődnek egymástól? És mi történik akkor, ha egy település zárt és csak néhány „gyüttment” kerül oda, vajon ők könnyebben be tudnak-e illeszkedni, vagy bármit csinálhatnak, soha nem fogják magukat „otthon” érezni.

A megkérdezett anyák közel fele (53%) az adott településen született, és némileg magasabb (60%) azoknak az aránya, akik már gyermekkorukban odaköltöztek és ott nőttek fel. A két térséget összehasonlítva a beköltözés elsősorban a Pest megyei térségre jellemző. Ahogy a 4. táblázatból is kitűnik a földrajzi mobilitás igazából csak a nem roma háztartásokban élő nőkre jellemző. A roma nők között, lakóhelytől függetlenül hasonló arányban találunk olyanokat, akik eredeti családi és baráti kapcsolatait hátrahagyva kerültek a két kistérség vizsgált településeire.

4. táblázat – A születési hely és lakóhely egybeesése – térség és származás szerint (N=1.250)

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei Kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Ott született, ahol jelenleg is él	57	52	38	51
Másutt született	43	48	62	49

A különböző szocio-demográfiai csoportok közül a beköltözők aránya a magasabb iskolai végzettségűek és azok között volt jelentősebb, akik jelenleg társ nélkül, de más családtaggal (főleg egyéb rokonnal) együtt élnek; az arányuk mindkét esetben 55%. (5. táblázat)

5. táblázat – Háztartástípus és iskolai végzettség a kérdezett születési helye szerint (N=1.250) (%)

	Ott született, ahol jelenleg is él	Másutt született	
Háztartástípus			
Egyedülálló gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	53	47	100
Egyedülálló gyerekekkel, más családtaggal	45	55	100
Pár gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	48	52	100
Pár gyerekekkel, egyéb családtaggal	60,5	39,5	100
Nő iskolai végzettsége			
Max. 8 általános	52	48	100
Iskola szakmával	45	55	100

A költözés okáról mindössze annyit tudunk, hogy az a férfinak „köszönhető-e”, vagy más okból történt-e. Egyetlen összefüggés ebben a tekintetben a kérdezettek iskolai végzettsége szerint mutatható ki.² Az alacsonyabb iskolai végzettségű nők – akik eleve kevésbé mobilak – ha mégis elköltöznék, akkor elsősorban férjük miatt kerülnek egy adott településre. Feltételezhető, hogy az ő esetükben ez a körülmény kapcsolati szempontból megnehezíti a beilleszkedést, új, akár bizalmi, akár baráti kapcsolatok kialakítását és egyúttal növeli a kiszolgáltatottság és kirekesztettség érzését. A magasabb iskolai végzettségű nők ezzel szemben más okból kerültek az adott településre. Nagy valószínűséggel ők, mielőtt társukkal találkoztak, már a településen éltek, ahol önállóan is megpróbálták beilleszkedni, új kapcsolatok és ismeretségek által.

² A kérdezett nők iskolai végzettségeik összefüggéseiről bővebben Kóczé Angéla „Etnicitás, gender és a szegénység összefonódásának megnyilvánulásai” című fejezetnél.

6. táblázat – Költözés oka a kérdezett nő iskolai végzettsége szerint (%)

	Férj miatt költözött	Más okból	
Max. 8 általános	59	41	100
Iskola szakmával	35	65	100

Bizalmas kapcsolatok

Az **erős, bizalmas kapcsolatok** felmérésére az Egyesült Államokbeli általános társadalmi felmérésben (General Social Survey) használt névválasztó eszközt alkalmaztuk, ami több hazai vizsgálatban is szerepelt, így összevetésre is lehetőséget nyújt.³ A korábbi vizsgálatok tanúsága szerint Magyarországon a legbizalmasabb kapcsolathálóokban a barátok száma elenyésző, az emberek döntő többsége rokonaival, sőt még pontosabban legszűkebb családtagjaival, házas-, illetve élettársaival, szülőjével, gyermekével vagy testvéreivel beszél meg fontos dolgait.

2004-ben⁴ a TÁRKI a felnőtt lakosság és külön a roma lakosság körében a kérdezettek kapcsolati hálóját és migrációs hajlandóságát vizsgálta. A roma felvétel különlegessége a mintaválasztás volt: a 800 fős reprezentatív roma minta hólabdás mintavétel segítségével készült. A 7. táblázatban kutatási eredményeinket a két 2004-es TÁRKI felvétellel hasonlítjuk össze. Eddigi megállapításainkat – sajnos – ezek a számok is alátámasztják: a vizsgált kisgyermekes háztartásokban élő nők még a legszorosabb, bizalmas kapcsolatok tekintetében is elszigeteltebbnek és kiszolgáltatottabbnak tűnnek. Bizalmasaik száma átlag nem éri el a 2 főt, ez mintegy 0,5-del kevesebb, mint amit 2004-ben mértünk. A bizalmas kapcsolatok számát tekintve nincs különbség a roma és nem roma nők között. Ugyanakkor a roma nők magasabb mértékű elszigeteltségét mutatja, hogy közel egyötödüknek egyáltalán nincs bizalmasa!

A nagyfokú kirekesztettség az azonos iskolai végzettségűek⁵ között is tetten érhető. Ahogy 2004-ben, úgy 2009-ben is igaz, hogy a bizalmasok száma és az iskolai végzettség csak a nem

³ Az adatgyűjtés során elhangzott kérdés a következő: “Ha az elmúlt fél évre gondol, kik azok az emberek, akikkel Ön a fontosabb dolgait, problémáit megbeszélte?”. A válaszadó maga ítéltette meg, mit is tart fontosnak. Korábbi vizsgálatok alapján várható, hogy ez a kérdés erős, intim és pozitív kapcsolatokat, a “legjobb barát” fogalmához közel álló kötésekkel térképez fel, viszont kevésbé homályos értelmű, mint például a barátság fogalma. A válaszadók összesen öt nevet említhettek, és az említettek nemére, korára, iskolai végzettségére, a kérdezett személyhez való kapcsolatára vonatkozóan is gyűjtöttünk adatokat, ezért a fontos beszélgetési hálózatok összetételét is vizsgálni lehet.

⁴ 2004-ben egy Omnibusz felvétel keretében a felnőtt népességre vonatkozó minta nagyság 1.000 fő volt, a roma minta pedig 800 roma fő. Az eredményekről lásd:

Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2006: A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In: Társadalmi Riport, 2006, Szerk: Kolosi et al. TÁRKI, Bp. pp:351-372.

Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2009: A kapcsolatok etnikai dimenziója. IN. Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára. (Szerk: Somlai Péter et al.) Pallas, Budapest (486-503).

⁵ Miután a 2009-es felvételen a roma és nem romák között is magas a max. 8 osztályt végzettek aránya, így a 2004-es adatokkal külön is jól összehasonlítható.

roma nők esetében függ össze: az alacsonyabb iskolázottságú nőknek kevesebb bizalmasa van, kevesebb olyan ember van körülöttük, akikre – főleg lelkileg – tudnak támaszkodni.

7. táblázat – A bizalmas kapcsolatokról 2004 TÁRKI (csak nők) és 2009 MTA felvételek tükrében

	2004 TÁRKI		2009 MTA	
	nem roma	Roma	nem roma	roma
Bizalmasok száma (átlag)	2,3	2,1	1,8	1,6
<i>max. 8 osztály</i>	2,1	n.s.	1,6	n.s.
Nincs bizalmasa (%)	2	3	11	17
Nők aránya a bizalmasok között	51	46	53	58
Azonos származásúak aránya	n.a.	82	77	89
Családi kapcsolatok aránya	79	84	73	87
<i>max. 8 osztály</i>	84	n.s.	84	n.s.

A 2004-es adatokhoz képest jelen vizsgálatunkban a roma kisgyermekes nők bizalmasai között magasabb a nők aránya (46% versus 58%). Úgy tűnik, mintha a kisgyermekes, nehéz körülmények között élő roma nők férjeikre kevésbé számíthatnának. Elképzelhető, hogy ezekben a társadalmi csoportokban a férfi és nő közti társkapcsolatot a hagyományos, inkább alárendeltségi viszony jellemzi, ahol a férfi a nőnek nem bizalmasa és nem is egyenrangú társa.

A kérdezett és bizalmasa általában azonos származású: a romák bizalmasai között alig van nem roma (a bizalmasok 90%-a roma), míg a nem romák bizalmas kapcsolatainak egy ötöde roma.

Más magyarországi adatokhoz hasonlóan, a bizalmasok elsősorban a kérdezettek családtagjai. A két vizsgálatot összehasonlítva a romák esetében az arányok teljesen megegyeznek. A nem romák körében a kisgyermekes nők bizalmas hálózatában kicsit magasabb a nem családi kapcsolatok aránya, 21 versus 27%. Ugyanakkor, ha a 2004-es és 2009-es felvétel eredményeit az azonos iskolai végzettségűek (max. 8 osztály) körében hasonlítjuk össze, semmiféle különbséget nem látunk, illetve a családi kapcsolatok aránya a roma nők körében mérttel megegyező.

Már többször utaltunk arra és adatokkal is alátámasztottuk, hogy a vizsgált – többszörösen hátrányos helyzetű – populáción belül is milyen jelentős különbségek vannak, mennyire nem lehet általánosítani pusztán kistérség, vagy etnikai hovatartozás szerint. Ez a megállapítás különösen igaz a vizsgált személyes kapcsolatokat illetően.

8. táblázat – Van-e bizalmasa kistérség és etnikai hovatartozás szerint (N=1.250) (%)

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Van bizalmasa	83	90	97,5	74
Nincs bizalmasa	17	10	2,5	26

A 8. táblázatban „drámai” módon derül fény arra, hogy a Pest megyei kistérségben élő romák egyharmadának nincs bizalmasa. Ők valószínűleg már teljesen elszigetelődtek, mintha már a társadalom pereméről is kitaszították volna őket. A kistérségben romákkal dolgozó szociális munkással készült interjú is hasonló jelenségre utal:

„Nincsenek barátságok, mert bárki eladja a másikat egy forintért. Egy óriási közösség, akik alapjába véve zárnak kifele, de közösen fellépni már nem tudnak.”

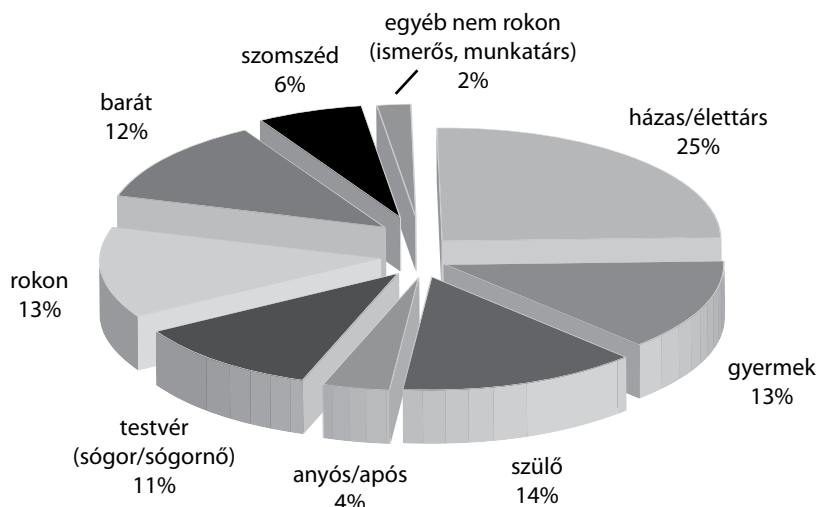
Szociális munkás, Pest megyei kistérség

A másik kirekesztett és erős támasz híján lévő csoport pedig épp ellenkezőleg, a BAZ megyei kistérségben élő nem romák csoportja. A kistérségben élő katolikus pap tökéletesen írja le a helyzetüket:

„Ők (a romák) még a nincstelenséget is jobban átvészelik, mint egy magyar, aki csak magára számíthat. Mit tud tenni, bezárja az ajtót, vagy meghal, vagy éhen hal, vagy depressziós lesz, vagy iszik, vagy felakasztja magát, sok lehetősége nincs. Nincs, aki ránéz.”

Pap, BAZ megyei kistérség

1. ábra – Ki a bizalmas? (családi állás a kérdezetthez képest) összes megkérdezett körében

Ahogy az összehasonlító táblázatból (7. táblázat) már kiderült, a megemlített bizalmas kapcsolatok 80%-a a kérdezett családtagja. A családtagok közül – értelemszerűen – kitüntetett szerepe van a házastársnak. A gyermek, szülő, testvér és egyéb rokon nagyjából azonos arányban fordul elő a bizalmasok között. A nem családtagok közül a közeli barát számít bizalmas, erős kötésű kapcsolatnak.

9. táblázat – A bizalmas kapcsolatok jellemzői kistérség és etnikai hovatartozás, születés helye és iskolai végzettség szerint (N=1.250)

	Hány bizalmas (átlag)	Bizalmasok között (arány)			
		Nő	Azonos származású	Családi kapcsolat	Házas/ élettárs
BAZ megyei kistérség					
Nem roma	1,65	54	71	77	29
Roma	1,9	60	85	92	23
Pest megyei kistérség					
Nem roma	1,8	55	65	67	31
Roma	1,4	48	91	78	30
A településen született	1,9	53	-	85	26
Nem ott született	1,5	59	-	78	28
Férj miatt költözött oda	1,5	52	-	n.s.	32
Más okból	1,7	62	-	n.s.	23
Iskolai végzettség					
Max. 8 általános	1,6	52	-	86,5	27
Iskola szakmával	1,8	65	-	69	26

A 9. táblázatban tüntetjük fel a bizalmas kapcsolatok különböző aspektusaira vonatkozó összehasonlító adatainkat. A bizalmasok számát tekintve legkedvezőbb helyzetben a BAZ megyei kistérségben élő roma nők vannak. Úgy tűnik, hogy őket egy erős, jól működő, igazi és hagyományos nagycsalád veszi körül. A támasz és segítségnyújtás a női családtagok felől érkezik, a férj szerepe – ahogy már utaltunk rá – úgy tűnik lelki támaszként, egyenrangú társaként kevésbé jelentős.

A Pest megyei kistérség roma megkérdezettjei a legelszigeteltebbek. Kevés a bizalmas, köztük hasonló arányban van nő illetve férfi. Ez utóbbi elsősorban a társuk vagy a gyerekek. Etnikai szempontból ők a leghomogénebb, legzártabb csoport. Nem véletlen, ugyanis az egyén kapcsolathálózata általában akkor tud bármilyen szempontból heterogénné, sokszínűvé válni, ha minél több bizalmas vagy épp baráti kapcsolatból áll. Minél inkább beszűkül, annál inkább homogén. Emellett a vizsgálatunkba került emberek közül ez a csoport él leginkább szegregált, telepszerű lakókörnyezetben.

A két nem roma csoport bizalmas kapcsolatainak struktúrája nagyjából hasonló, a Pest megyei térségben élőknek több erős kötése van. Ők picit magasabb arányban rendelkeznek olyan bizalmassal, aki nem családtag. Érthető módon, hiszen közöttük legmagasabb a

beköltözők aránya, akik új helyre költözvén elsősorban nem családi kapcsolatokkal egészítik ki kapcsolati hálójukat. Azonban a 9. táblázatból az is látszik, hogy a beköltözőknek nincs könnyű dolguk: kevesebb bizalmasuk van. A beköltözők közül, akik a férjük miatt költöztek oda, a beilleszkedés kevésbé sikeres. Nekik van a legkevesebb bizalmasuk, és ha van, is az gyakran a férjük. Az iskolai végzettség és a bizalmas kötések összefüggése a már ismert tendenciát támasztja alá: az iskolázottabbak az erős kötések terén is nagyobb kapcsolati tőkét „tudnak kovácsolni”.

Még egy összefüggést fontos a bizalmasok tekintetében megemlíteni. A négy vizsgált háztartástípus közül legmagasabb arányban azoknak a nőknek van bizalmasa, akik egyedülállók, gyerekekkel és más családtaggal élnek együtt. Bizalmasaik (szám szerint nekik van a legtöbb) 83%(!)-a nő, akik nehéz helyzetben (legalacsonyabb egy főre jutó jövedelem, sok megélhetési nehézség) fontos és erős lelki támaszt biztosítanak számukra.

Hány barátja van?

Az alcímben feltett viszonylag egyszerű kérdésre – a jogos kritikák ellenére – 1986 óta jól összehasonlítható idősoros adatok állnak a rendelkezésünkre. Legutóbb a már említett 2004-es két TÁRKI felvétel során tettük fel ezt a kérdést. Az adatok elemzése során kirajzolódó kép szerint “a roma kérdezettek barátaik számát tekintve valódi ‘kapcsolati nagytőkéseknek’ mondhatók. Míg az országos mintában – az évek óta megfigyelt adatokkal teljesen összhangban – a kérdezettek egyharmadának egyáltalán nincs barátja, és átlagosan négy barátról számolnak be, addig a roma kérdezetteknek átlag 35,5 barátja van, és csupán 14% azoknak az aránya, akiknek egyáltalán nincs barátja.” (Albert-Dávid 2006: 357)

10.a. táblázat – A barátok számáról a 2004. évi TÁRKI (csak nők) és 2009. évi MTA kutatási eredmények összehasonlítása

Barát átlag		2004 TÁRKI		2009 MTA	
		Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Hány barátja van?		3	24	4,8	7,1
18-39 éves	összes	4,3	27	4,7	8,0
	max. 8. osztály	4,2	24	4,9	6
	Iskola szakmával – érettségi	4,1	35	4,5	12
Nincs roma barátja (%)			18	47	11

A 10.a. táblázatban a nem roma nőkre vonatkozó adatok egy szám kivételével teljesen megegyeznek. Első ránézésre ugyanis kissé meglepő módon úgy tűnik, a hátrányos helyzetű kisgyermekes nőknek több barátja van, mint az átlag női népességnek (4,8 versus 3)! Az eltérést a kormegoszlás eredményezi: a magyar átlag népesség idősebb és az idősebbeknek kevesebb a barátja. Ha az azonos korúakat (18 és 39 év közöttieket) hasonlítjuk össze, illetve ebben a korcsoportban az azonos iskolai végzettséget is figyelembe vesszük, az adatok

majdnem teljesen megegyeznek. Eszerint a hátrányos helyzetű kisgyermekes anyák a barátok számát tekintve nincsenek rosszabb helyzetben.

A roma nők esetében már jóval nagyobb az eltérés a reprezentatív országos és a kisgyermekes anya minta között. Az azonos korúak között az utóbbiaknak jóval kevesebb, átlagosan egyharmadnyi barátja van. A kisgyermekes, hátrányos helyzetben élő roma nők a barátok szempontjából is jóval elszigeteltebbek: a hasonló korúakhoz képest több, mint négyszeres a barát nélküliek aránya (7 versus 31%). Ez a fajta kirekesztettség a közérzet és pont a már emlegetett társadalmi kohézió szempontjából rendkívül fontos: ezek a nők gyenge kapcsolataik, barátaik híján a hagyományos közösségtől, a „testvéreiktől” szakadnak el. Talán nem túlzás azt mondani, hogy identitásuk egy részét is elveszíthetik ezáltal. Hogy ez a fajta – elsősorban inkább pszichés, sem mint valós – támogató hálózat, azaz a közösség a nem romákhoz képest még így is milyen fontos, jól mutatják a roma és nem roma nők átlagos barát számai. A fiatal roma asszonyok majdnem kétszer annyi barátról tettek említést, mint a nem romák: 4,8 versus 8 fő.

10.b. táblázat – A 18-39 évesek között barát szám 4 kategória szerint 2004 TÁRKI (csak nők) és 2009 MTA (%)

18-39 évesek	2004 TÁRKI		2009 MTA	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Nincs barát	20	7	20	31
1-4 barát	54	16	38	28
5-9	15	10	18	7
10-nél több barát	11	67	24	33

A 10.b. táblázatból két dologra érdemes figyelni. A nem roma nők két szempontból térnek el egymástól: míg az országos mintában magasabb az 1-4 közeli, jó baráttal rendelkezők aránya, addig a kisgyermekes nőknek inkább több, vélhetőleg zömében gyengébb baráti, vagy inkább ismerősi, haveri kapcsolata van. A romák esetében az országos mintában a sok baráttal rendelkezők aránya majdnem 70%(!), és alig van olyan, aki elszigetelt.

A roma kisgyermekes nőkre a két véglet a jellemző: vagy nincs barátjuk és teljesen izoláltak (a nem roma nőkhöz képest több, mint 10%-kal magasabb arányban), vagy nagyon sok barátjuk van, kiknek segítségével tágabb közösségi beágyazottságuk biztosított!

11. táblázat – Barát kategóriák kistérség és etnikai hovatartozás szerint (%) (N=1.250)

	BAZ megyei kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Nincs barát	25,5	27	25	38,5
1-4 barát	38	39	36	28,5
5-9	17,5	5	22	4

10-nél több barát	19	29	17	29
	100	100	100	100
Barát szám (átlag)	5,6	6,5	4,7	7,8
St.D.	8,1	10,2	8,3	13,8
Van roma barát (%)	63	85	34	97

A nem roma nők baráti kapcsolat struktúrája a két kistérségben hasonló; a szegénységben élő fiatal nők negyedének nincs barátja és kb. 20%-uknak sok, 10-nél több barátja van. A két roma minta viszont eltér egymástól: a Pest megyei kistérségben élő romák jóval elszigeteltebbek, míg a BAZ megyei kistérségben inkább a közeli, erős kötésű barátságok a dominánsak. A már említett végletesség elsősorban a Pest megyében élő romákra jellemző: átlag legtöbb barát, kétszeres szórás érték mellett.

A barátok száma az eddig bemutatott szocio-demográfiai tényezőkkel hasonlóképpen függ össze: az iskolai végzettség emelkedésével nő a barátok száma. A romák között a magasabb iskolai végzettségűeknek sokkal több barátja van, közel 50%-uknak 10-nél több barátja van, erősítve ezzel a közösséghez tartozást! Elszigeteltebbek azok, akik nem a településen születtek: 39%-uknak nincs barátja, az ott születettek esetében 20% barát nélküli.

Ha nincs bizalmas, nincs barát – mondhatjuk röviden. Ebből is látszik, hogy a személyes kapcsolatok nem igazán felcserélhetők, nem csereszabatosak. Aki családi kapcsolatok, bizalmasok híján már elszigetelődött sokkal kevésbé tud barátokra szert tenni. Aki magányos otthon, aki nem tudja problémáit a családban valakivel megosztani, annak barátai sincsenek. A bizalmast nélkülözők 70%-ának barátai sincsenek. A megkérdezett nők 8,5%-áról derült ki, hogy nincs se bizalmasuk, se baráti kapcsolatuk (roma nők 11%, nem roma nők 5%).

Roma barátok

Ahány csoport, annyi féleképpen jelenik meg a roma barátság a kapcsolathálóokban. (11. táblázat) A Pest megyei romák kapcsolathálója etnikai szempontból teljesen homogén és zárt. Épp ezért nem véletlen, hogy ezzel szemben Pest megyében a nem romáknak van legkevésbé roma barátja. Ennek oka Pest megyében BAZ megyéhez képest fokozottabb lakóhelyi szegregáltság. Az alacsonyabb iskolai végzettségű nem romáknak több roma barátja van. Nem véletlen, hiszen ők egymáshoz közelebb laknak.

Egy beköltöző roma nőnek kevésbé van roma barátja, különösen akkor, ha férje miatt költözött a településre. Romaként, akinek jövedelme van, annak inkább van roma barátja, viszont a magasabb iskolai végzettségű romáknak már kisebb arányban vannak roma barátai.

A baráti kapcsolataikat tekintve szintén jól állnak azok a nők, akik egyedül, más családtaggal nevelik gyermekeiket. Mindössze 10% azoknak az aránya, akiknek nincs barátja, ugyanakkor nagyon magas (60%) azoknak az aránya, akiknek 1-4 barátja, (majdnem biztosan barátnője) van. Ez csak megerősíti a bizalmas kapcsolatok elemzésekor tett megállapításunkat, miszerint ezeket a nőket fontos és bizalmas barátnői kapcsolataik nagyban elsősorban pszichésen támogatják.

Háztartások közötti támogató kapcsolatok

Az egyén kapcsolati beágyazottságának avagy kirekesztettségének nagyon fontos eleme, hogy az a háztartás, aminek tagja, mennyire vesz részt a háztartások közötti transzferekben, azaz saját háztartása milyen támogatási viszonyban áll más háztartásokkal. Kérdőívünkben a támogatási rendszerek közül az anyagi jellegű támogatásnál mind a két irányú (KAP illetve AD) transzfer szerepelt, míg a nem anyagi jellegű (termény, élelmiszer) támogatás esetében csak azt kérdeztük, hogy a háztartást támogatja-e bárki ebben formában. Adatainkat, saját ilyen típusú kutatásunk nem lévén, Messing Vera (2006) hasonló témában publikált tanulmányának eredményeivel igyekszünk összehasonlítani. A tanulmányban az adatok Szalai Júlia 2004-ben szegény roma és nem roma háztartások körében⁶ végzett adatfelvétélből származnak.

12. táblázat – Háztartások támogató rendszere (%) a vizsgált nők háztartásainak arányában (N=1.250)

	BAZ megyei Kistérség		Pest megyei kistérség	
	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
KAP – ha nincs elég pénze	73	76	65,5	67
AD – anyagi segítséget	56	72	53	68
KAP – saját terményt, élelmiszert	28	27	45,5	9

A 12. táblázat szerint a háztartások elsősorban pénzt kapnak. Legmagasabb arányban a BAZ megyei kistérség roma háztartásai, legkisebb arányban pedig a Pest megyei nem roma családok részesülnek pénzbeli támogatásban. A roma háztartások az anyagi jellegű támogatásokat nagyjából hasonló arányban adják és kapják. A nem roma háztartások inkább kapnak és kisebb arányban adnak. A Pest megyei kistérségben, míg a nem roma háztartások majdnem fele, addig az ott élő romák alig 10%-a kap természetbeni támogatást.

13.a. táblázat – Kitől kap anyagi segítséget a háztartás⁷ (%)

	Összes	BAZ megyei Kistérség		Pest megyei kistérség	
		Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Szülőtől	38	49	34	54	29
Gyerektől	5	7	4	0	8
Testvértől	24	20	30	11	23
Egyéb rokontól	15	8	19	11	15

⁶ A felvétel 3 helyszínen zajlott: a főváros egyik szegény kerületében, Borsod-Abaúj-Zemplén, illetve Baranya megye legszegényebb – egyúttal romák által sűrűn lakott – térségeiben.

⁷ A kérdés pontosan így hangzott: Tud-e valakitől segítséget kérni, ha nincs elég pénze, s ha igen kitől?

baráttól, szomszédától	10	8	9	14	11
egyéb személytől	6	8	1	10	13
magánszemélytől kamatra	2	0	3	0	1
	100	100	100	100	100

13.b. táblázat – Kinek ad anyagi segítséget a háztartás⁸

	Összes	BAZ megyei Kistérség		Pest megyei kistérség	
		Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Szülőknek	24	28	22	44	12
Gyerekeknek	9	2	9	0	18
Testvéreknek	23	20	29	7	26
Egyéb rokonnak	26	25	29	22	24
Barátnak, szomszédnak	16	25	7	27	18
Egyéb személynek	2	0	4	0	2
	100	100	100	100	100

13.c. táblázat Kitől kap saját termelésből terményt, élelmiszert a háztartás⁹

	Összes	BAZ megyei Kistérség		Pest megyei kistérség	
		Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Szülőtől	44	52	28	53,5	78
Gyerektől	1	3	0	0	0
Unokától	2	0	4,5	0	0
Testvértől	16	14	26	0	22
Egyéb rokontól	17	23	19	14	0
Baráttól, szomszédától	16	8	20,5	22	0
Egyéb személytől	4	0	2	10,5	0
	100	100	100	100	100

A 13.a.-c. táblázatokat elemezve úgy tűnik a háztartások közötti támogató kapcsolatok struktúrája a nem romák esetében egységesebb, mint a két vizsgált roma csoport esetében. E két utóbbi csoport sok szempontból egymástól is eltérő módon kap illetve ad segítséget.

⁸ A kérdés pontosan így hangzott: Szokott-e másnak szükség esetén anyagi segítséget nyújtani, s ha igen, akkor kinek?

⁹ A kérdés pontosan így hangzott: Szokott-e saját termelésből származó terményt, élelmiszert kapni, s ha igen akkor kitől?

Anyagi segítség két fő csatornán keresztül érkezik: ha baj van, a kisgyermekes családok elsősorban szüleikre és testvéreikre támaszkodnak. Általánosságban elmondható, hogy a nem romák – térségtől függetlenül – anyagi segítséget leginkább szüleiktől kapják. A romák támogató kapcsolatai közül, különösen BAZ megyében, a testvérek nyújtotta támogatást kell kiemelni. Az egyéb személytől származó pénz (gyaníthatóan uzsora) pedig különösen a Pest megyei roma családokra jellemző.

A megkérdezett háztartások anyagilag hasonló arányban támogatják szüleiket, testvéreiket és barátait/szomszédait (24, 23 illetve 26%). A barátok és szomszédok anyagi támogatást elsősorban a nem romáktól kapják. A Pest megyei kistérségben élő nem romák és szüleik egymásra anyagilag nagyon erősen támaszkodnak, egymást kölcsönösen kisegítik. A roma háztartások közül a BAZ megyei kistérségben a kölcsönös testvéri kapcsolatok a legjelentősebbek, míg Pest megyében a romák – nem velük élő – gyermekeiket támogatják. (2. táblázat – átlagosan a legtöbb nem a családdal együtt élő gyermek ebben a csoportban található.)

A természetbeni támogatás elsősorban a Pest megyei kistérségben élő nem roma háztartásokat érinti. A már említett szülői támogatás ebben a formában is náluk jelenik meg a legerőteljesebben. A roma családoknál – ha van – természetbeni segítség, akkor az is elsősorban a testvérektől származik.

A szegény háztartásokra vonatkozó kutatásból (Messing 2006) kiderült, hogy az általuk meghatározott támogató kapcsolati hálóban nagyon magas (34%) volt a támogatást nélkülöző háztartás! Ugyanakkor ez a szám egy 2000-es KSH országos lakossági felmérés adataitól nem tért el. Amiben a két felvétel között különbség volt az az, hogy a szegény háztartásokban élők inkább csak kaptak és alacsonyabb volt a kétoldalú kapcsolatok aránya (a háztartások 25%-a adott és kapott). Továbbá jelentős különbséget találtak a szegény roma és nem roma háztartások között: „szegény roma háztartások sokkal kapcsolat-szegényebbek, mint a nem romák”. (Messing 2006:42) A szerző által vizsgált roma csoportok közül az urbanizált és a BAZ megyei községekben élők körében volt a legmagasabb az elszigeteltek aránya, míg a Baranya megyei, zömmel beás cigányok által lakott falvakban a helyzet jóval kedvezőbb volt ebből a szempontból.

14. táblázat – A háztartások közötti támogató kapcsolati struktúra

	Összes	BAZ megyei Kistérség		Pest megyei kistérség	
		Nem roma	Roma	Nem roma	Roma
Támogatás nélküli háztartás	13	14	11	11	17
KAP pénzt	13	17	11	16	10
AD pénzt	13	9	14	14	16
KAP terményt	2	1	1	8	0
KAP és AD pénzt	34	30	37	14	48
KAP pénzt és terményt	5	9	3	9	0
AD pénzt és KAP terményt	2	4	1	4	0
Támogató-támogatott háztartás	18	14	23	24	9
	100	100	100	100	100

A jelen kutatás adatai (14. táblázat) ezzel szemben némileg kedvezőbb képet mutatnak. Kedvezőbb abból a szempontból, hogy az általunk vizsgált kisgyermekes nőkhez tartozó háztartások „csak” 13%-áról mondható, hogy támogatást sem nem kap, sem nem ad. Ugyanakkor picit alacsonyabb a támogatásban részesülő és azt adó háztartások aránya. A háztartások legmagasabb arányban (34%) szüleikkel vagy/és testvéreikkel anyagilag támogatják egymást.

A Pest megyei kistérségben élő romák között a legmagasabb az izolált háztartások aránya (is), illetve a transzferek elsősorban egymás anyagi támogatásából állnak. (Nagy kérdés, hogy milyen áron történik mindez, hogy ez a helyzet tovább növeli-e a kiszolgáltatottságot és tehetetlenséget?! Utalhatunk itt a már idézett szociális munkás megfigyelésére.) A Pest megyében élő nem roma háztartások támogató kapcsolatai tűnnek a legerősebbnek: majdnem negyedük kétoldalú és minden típusú támogatásban részesül.

15. táblázat – A háztartások közötti támogató kapcsolati struktúra iskolai végzettség és háztartástípusok szerint (%)

	Iskolai végzettség		Háztartástípus			
	Max. 8 általános	Iskola szakmával	Egyedülálló gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	Egyedülálló gyerekekkel, más családtag	Pár gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	Pár gyerekekkel, egyéb családtag
Támogatás nélküli háztartás	14	7	15	20	13	10
Kap pénzt	10	20	6	0	12	19,5
Ad pénzt	16	7	12	10	12	20
Kap terményt	2	3	3	10	2	0
Kap és ad pénzt	38	24	31	47	33	36
Kap pénzt és terményt	2	12	5	0	6	3
Ad pénzt és kap terményt	2	1	0	0	3	0
Támogató-támogatott háztartás	16	26	28	13	19	11,5
	100	100	100	100	100	100

Végül a 15. táblázatban két olyan összefüggést szeretnénk bemutatni, ami egyrésről ismét bizonyítja az iskolázottság hiányából fakadó hátrányokat illetve a háztartástípusok szerinti különbségeket. Az egyedülálló, gyermekeit egyéb családtag nélkül nevelő nők háztartásaiban fordul elő a támogató-támogatott háztartások legmagasabb aránya. Érdekes módon a személyes kapcsolataik, társas – főleg pszichés – támogatás tekintetében oly pozitív képet mutató háztartások, ahol a nő egyedül, más családtaggal neveli gyermekét, a legizoláltabbak a háztartások közötti támogatások tekintetében. Egy ötödük semmiféle támogatásról sem számolt be.

Fontos megjegyezni, hogy azonos iskolai végzettség mellett (max. 8 általános) a nem roma nők háztartásai elszigeteltebbek, rosszabb pozíciójuk van: a támogatás nélküli háztartások aránya 24% szemben a romák között mért 11,5%-kal. A magasabb iskolai végzettségű csoportokban pedig épp ellenkezőleg, azokban a háztartásokban, ahol roma nők vannak, kevesebb az izolált, és magasabb a támogató-támogatott háztartások aránya! (roma nők csoportjában a mindhárom típusú támogatást kapók aránya 39%, a nem romák esetében ez csak 21%)

Kapcsolati kirekesztődés – Kötődés (a településhez)

A három vizsgált kapcsolati dimenzió (bizalmas kapcsolat, barát és háztartások közötti támogatás) alapján egy 3 fokú, összevont mutatót képeztünk a kapcsolati kirekesztődés fokát mérendő: nem kirekesztett, részben és nagyon kirekesztett. (Ez utóbbiba tartoznak azok, akik legalább két féle támaszt nélkülöznek.)

16. táblázat – A kirekesztődés előfordulási gyakorisága, %

	Nem kirekesztett	Részben kirekesztett	Nagyon kirekesztett
Teljes	60	29	11
BAZ megyei kistérség			
Nem roma	60	28	12
Roma	64	29	7
Pest megyei kistérség			
Nem roma	67	30	3
Roma	50	30	20
Iskolai végzettség			
Max. 8 általános	57	30	13
Iskola szakmával	70	25	5
Munka			
Van jövedelme	64	29	7
Eltartott	57	29	14
Eltartott (nem roma)	56	29	15
Háztartástípus			
Egyedülálló gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	56	28	16
Egyedülálló gyerekekkel, más családtaggal	78	13	9
Pár gyerekekkel, egyéb családtag nélkül	59	30	11
Pár gyerekekkel, egyéb családtaggal	63	28	9

A 16. táblázat szerint a hátrányos helyzetű kisgyermekes anyák mindössze 60%-ára igaz, hogy személyes kapcsolatainak keresztül a családi illetve a tágabb baráti és közösségi kapcsolatainak keresztül a társadalomba való beilleszkedésének feltételei rendelkezésre állnak. Más szóval a hátrányos helyzetű anyák 40%-a a társadalmi kohéziót gyengíti, azzal, hogy őt a társadalom valamilyen formában tulajdonképpen kirekeszti. Ezen belül is 11% mondható kapcsolathálózati szempontból is nagyon kirekesztettnek.

Ha etnikai és térségi hovatartozás szerint vizsgáljuk, legmagasabb arányban a Pest megyei roma nők mondhatók kirekesztettnek, míg ez BAZ megyei kistérségben kisebb arányban ugyan, de inkább a nem romákra jellemző. Azonos iskolai végzettség szerint nincs különbség a roma és nem roma nők között. Általánosságban igaz, hogy alacsonyabb iskolai végzettség mellett nagyobb fokú kirekesztődéssel találkozhatunk. Érdekes viszont, ha a nők eltartotti státusza szerint vizsgáljuk a kirekesztettséget, akkor eszerint szignifikáns különbség csak a nem romák esetében van. Az ő esetükben az eltartott nem roma nők 15%-a erősen kirekesztettnek mondható. A háztartástípusok szerinti bontásnál nagyon érdekes, hogy az a hátrányos helyzetű, szegény nő, aki teljesen egyedül neveli a gyermekét, a társadalmi kirekesztődés szempontjából jóval veszélyeztetettebb, mint az, aki ugyan társ (apa) nélkül, de más felnőttel (akár szülővel, akár egyéb rokonnal) együtt neveli a gyermekét. Az édesanyának ezek a felnőtt emberek olyan fajta lelki támaszt biztosítanak, ami pénzre (anyagiakra) ugyan nem váltható, mégis olyan erős kohéziós és megtartó erővel bír, ami a kirekesztettség érzése ellen hat, attól megvéd.

17. táblázat – Kirekesztődés – kötődés a településhez

	Nem kirekesztett	Részen kirekesztett	Nagyon kirekesztett
A településen született	67	27	6
Nem ott született	54	31	15
Nem ott született (roma)	53	27	20
Szeret itt élni	64	29	7
Nem szeret itt élni	50	27	23
Nem szeretne elköltözni	65	28	7
Településen máshova szeretne költözni	61	24	15
Más településre szeretne költözni	55	32	13

A kirekesztettség érzése és egy adott településhez, környékhez való kötődés, lehet, hogy sokszor csak tudat alatt, de nagyban összefügg. A kirekesztettség mértékét „számszerűsítván” jól látszik, hogy milyen nehéz azoknak, akik nem az adott településen születtek. Hátrányos helyzetüket és kirekesztettségüket ez nagyban fokozza, és ez különösen a roma nőkre igaz. Úgy látszik, ők a saját közösségükből egyszer kiszakadván sokkal nehezebben tudnak egy új közösségbe beilleszkedni, illetve nehezebben tudja a közösség őket befogadni.

Aki kirekesztett, az nem szeret azon a helyen élni. Vagy fordítva? Aki nem szereti azt a helyet, ahol él, az nem fog tudni beilleszkedni és kirekesztetté válik? Nehezen eldönthető, tipikus tyúk vagy a tojás kérdése.

Mindenesetre, akik bárhova máshova (akár településen belül, akár kívül) el szeretnének költözni, azok többek között azért mennének, mert kirekesztettnek érzik magukat. Nekik valószínűleg máshol se lenne könnyebb, épp ezért nagyon fontos lenne, hogy ezek az emberek ott helyben, ahol laknak, próbáljanak meg valami módon gyökeret verni és beilleszkedni.

Hivatkozások

Albert Fruzsina – Dávid Beáta (2006): A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In: Társadalmi Riport, 2006, Szerk: Kolosi et al. TÁRKI, Bp. 351-372.

Albert Fruzsina – Dávid Beáta (2009): A kapcsolatok etnikai dimenziója. IN. Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára. (Szerk: Somlai Péter et al.) Pallas, Budapest (486-503).

Durst Judit: „Nekem ez az élet, a gyerekek” Gyermekvállalási szokások változása egy kisfalusi cigány közösségben. Századvég, 2001, 3. sz. 71-92.

Durst Judit, (2006): Kirekesztettség és gyermekvállalás A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban (1970-2004) Ph.D. értekezés. Budapest.

Durst Judit, (2007): Több a kára, mint a haszna: születésszabályozás a „gettóban”. Demográfia, 2007. 50. évf. 1. szám 74-103.

Messing Vera (2006): Lyukakból szőtt háló: háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. Szociológiai Szemle 2006/2, 37-54.

Örömök, vágyak, bánatok

Albert Fruzsina

„Egy jó élet, amibe minden beletartozik: pénz, egészség ...”

Kutatásunk fő célja az volt, hogy a rendelkezésre álló lehetőségek korlátain belül, de próbáljuk meg minél kézzelfoghatóbb, „keményebb” tényekkel, akár „forintosítva” bemutatni, hogyan élnek a mai Magyarországon a társadalom alján, nehéz sorban, gyermeket nevelő asszonyok. Az életmódot, életminőséget meghatározó dimenziók mellett azonban nagyon fontosnak tartottuk mindnyájan (amúgy magunk is mind gyermekes anyák), hogy ennek a sok szempontból peremre szorított létnek milyen „emberi arca” van: mi a helyzet az emberi kapcsolatokkal, egy ilyen anyagi szempontból szélsőségesen korlátozott élethelyzetben is mik az örömök, bánatok, mire vágnak az emberek. Egy kérdőíves vizsgálatban kiváltképp nehéz ezt kutatni, de Losonczi Ágnes nyomdokain haladva kérdőívünk 3 nyitott kérdés blokkal zárult, amelyben az élet eddigi három legszebb élményére, legnagyobb bánatára, és a legfőbb három, akár irreális vágyra kérdeztünk rá.¹

A legszebb élmények iránt érdeklődve szívszorító érzés volt személyesen is megtapasztalnunk, milyen nehezére esett sokaknak három igazán szép élményt összeszedni – nem meglepő tehát, hogy míg egy élményt még 225, kettőt már csak 149, hármat pedig mindössze 92 nő mesélt el nekünk. Az életben bekövetkezett jó dolgok túlnyomó többsége a gyerekekkel, gyerekekkel kapcsolatos: világra jöttük, a velük kapcsolatos élmények, gyógyulásuk betegségből, ritkábban iskolai sikereik, boldogságuk.

„Mikor megszülettek a gyerekek”

Ugyan sokkal kisebb arányban, de második legfontosabbnak a szerelem tűnik: a partnerrel/házastárssal való megismerkedés, házasságra lépés.

„Hozzákerültem a férjemhez”

„Egyszer, mikor szerelmes voltam”

Ehhez képest minden más eltörpülni látszik, ha végül említésre kerül is, csak többedrangúan. A második-harmadik legszebb élmények között egyre hangsúlyosabb a tágabb családdal töltött idő, nyaralás, szórakozás (pl. egyetlen egyszer családi kirándulás a kb. 20 km-re levő tóhoz),

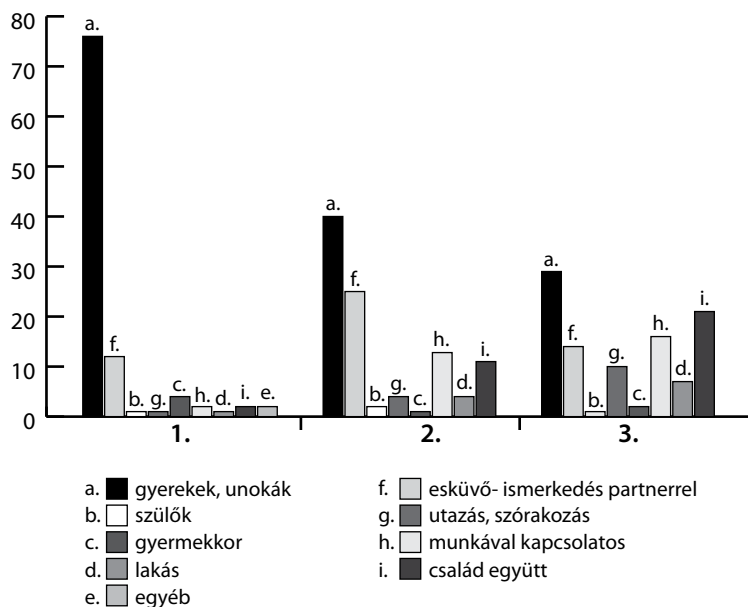
¹ A nyitott kérdésekre adott válaszokat mi kódoltuk be utólag, a tanulmány ábrái ezt a kódrendszert jelenítik meg.

saját házba költözés, illetve megjelenik a munka is, mint örömforrás. „Ház, csak más, ha az embernek saját háza van.”, „Van 1 házunk, 33 éves kőrünk, elértük, amit lehetett.”

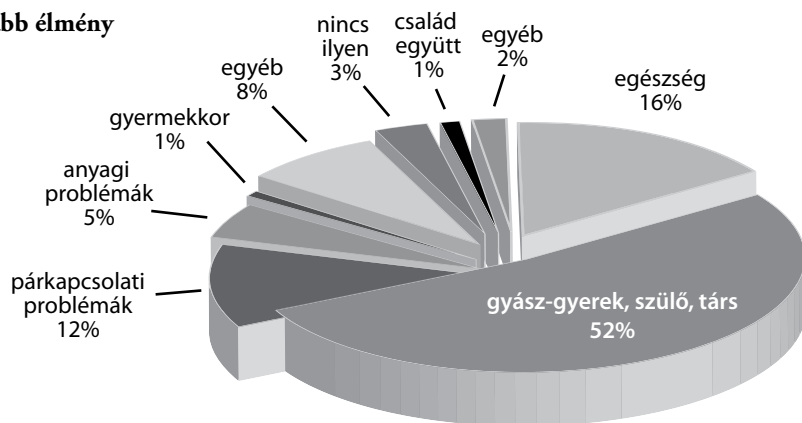
Aki képzetesebb, vagy dolgozik, több jó élményt említett, és élményeit kevésbé dominálták csak a gyerekekkel kapcsolatos élmények.

1. ábra – A legszebb élmények

A legrosszabb élményeket a halálesetekkel hozzák összefüggésbe: szülők, gyerekek, társak, szóval közeli családtagok elvesztése a legnagyobb bánat sokaknak. „Amikor a szüleim meghaltak.” „Gyerek halála”. Ehhez kapcsolódik a következő nagyon pregnánsan megjelenő tényező, az egészséggel kapcsolatos problémák. Harmadsorban párkapcsolati problémákat említették: „Elváltunk, megcsalt”. A szegénység, anyagi problémák témája a többihez képest elhanyagolható arányban (5%) merült fel.

2. ábra – A legrosszabb élmény

A megkérdezettek 16%-ának nem volt társa az adatfelvételnél: az ő körükben a párkapcsolati probléma, mint legrosszabb élmény domináns (41% vs. 6%). A dolgozó illetve eltartott nők csoportját összehasonlítva az láthatjuk, hogy míg az előbbiben 17%, az utóbbiban 7% a párkapcsolati probléma említési aránya – azt persze nem tudjuk, hogy a munka tette-e tönkre a kapcsolatot, avagy azért (is) dolgozik a nő, mert nincs partnere vagy rossz a viszony köztük. A dolgozók csoportjában viszont senki sem említett anyagi problémákat, ellentétben a nem dolgozók 9%-ával. A romák az egészséggel kapcsolatos problémákat kétszeres gyakorisággal említik, míg a párkapcsolati problémákat a nem romák említik fokozottabban.

A fentiekből látszik, hogy az anyagi dolgok viszonylag korlátozottan jelennek meg mind az élmények, mind a traumák szintjén, annak ellenére, hogy egy tényleg szélsőségesen deprivált réteg körében készült a vizsgálat, ahol a mindennapi élet történéseit minden bizonnyal nagymértékben korlátozza az anyagi lehetőségek hiánya vagy szűkös volt. Mi az, amire nagyon vágnak ezek az emberek, még ha nincs is erre reális lehetőség? Ezt szerettük volna megtudni, amikor megkérdeztük, mi az a három dolog, amit egy jó tündértől kérnének.

1. tábla – A szegény ember három kívánsága: Mit kívánnak az asszonyok az első helyen a jó tündértől? Említések típusa szerint, %

	Összes megkérdezett háztartásában élő	Ebből: nem romák	Romák
Egészség	30	21	35
Pénz (lottó ötös)	14	18	11
Egyéb anyagi említés	11	12	11
Saját ház/lakás	9	6	10
Jó élet a gyerekeknek	8	12	6
Házasság, család	3	3	3
Béke, nyugalom, szeretet	7	9	6
Meghaltak visszatérése	7	9	6
Egyéb	11	10	12
Együtt	100	100	100

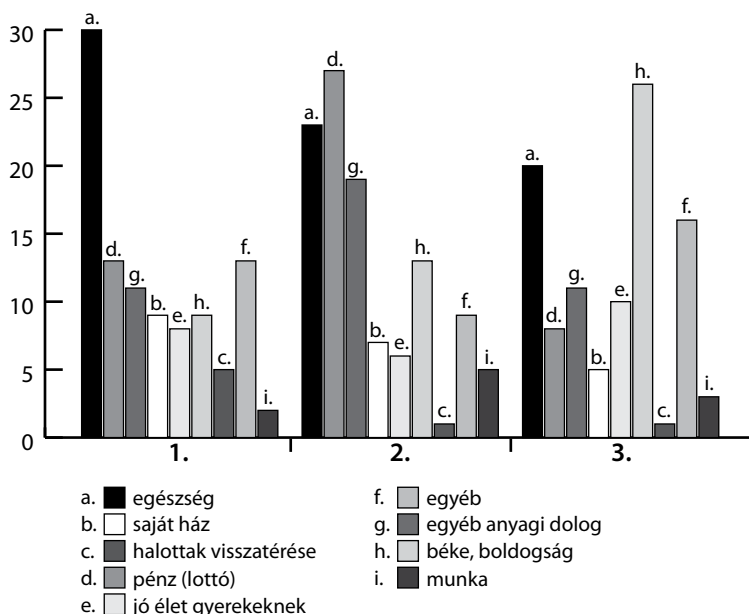
A roma és nem-roma nők között a kívánságtípusok sorrendje nagyon hasonló, de az előfordulási arányokban vannak különbségek. A roma asszonyok több mint egyharmada (35%-a) nevezte meg az első helyen az egészséget, a nem romáknál említési arányuk lényegesen kisebb (21%), de ezzel együtt is első helyezett. Az anyagi típusú kívánságok nagyobb részaránnyal követik az egészséget a nem-romáknál, mint a roma asszonyok esetében.

Ha pénzt, a lottó ötöst, az egyéb kisebb-nagyobb anyagi természetű vágyat (a jelzáloghitel kiváltásától a gyerekeknek szánt számítógép megvásárlásához szükséges pénzig)

egybeszámoljuk, akkor a nem-roma asszonyok 30%-ának volt ilyen típusú kívánsága, s ha ehhez még hozzászámoljuk a saját ház/lakás vágyát, akkor 36%-kal már az anyagiak vezetnek. A romák esetében mindezeket a tételeket egybeszámolva is csak 22%-ot tesznek ki az anyagiak, messze elmaradva az egészség mögött!

3. ábra – A szegény ember három kívánsága: mit kívánnak az asszonyok a jó tündértől?
Említések típusa szerint, %

A mindhárom kívánság megoszlását bemutató ábrából az a következtetést is le lehet vonni, hogy az életben a három legfontosabb dolog, az egészség, a pénz (anyagi feltételek) és a kiegyensúlyozott kapcsolatok („béke, boldogság”), „csupán” ennek fontossági sorrendje a kérdés. Mint láttuk, a nagyon rossz általános egészségi állapotú romák körében az egészség „beelőz” az anyagi dimenzióhoz képest, de másodikként már nagyobb súllyal jelenik meg, a prioritássorrendben pedig többeknél a boldogulás más dimenziói, kiegyensúlyozott családi élet, a gyerekek jövője stb. jelennek meg. „Legalább dolgozhassak időkorlát nélkül.”, vagy „Ne utálják a parasztok a cigányokat.”

A pénzzel, nagyobb anyagi jóléttel kapcsolatban fontosnak tarjuk kiemelni, hogy milyen korlátozott vágyakról van szó: ezek az emberek nem luxusra vágnak, hanem csak egy kicsit emberibb, kicsit könnyebb életre:

„Boldog és elégedett vagyok, csak pénz kéne. Csak pénz és semmi más.”

„Nem akarok nagyon gazdag lenni, de nem akarok szegény lenni. Csak egy kicsit feljebb.”

„Lenne egy csomó pénzem, hogy talpra tudjak állni (félmillió helyrehozna)”

„Csak annyi pénzem legyen, hogy megvegyem azt, amit akarok. Pl. 2 db banán helyett tudjak 1 kg-t venni.”

„Gyerekek ne éhezzenek, egyenek minden nap.”

„Elég pénz, jó élet – akkor lehetne még egy gyerek is.”

Ajánlások

A nőkkel és romákkal kapcsolatos szakpolitikai döntések és programok előkészítésénél és végrehajtásánál a következő szempontok figyelembevételét ajánljuk a döntéshozók figyelmébe.

Helyzetelemzés

- ♦ Adatok gyűjtése: etnikai és nemi bontásban is legyenek adatok. A munkaerő-piaci helyzetre, foglalkoztatásra, jövedelmi helyzetre, életkörülményekre vonatkozó statisztikai vizsgálatokban rá kellene kérdezni az etnikai hovatartozásra. Egy megbízható empirikus kutatás előfeltételei közé tartozna az árnyalt területi tipológia, és az elfogadott roma mérőszám kialakítása.
- ♦ Nemzetközileg is összehasonlítható gender és etnikai kirekesztődés mérésére alkalmas statisztikai rendszer kialakítása.
- ♦ Települési és kistérségi szintű felmérések és kutatások.
- ♦ A kormánynak meghatározott időnként el kell végeznie az önkormányzati juttatások és szociális szolgáltatások hatékonyságának elemzését, s a kapott eredményeket nyilvánossá kell tenni, illetve ezek eredményeit figyelembe kell venni a szakpolitikák és programok tervezésénél.

Tervezés

- ♦ A programok tervezésénél figyelembe kell venni a helyi nők, férfiak és romák szempontjait, illetve megnézni, hogy van-e olyan speciális igény, probléma, ami kimondottan a roma nőket érinti.
- ♦ A tervezésnél össze kell hangolni a humán és infrastrukturális fejlesztéseket.
- ♦ A tervezés folyamatába be kell vonni a helyi érintett csoportokat, illetve azok képviselőit.
- ♦ A tervezés folyamatában elő kell segíteni a helyi intézmények rendszerszerű együttműködését (CSSK, Önkormányzat, CKÖ, Iskola, Védőnői szolgálat, Munkaügyi Központ, stb)
- ♦ A tervezés folyamán olyan fejlesztéseket kell előnyben részesíteni, amely bevonja az alacsony szociális státuszú lakosságot, rendszeres és kiszámítható jövedelmet biztosít számukra. Továbbá hosszú távon, értelmes munkalehetőségeket generál. (A szegények, a roma-szegények munkahely nélkül is rengeteget dolgoznak, de a kereső munka gyakran (alvállalkozókon keresztül) bejelentetlen, jó fizikai állóképességet igénylő fekete munka

–, amiért nem a kiszolgáltatott helyzetű munkavállalókat kellene büntetni, például a segélyezésből való kizárással! A munka és a jövedelem fogalmát is ételszerűvé kell tenni.)

- ♦ Előnyben kell részesíteni a képzést és foglalkoztatást együtt nyújtó programokat, mivel ezek az alacsony iskolai végzettségű roma nőknek is munkaerő-piaci lehetőségeket tudnának biztosítani.
- ♦ Programok tervezésénél, a túlterhelt és alulfinanszírozott helyi szociális és gyermekjóléti intézmények kapjanak megfelelő pénzügyi kapacitást arra, hogy alacsonyan iskolázott roma nőket foglalkoztassanak és képezzenek az intézmény valamint a helyi roma közösség igényeinek figyelembevételével. Legyenek roma pedellusok, szociális gondozók, szociális asszisztensek, stb. a helyi intézményekben.
- ♦ Közmunka programok tervezésénél a kormány törekedjen a program fokozottabb centralizálására. Azoknak a településeknek, amelyek mind pénzügyi, mind HR szempontból forráshiányosak, nyújtson szakmai segítséget szakértők bevonásával. Egyrészt biztosítson pénzügyi forrást a szervezési feladatok elvégzésére, eszközökre, építőanyagokra. Másrészt, a kormány tegye érdekelté az önkormányzatokat a foglalkoztatók tágabb körének bevonása.
- ♦ A tervezés folyamatában törekedjen a hátrányos helyzetűek minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférésehez. Tegye lehetővé, hogy a hátrányos helyzetű célcsoportokkal dolgozó NGO-k normatív alapú támogatást kapjanak szolgáltatásaik rendszerszerű működéséhez – akár a munkaügyi kirendeltségekhez kapcsolódóan is.
- ♦ A romákkal és nőkkel kapcsolatos közpolitikai döntések és programok kialakításánál vegye figyelembe a gyermekszegénység elleni programban foglalt prioritások és feladatok végrehajtását. Tegye lehetővé a program széles körű támogatását és finanszírozását.
- ♦ A kormány a helyi intézményekkel és civil szervezetekkel együttműködve rövidtávon csökkentse, hosszútávon pedig szüntesse meg a szociálisan alacsony státuszú, romák szegregációját és kirekesztését. Az iskoláknak és civil szervezeteknek pedig biztosítsa azokat a humán és pénzügyi feltételeket, amelyek hozzájárulnak az alacsony szociális státuszú gyerekek társadalmi mobilitásához.

Végrehajtás

- ♦ A programok végrehajtásánál törekedni kell a legszélesebb nyilvánosság bevonására, továbbá a helyi célcsoportok, intézmények, döntéshozók és foglalkoztatók együttműködésére.

Ellenőrzés

- ♦ A programok megvalósulásának ideje alatt belső minőségbiztosítást kell biztosítani, továbbá folyamatos ellenőrzést a nem kívánt hatások korrigálása érdekében.
- ♦ Nagyon fontos hogy a programok ellenőrzésénél legyen számon kérhetőek az esélyegyenlőségi célkitűzések.
- ♦ Ne valósulhassanak meg romák, roma nők esélyegyenlőségét célzó programok a célcsoportok foglalkoztatása nélkül.

1. számú melléklet

Azonosító adatok (AAxx)		
Település neve:	AA01	<input type="text"/>
Utcanév, házszám:	AA02	<input type="text"/>
Település sorszáma:	AA03	<input type="text"/>
Kérdőív sorszáma:	AA04	<input type="text"/>
Kérdezett nevének kezdőbetűi:	AA05	<input type="text"/>
Kérdező neve:	AA06	<input type="text"/>
Kérdezés időpontja (HH,NN):	AA07	<input type="text"/>

Kérdőív

A gyermekes nők megélhetési viszonyairól

Roma és nem roma gyermekes nők körében végzünk kutatást azzal a céllal, hogy megismerjük életkörülményeiket, minennapi életük örömeit és nehézségeit. Arra vagyunk kíváncsiak, hogyan tudják a nők összeegyeztetni a munkát a gyermekneveléssel és a háztartás ellátásával. Hogyan tudnak megélni és gazdálkodni, hogy a családtagok számára biztosítva legyenek a mindennapi szükségletek.

A kutatásban való közreműködése, a kérdőívre adott válaszai ehhez a munkánkhoz nyújtanak értékes segítséget. Az Ön kiválasztása véletlenszerűen történt, adatait bizalmasan kezeljük.

A háztartás tagjainak főbb adatai (Hxxy)

Személy sor-száma: 01 - 16	Keresztnéve:	Neme: 1 - férfi 2 - nő	Családi állása a kérdézetthez: 01 - a válaszadó nő 02 - házastársa 03 - élettársa 04 - saját gyermeke 05 - férje/élettársa gyereke 06 - közös gyerek 07 - gyermekeik házastársa/élettársa 08 - unokája 09 - szülője 10 - anyósa/apósa 11 - saját/férje testvére 12 - egyéb rokon 13 - nem rokon	Születési éve: (pl 1976)	Legmagasabb iskolai végzettsége: 1 - 8 általános alatt 2 - 8 ált, szakma nélkül 3 - 8 ált, szakmával 4 - érettségi, szakma nélkül 4 - érettségi, szakmával 5 - felső fokú végzettség	Dolgozik (végez-e munkát): Nem dolgozik, mert: 1 - még nem, kisgyerek 2 - tanuló 3 - munkanélküli 4 - szociális segélyezett 5 - jövedelem nélküli elarott 6 - nyugdíjas 7 - dolgozik, kereső: 8 - jövedelemmel rendelkező egyéb	Ha dolgozik, akkor munkahelye: 1 - nincs, de dolgozik 2 - van, ez a lakása 3 - van, változó a munkahelye 4 - van, állandó	Valamelyik kisebbséghez tartozik-e: 1 - nem 2 - igen, magyar cigány/romungro 3 - igen, oláh cigány 4 - igen, beás/román cigány 5 - szinti 6 - cigány általában 7 - egyéb
H011	H012	H013	H014	H015	H016	H017	H018	H019
01								
H021	H022	H023	H024	H025	H026	H027	H028	H029
02								
H031	H032	H033	H034	H035	H036	H037	H038	H039
03								
H041	H042	H043	H044	H045	H046	H047	H048	H049
04								

Személy sorszáma:	Keresztneve:	Neme:	Családi állása a kérdéshez:	Születési éve:	Legmagasabb iskolai végzettsége:	Dolgozik-e:	Munkahelye:	Kisebbséghez tartozik-e:
H051	H052	H053	H054	H055	H056	H057	H058	H059
05								
H061	H062	H063	H064	H065	H066	H067	H068	H069
06								
H071	H072	H073	H074	H075	H076	H077	H078	H079
07								
H081	H082	H083	H084	H085	H086	H087	H088	H089
08								
H091	H092	H093	H094	H095	H096	H097	H098	H099
09								
H101	H102	H103	H104	H105	H106	H107	H108	H109
10								
H111	H112	H113	H114	H115	H116	H117	H118	H119
11								
H121	H122	H123	H124	H125	H126	H127	H128	H129
12								
H131	H132	H133	H134	H135	H136	H137	H138	H139
13								

Személy sorszáma:	Keresztneve:	Neme:	Családi állása a kérdezethez:	Születési éve:	Legmagasabb iskolai végzettsége:	Dolgozik-e:	Munkahelye:	Kisebbséghez tartozik-e:
H141	H142	H143	H144	H145	H146	H147	H148	H149
14								
H151	H152	H153	H154	H155	H156	H157	H158	H159
15								
H161	H162	H163	H164	H165	H166	H167	H168	H169
16								

(Kérem ellenőrizze a táblázatot, majd vesse össze az utolsó két kérdésre adott válaszokkal.)

Miután sorra vettük az összes háztartástagot, összesen hányan élnek ebben a háztartásban? 000 - 999 fő	H200	<div><div></div><div></div><div></div><div>fő</div></div>
Kérem segítsen besorolni a háztartást a következő háztartástípusok valamelyikébe. 1 – egyedülálló gyerekek, egyéb családtag nélkül 2 – egyedülálló gyerekek, más családtaggal (pl. szülővel) 3 – házaspár(élettársak) gyerekek, egyéb családtag nélkül 4 – házaspár(élettársak) gyerekek, egyéb családtaggal	H300	<div><div></div></div>

Most néhány általános kérdést szeretnénk feltenni a háztartás tagjairól.

A háztartás kiegészítő adatai (HKxx)		
Hány kereső van összesen az önök háztartásában? 00 – 99	HK01	<input type="text"/>
Van-e a családban tartósan beteg, illetve fogyatékkal élő? 1 – nincs 2 – van	HK02	☐
Ha van ilyen; Beteg, fogyatékkal élő személyek sorszáma:	HK03	<input type="text"/>
	HK04	<input type="text"/>
	HK05	<input type="text"/>
Az ön munkavállalását akadályozza-e valamelyik családtagjának betegsége? 1 – nem, nincs ilyen családtag 2 – nem, de van ilyen családtag 3 – igen	HK06	☐
Ha a válasz igen, akkor ez miben nyilvánul meg?:	HK07	
Önnek és férjének/élettársának összesen hány gyereke van, beleértve azokat is akik már nem laknak az önök háztartásában? 00 – nincs 01 – 99	HK08	<input type="text"/>

Most a férjére vonatkozóan tennék fel néhány kérdést.

(Kérdezőhöz: Ha nincs férje/élettársa a kérdezettnek, akkor ugorjon a következő blokkra.)

Férjére/élettársára vonatkozó adatok (FAxx)		
Munkahelye ugyanazon a településen van e mint a lakóhelye? 0 - nincs munkahelye 1 - igen, ugyanazon a településen 2 - nem, de közel van, naponta hazajár 3 - nem, messze van, nem jár haza naponta	FA01	☐
Mennyit utazik a munkahelyére? (oda vissza összesen, perc)	FA02	<input type="text"/> perc
Mi a foglalkozása? 1 - fizikai, segéd-betanított munka 2 - fizikai szakmunka 3 - szellemi segédmunka (adminisztratív) 4 - egyéb szellemi munka 5 - vezető/értelmiségi	FA03	☐
Milyen munkarendben dolgozik? 1 - egy műszakos munkarendben hétfégi munkavégzés nélkül 2 - egy műszakos, hétfégi munkavégzéssel 3 - több műszakos munkarendben hétfégi munkavégzés nélkül 4 - több műszakos munkarendben hétfégi munkavégzéssel 5 - váltakozó, időként hétfégi munkavégzés nélkül 6 - váltakozó, időként hétfégi munkavégzéssel	FA04	☐

Van-e valamilyen tartós betegsége, egészségkárosodása? 1 - nincs 2 - van	FA05	☐
Szed-e valamilyen gyógyszert rendszeresen? 1 - nem 2 - igen	FA06	☐
Előfordult-e az elmúlt évben, hogy orvosi/fogorvosi ellátásra lett volna szüksége, de nem ment el? 1 - nem fordult elő 2 - előfordult	FA07	☐
Ha előfordult, miért nem ment el orvoshoz? (legfontosabb ok) 1 - nem engedhette meg magának (túl drága, nem volt pénze) 2 - nem volt rá ideje (gyermekai ellátása, munkája miatt) 3 - túl messze volt az orvos 4 - félt az orvosi vizsgálatától, kórháztól 5 - várt, hátha magától meggyógyul 6 - nem ismer jó orvost 7 - egyéb okból	FA08	☐
Előfordult-e, hogy férje/élettársa alkoholfogyasztása gondot okozott mindennapi életükben? 1 - nem fordult elő 2 - előfordult, de ritkán 3 - gyakran előfordult	FA09	☐
Dohányzik-e? 1 - igen 2 - nem	FA10	☐
Mi az Ön anyanyelve elsősorban? 1 - magyar 2 - romani (lovári) 3 - beás 4 - egyéb	FA11	☐
Mi az Ön anyanyelve másodsorban? (ha van ilyen) 1 - magyar 2 - romani (lovári) 3 - beás 4 - egyéb	FA12	☐

A következőkben már Önre vonatkozóan teszek fel kérdéseket, melyek érintik lakáskörülményeit, megélhetési viszonyait, családi életét, barátai kapcsolatait, gyermekvállalásra vonatkozó elképzeléseit, munkával kapcsolatos véleményét és néhány élete egészének megítélésére vonatkozó kérdést.

A kérdőív további részei már csak a kérdezettre vonatkoznak!

A férjére vonatkozóan feltett kérdéseket Öntől is szeretném megkérdezni.

A kérdezettre vonatkozó adatok (NAxx)		
Munkahelye ugyanazon a településen van e mint a lakóhelye? 0 - nincs munkahelye 1 - igen, ugyanazon a településen 2 - nem, de közel van, naponta hazajár 3 - nem, messze van, nem jár haza naponta	NA01	☐
Mennyit utazik a munkahelyére? (oda vissza összesen perc)	NA02	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> perc

Mi a foglalkozása? ... 1 - fizikai, segéd-betanított munka 2 - fizikai szakmunka 3 - szellemi segédmunka (adminisztratív) 4 - egyéb szellemi munka 5 - vezető/értelmiségi	NA03	☐
Van-e valamilyen tartós betegsége, egészségkárosodása? 1 - nincs 2 - van	NA04	☐
Szed-e valamilyen gyógyszert rendszeresen? 1 - nem 2 - igen	NA05	☐
Előfordult-e az elmúlt évben, hogy orvosi/fogorvosi ellátásra lett volna szüksége, de nem ment el? 1 - nem fordult elő 2 - előfordult	NA06	☐
Ha előfordult, miért nem ment el orvoshoz? (legfontosabb ok) 1 - nem engedhette meg magának (túl drága, nem volt pénze) 2 - nem volt rá ideje (gyermekai ellátása, munkája miatt) 3 - túl messze volt az orvos 4 - félt az orvosi vizsgálatától, kórháztól 5 - várt, hátha magától meggyógyul 6 - nem ismer jó orvost 7 - egyéb okból	NA07	☐
Előfordult-e, hogy alkoholfogyasztása gondot okozott mindennapi életükben? 1 - nem fordult elő 2 - előfordult, de ritkán 3 - gyakran előfordult	NA09	☐
Dohányzik-e? 1 - igen 2 - nem	NA10	☐
Mi az Ön anyanyelve elsősorban? 1 - magyar 2 - romani (lovári) 3 - beás 4 - egyéb	NA11	☐
Mi az Ön anyanyelve másodsorban? (ha van ilyen) 1 - magyar 2 - romani (lovári) 3 - beás 4 - egyéb	NA12	☐

A következő kérdések a lakóhelyre, lakásra vonatkoznak.

Lakóhely-lakás-ház adatai (LAXx) (csak az a része, amely a kérdezett és társa használatában/tulajadonában van)		
Itt született-e ahol most él? 1 - igen, ezen a településen 2 - nem	LA01	☐
Itt töltötte-e gyerekkorát? (akár csak részben is) 1 - igen, ezen a településen 2 - nem	LA02	☐

Ha korábban nem itt élt, akkor férj/élettársa miatt költözött-e a településre? 1 - igen 2 - nem	LA03	☐
Ön/házastársa tulajdonosa-e a háznak/lakásnak? 1 - igen, tulajdonosok 2 - önkormányzati bérlakás bérlői 3 - a lakás hasznélvezői, tulajdonos rokonai/ismerősei szívességi lakáshasználattal 4 - egyéb nem piaci áron bérelt lakás bérlői 5 - piaci áron bérelt lakás bérlői 6 - szolgálati lakás használói 7 - jogcím nélküli lakáshasználók (lakásfoglalók) 8 - egyéb	LA04	☐
Van-e a lakásban/házban fürdőszoba/zuhanyozó? 1 - igen, van 2 - nincs	LA05	☐
Van-e benti vízöblítéses WC? 1 - igen, van 2 - nincs	LA06	☐
Van-e lakásban/házban vezetékes víz? 1 - igen, van (köz/házi csatornával) 2 - nincs	LA07	☐
Van-e lakásban/házban villanyvilágítás? 1 - igen, van 2 - igen, de jelenleg ki van kötve/kapcsolva 3 - nincs	LA08	☐
Van-e a lakásban/házban kábel TV? 1 - igen, van 2 - igen, de jelenleg ki van kötve/kapcsolva 3 - nincs	LA09	☐
Jellemző-e a lakásra/házra, hogy a műszaki állapota nem megfelelő? (pl beázik, omlásveszélyes) 1 - igen, jellemző 2 - nem	LA10	☐
Jellemző-e a lakásra/házra, hogy rossz a környék közbiztonsága? 1 - igen, jellemző 2 - nem	LA11	☐
Jellemző-e a lakásra/házra, hogy zajosak a szomszédok, vagy nagy zaj szűrődik be az utcáról? 1 - igen, jellemző 2 - nem	LA12	☐
Jellemző-e a lakásra/házra, hogy zavaróan nagy a közlekedésből, ipari termelésből eredő szennyeződés, szemetes a környék? 1 - igen, jellemző 2 - nem	LA13	☐
Van-e a közelben élelmiszerüzlet? (akár mobil üzlet is) 1 - igen, van 2 - nem, nincs	LA14	☐

Van-e közelben bank? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA15	☐
Van-e a közelben posta? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA16	☐
Van-e megfelelő busz/vonat/tömegközlekedés? 1 – igen, van 2 – részben 3 – nem, nincs	LA17	☐
Van-e a közelben orvos? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA18	☐
Van-e a közelben gyógyszertár? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA19	☐
Van-e a közelben óvoda? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA20	☐
Van-e a közelben általános iskola? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA21	☐
Van-e a közelben benzinkút? 1 – igen, van 2 – nem, nincs	LA22	☐
Melyik évben költözött ebbe a lakásba/házba? (évszám, ÉÉÉÉ)	LA23	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
Milyen életszakaszban költözött ebbe a lakásba/házba? 1 – születése óta itt él 2 – gyerekkora óta itt él 3 – házassága óta itt él 4 – gyerekek születése óta él itt 5 – egyéb	LA24	☐
Szeret-e ezen a környéken/településen élni? 1 – igen 2 – részben 3 – nem	LA27	☐
Szeretne-e innen elköltözni? Ha igen, akkor csak a lakásából/házából, vagy a településről is? 1 – nem 2 – igen, a településen belül máshova 3 – igen, más településre	LA25	☐
Mi az oka annak, hogy el akar költözni? (a legfontosabb okot válassza) 0 – nem akar 1 – családi ok 2 – iskoláztatási ok 3 – munka miatt 4 – anyagi okok miatt (pl drága fenntartani) 5 – jobb lakáskörülmények miatt 6 – ellátottabb településre akar költözni 7 – egyéb ok	LA26	☐

Összességében mennyire elégedett a lakásával/házával, lakáskörülményeivel? 1 - nagyon elégedetlen 2 - inkább elégedetlen 3 - inkább elégedett 4 - nagyon elégedett	LA31	☐
Összességében mennyire elégedett a környékkel ahol él? 1 - nagyon elégedetlen 2 - inkább elégedetlen 3 - inkább elégedett 4 - nagyon elégedett	LA32	☐
Élnek-e romák az Önök környéken? 1 - többségében romák vannak 2 - vannak romák 3 - nincsenek romák	LA33	☐
A környéken élők milyen anyagi helyzetben vannak? 1 - inkább szegények 2 - átlagosan élnek 3 - inkább jómódúak 4 - nagyon vegyes	LA34	☐

Mennyit ér a lakásuk? Mennyi pénzért tudnák eladni a lakásukat/házukat? 00001 - nem lehet eladni (1000 forintként kódoljuk) 00000 - 99999 (ezer forint)	LA35	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
---	------	---

Most a lakása/háza felszereltségéről és egyéb vagyontárgyairól tesztek fel néhány kérdést.

Lakásfelszereltség, vagyontárgyak (LVxx)		
Most különböző lakásfelszerelési tárgyakat/vagyontárgyakat sorolok fel és arra lennék kíváncsi, hogy van-e Önöknek? Az alábbi válaszlehetőségek közül válasszon: 1 - van 2 - nincs, mert nem is akar/egyéb ok 3 - nincs, mert nem engedheti meg magának		
Fagyasztóláda/szekrény:	LV01	☐
Autómata mosógép:	LV02	☐
Számítógép, internet nélkül:	LV03	☐
Számítógép, internettel:	LV04	☐
Fényképezőgép:	LV05	☐
Személyautó, 5 éves vagy fiatalabb:	LV06	☐
Személyautó, 5 évesnél idősebb:	LV07	☐
Egyéb motoros jármű: (pl motor, traktor)	LV08	☐
Mobiltelefon:	LV09	☐

Most az "egyéb" ingatlanról, illetve a földtulajdonnal kapcsolatban tesztek fel néhány rövid kérdést.

Ingatlan, földtulajdon (IFxx)		
Van-e Önöknek az alábbiak közül valamelyik?		
Második lakás/ház: 1 - van 2 - nincs, mert nem is akar/egyéb ok 3 - nincs, mert nem engedheti meg magának	IF01	☐
Nyarló: 1 - van 2 - nincs, mert nem is akar/egyéb ok 3 - nincs, mert nem engedheti meg magának	IF02	☐
Mezőgazdasági földterület: 1 - van 2 - nincs, mert nem is akar/egyéb ok 3 - nincs, mert nem engedheti meg magának	IF03	☐
Ha van mezőgazdasági földterülete, akkor bérbeadja-e vagy gazdálkodik rajta? 1 - bérbe adja 2 - gazdálkodik 3 - egyik sem	IF04	☐
Beépítetlen lakótelek, nyaralótelek: 1 - van 2 - nincs, mert nem is akar/egyéb ok 3 - nincs, mert nem engedheti meg magának	IF05	☐

Most egyik fő témánkhoz érkeztünk. A megélhetési viszonyokról fogok kérdéseket föltenni. Ezek a kérdések az elmúlt egy évre vonatkoznak.

Megélhetési nehézségek (MNxx)		
Előfordult-e, hogy az elmúlt évet tekintve nem jutott elég pénz élelmiszerre? 1 - igen 2 - nem	MN01	☐
Előfordult-e, hogy nem jutott elég pénz rezsire? (fűtés, világítás, víz, stb) 1 - igen 2 - nem	MN02	☐
Előfordult-e, hogy nem jutott elég pénz gyógyszerek kiváltására? 1 - igen 2 - nem	MN03	☐
Előfordult-e, hogy nem jutott elég pénz a szükséges közlekedésre? 1 - igen 2 - nem	MN04	☐
Megengedhetik-e maguknak, hogy a lakásukat megfelelően fűtsék? 1 - igen 2 - nem	MN05	☐
Van-e lakáshiteltörlesztésük, s ha igen, mekkora megterhelést jelent a részletek fizetése? 1 - igen van, megterhelést jelent 2 - van, nem különösebben megterhelő 3 - nincs	MN06	☐

Van-e egyéb banki hitelük és ha van, ez milyen megterhelést jelent Önöknek? (pl személyi kölcsön) 1 - igen van, nagy megterhelést jelent 2 - van, nem különösebben megterhelő 3 - nincs	MN07	☐
Van-e Provident kölcsönük, s ha igen, ez milyen megterhelést jelent Önöknek? 1 - igen van, komoly megterhelést jelent 2 - van, nem különösebben megterhelő 3 - nincs	MN08	☐
Van-e magánszemélytől felvett hitelük, s ha van, megterhelést jelent-e Önöknek? (uzsorakölcsön) 1 - igen van, komoly megterhelést jelent 2 - van, nem különösebben megterhelő 3 - nincs	MN09	☐

Ha van magánszemélytől felvett hitelük, akkor mekkora volt ez az összeg? 00000 - 99999 (ezer forint)	MN10	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
Ha van magánszemélytől felvett hitelük, akkor a felvett összeg után mennyit kell visszafizetni? (beleértve azt is amit idáigi visszafizetett) 00000 - 99999 (ezer forint)	MN11	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint

Van-e bolti adósságuk, s ha igen, ez milyen megterhelést jelent önöknek? 1 - igen van, komoly megterhelést jelent 2 - van, nem különösebben megterhelő 3 - nincs	MN12	☐
Képes volna-e háztartása arra, hogy egy váratlan nagyobb összegű kiadást saját pénzből kifizessen? 1 - igen 2 - nem	MN13	☐

Véleménye szerint egy olyan háztartásnak, mint amilyen az Önöké is, mennyi pénzre van szüksége havonta a nagyon szerény, minimális megélhetéshez? 000 - 999 (ezer forint)	MN14	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
Véleménye szerint egy olyan háztartásnak, mint amilyen az Önöké is, mennyi pénzre van szüksége havonta az átlagos, normális megélhetéshez? 000 - 999 (ezer forint)	MN15	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
Véleménye szerint egy olyan háztartásnak, mint amilyen az Önöké is, mennyi pénzre van szüksége havonta a jó színvonalú megélhetéshez? 000 - 999 (ezer forint)	MN16	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint

Jövedelem, adott/kapott támogatás (JTxx)		
<p>Most különböző jövedelemforrásokat sorolok fel. Kérem válassza ki azokat, amelyekből az elmúlt évben a háztartás bármely tagjának jövedelme származott:</p> <p>1 - volt ilyen jövedelem 2 - nem volt</p>		
Munkabér, kereset	JT01	☐
Vállalkozásból, üzleti tevékenységből származó jövedelem	JT02	☐
Alkalmi munkából, napszámból származó magánszemély által fizetett bér	JT03	☐
Alkalmi munkából, napszámból származó magánszemély által adott termés	JT04	☐
Mezőgazdasági termelésből származó jövedelem	JT05	☐
Gyűjtögetésből, zsákmányolásból származó jövedelem	JT06	☐
Böngészésből, mezgerelésből származó jövedelem	JT07	☐
Böngészésből, mezgerelésből származó termés	JT08	☐
Lomizás	JT09	☐
Idősek ápolásából, gondozásából származó jövedelem	JT10	☐
Gyermekek ellátásából, gyermeknevelésből, gyermekfelügyeletből származó jövedelem	JT11	☐
Közvetítői tevékenységből származó jövedelem	JT12	☐
Hitelezésből, interezésből származó jövedelem	JT13	☐
Lakás, bármilyen ingatlan bérbeadásából származó jövedelem	JT14	☐
Nyugdíjból, nyugdíjkiegészítésből származó jövedelem	JT15	☐
Árvaellátásból származó jövedelem	JT16	☐
Tartásdíjból származó jövedelem	JT17	☐
GYES, GYED-ből származó jövedelem	JT18	☐
Ápolási díjból származó jövedelem	JT19	☐
Családi pótlékból származó jövedelem	JT20	☐
Munkanélküli ellátásból származó jövedelem	JT21	☐
Szociális segélyből származó jövedelem	JT22	☐
Lakásfenntartási/gázár támogatásból származó jövedelem	JT23	☐
Saját termelésből származó élelem, termés	JT24	☐

Mindent beszámítva mennyi volt a háztartás elmúlt havi összes bevétele? 0000 - 9999 (ezer forintban)	JT25	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
Az elmúlt havi jövedelem mennyire volt jellemző, mindig ennyi szokott lenni, vagy ennél több/kevesebb? 1 - mindig ennyi szokott lenni 2 - több szokott lenni 3 - kevesebb szokott lenni 4 - nagyon változó	JT26	☐
Egy átlagos hónapban mennyi a háztartás összes bevétele? 000 - 9999 (ezer forintban)	JT27	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
A befolyt jövedelemből mennyi megy el tartozásra, kölcsönök törlesztésére havonta? 000 - 999 (ezer forintban)	JT28	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 000 forint
Jövedelmük függ-e az évszakok változásától? (pl. nyáron több a napszám, vagy alkalmi munkák miatt) 1 - nem függ 2 - függ	JT29	☐
Véleménye szerint mindent figyelembe véve, hogyan tud megélni az Önök háztartása? 1 - nagy nehézségek árán 2 - nehézségek árán 3 - kisebb nehézségek árán 4 - viszonylag könnyen 5 - könnyen 6 - nagyon könnyen	JT30	☐
Tud-e valakitől segítséget kérni, ha nincs elég pénze, s ha igen kitől? (a két legfontosabbat említse) 1 - senkitől 2 - szülőtől, nagyszülőtől 3 - gyerektől 4 - unokától 5 - testvértől 6 - egyéb rokontól 7 - barátától, szomszédától 8 - egyéb személytől 9 - csak magánszemélytől nagy kamatra	JT31	☐
	JT32	☐
Szokott-e másnak szükség esetén anyagi segítséget nyújtani, s ha igen, akkor kinek? 1 - senkinek 2 - szülőnek, nagyszülőnek 3 - gyerekeknek 4 - unokának 5 - testvérnek 6 - egyéb rokonnak 7 - barátoknak, szomszédoknak 8 - egyéb személynek 9 - csak magánszemélynek nagy kamatra	JT33	☐

Szokott-e saját termelésből származó terményt, élelmiszert kapni, s ha igen akkor kitől? 1 - senkitől 2 - szülőtől, nagyszülőtől 3 - gyerektől 4 - unokától 5 - testvértől 6 - egyéb rokontól 7 - baráttól, szomszédától 8 - egyéb személytől	JT34	☐
---	------	--------------------------

Most a családi munkamegosztásról kérdezem. Azt szeretném tudni, hogy férje/élettársa részt vesz-e az otthoni tevékenységekben, ház körüli munkákban.

(Ha nincs férje/élettársa, akkor ugorjon a következő blokkra)

Családi munkamegosztás, otthoni tevékenységek (CMxx)		
Véleménye szerint mekkora teher hárul Önre az otthoni, ház körüli munkákból? 1 - minden teher Önön van 2 - a terhek nagyobb része Önön van 3 - mások is sokat segítenek, Önön inkább kisebb teher van 4 - úgy érzi nem hárul rá nagy teher	CM01	☐
Véleménye szerint férje/élettársa mekkora segítséget jelent Önnek a házimunkában? (mosás, takarítás, főzés) 1 - nagy segítséget 2 - közepes segítséget 3 - kis segítséget 4 - semmilyen segítséget	CM02	☐
Véleménye szerint férje/élettársa mekkora segítséget jelent Önnek a ház körüli munkában? (kertészkedés, állatok ellátása, stb) 1 - nagy segítséget 2 - közepes segítséget 3 - kis segítséget 4 - semmilyen segítséget	CM03	☐
Véleménye szerint férje/élettársa mekkora segítséget jelent Önnek a ház karbantartásában, építésében? 1 - nagy segítséget 2 - közepes segítséget 3 - kis segítséget 4 - semmilyen segítséget	CM04	☐
Főznek-e otthon rendszeresen? 1 - igen, minden nap, legtöbbször a kérdezett főz 2 - igen, minden nap, legtöbbször más személy főz 3 - igen, a hét bizonyos napjain, legtöbbször a kérdezett főz 4 - igen, a hét bizonyos napjain, legtöbbször más főz 5 - csak szombat/vasárnap, legtöbbször a kérdezett főz 6 - csak szombat/vasárnap, legtöbbször más főz 7 - egyáltalán nem	CM05	☐

A következő kérdések arra vonatkoznak, hogy ki hozza meg a fontosabb döntéseket a családban.

Döntéshozatal (DHxx)		
Ki hozza a döntéseket a családban arról, hogy... (Az alábbi válaszlehetőségekből válasszon) 1 - többnyire a kérdezett (feleség, élettárs, anya) 2 - többnyire a férj (élettárs, apa) 3 - mindketten közösen 4 - a gyerek/ek maga/guk 5 - az egész család közösen dönt 6 - nincs kialakult módszer (hol egyik, hol másik) 7 - nem döntenek, ahogy alakul		
...mennyit költsenek élelmiszerre, napi bevásárlásra?	DH01	☐
...nagyobb összegű háztartási eszközöket vásároljanak? (pl mosógép, fűnyíró)	DH02	☐
...a szabadidejüket hol, mivel töltsék el?	DH03	☐
...a gyerekek milyen iskolába járjanak, hol tanuljanak?	DH04	☐
...milyen munkát vállaljanak, hol dolgozzanak?	DH05	☐
...hol éljenek, hova költözzenek?	DH06	☐

Kapcsolatok, roma kisebbségre vonatkozó kérdések (Kxxy)

A legtöbb ember egy-egy fontos dolgot időnként megbeszél másokkal. Ha az elmúlt fél évre gondol, kik azok az emberek, akikkel a fontosabb dolgait, problémáit, sérelmeit, panaszait megbeszélte?
Az alábbiakban feltennénk néhány, rájuk vonatkozó kérdést.
(az öt legfontosabbat említsd)

Személy sorszáma:	Keresztneve:	Neme: 1 - férfi 2 - nő	Családi állása a kéredezethez: 01 - házastárs/élettárs 02 - gyermeke 03 - unokája 04 - szülője 05 - anyósa/apósa 06 - saját/férje testvére 07 - egyéb rokon 08 - barát 09 - ismerős 10 - munkatárs 11 - szomszéd 12 - egyéb, nem rokon	Milyen gyakran beszélgetnek: 1 - naponta 2 - hetente többször 3 - hetente egyszer 4 - havonta többször 5 - havonta egyszer 6 - ritkábban	Mi az amit megbeszélnek: 1 - mindent 2 - anyagi dolgokat 3 - "szakmai" dolgokat (iskola, munkahely, üzleti ügyek) 4 - mindennapi témák 5 - családi, emberi kapcsolatok 6 - lelki/intim dolgok 7 - konfliktusok, problémák	Származása: 1 - roma 2 - nem roma
K011	K012	K013	K014	K015	K016	K017
1						
K021	K022	K023	K024	K025	K026	K027
2						
K031	K032	K033	K034	K035	K036	K037
3						
K041	K042	K043	K044	K045	K046	K047
4						
K051	K052	K053	K054	K055	K056	K057
5						

Kapcsolatok (Kaxx)		
Körülbelül hány barátja van? 00 - 99 (fő)	K001	<input type="text"/>
Van-e roma barátja? 1 - igen 2 - nem	K002	☐

Most arról kérdezem, hogy mennyire ismerősek magának a következő szociális ellátások, valamint állami, egyházi és magán intézmények.

Szociális ellátások ismertsége (SZxx)		
A következőkben néhány szociális juttatást fogok említeni. Hallott-e már róluk, s ha igen, kérvényezte-e, kapott-e ilyet az elmúlt év során? (Az alábbi lehetőségek közül válasszon)		
1 - nem hallott róla 2 - hallott, de nem kérte 3 - hallott, kérte, de nem kapta 4 - hallott, kérte, kapta is		
Ápolási díj	SZ01	☐
Szociális segély	SZ02	☐
Gyermekvédelmi támogatás	SZ03	☐
Fogyatékosági támogatás	SZ04	☐
Rendkívüli segély	SZ05	☐
Lakásfenntartási támogatás	SZ06	☐
Közügygyellátás	SZ07	☐
Temetési segély	SZ08	☐
Fűtési támogatás	SZ09	☐
Szociális ösztöndíj	SZ10	☐
Gyermekek tartásdíjának megelőlegezése	SZ11	☐

Különböző intézmények ismertsége (KIxx)		
A következőkben néhány szociális intézményt, szervezetet fogok említeni. Hallott e már róluk, s ha igen, kapcsolatba került e velük az elmúlt év során? (Az alábbi lehetőségek közül válasszon)		
1 - nem hallott róla 2 - hallott, de nem kérte 3 - hallott, kérte, de nem kapta 4 - hallott, kérte, kapta is		
Családsegítő központ, Gyermejjóléti szolgálat	KI01	☐
Helyi Önkormányzat	KI02	☐
Helyi CKÖ (Cigány Kisebbségi Önkormányzat)	KI03	☐

Munkaügyi Központ kirendeltsége	KI04	☐
Bármilyen helyi civil szervezet	KI05	☐
Bármilyen egyházi szervezet	KI06	☐
Máltai vagy egyéb szeretetszolgálat	KI07	☐
Vöröskereszt	KI08	☐

Most megint témát váltunk és a nők számára fontos témában kérdezem. A gyermekvállalásról.

Gyermekvállalás (TGxx)		
Hány éves volt első gyermekének születésekor? 00 - 99	TG01	<input type="text"/> <input type="text"/>
Összesen hány gyermeke született? 00 - 99	TG02	<input type="text"/> <input type="text"/>
Védekeznek-e a nem kívánt terhesség ellen? 1 - igen 2 - nem	TG03	☐
Szeretne-e még gyereket? 1 - igen 2 - nem 3 - nem tudja 4 - nem tervezi	TG04	☐

(Csak azoktól kérdezzük a következő részt, akiknek van párkapcsolata.)

Párkapcsolat (PCxx)		
Mennyire tartja jónak házasságát/párkapcsolatát? 1 - rossznak 2 - elfogadhatónak 3 - jónak 4 - nagyon jónak	PC01	☐
Mennyire tud erőt meríteni párkapcsolatából mindennapi életéhez? 1 - inkább terhet jelent 2 - nem tud belőle erőt meríteni 3 - erőt ad	PC02	☐
Mindent egybevetve értékelje az iskolai osztályzatokhoz hasonlóan egytől ötig párkapcsolatát/házasságát! 1 - nagyon rossz 2 - inkább rossz 3 - közepes 4 - jó 5 - nagyon jó	PC03	☐

Most a munkára, munkahelyre vonatkozó véleményére lennék kíváncsi.

Munkával kapcsolatos vélemények (MVxx)		
A következőkben néhány véleményt fogok felolvasni. Kérem osztályozza a válaszokat egytől ötig, hasonlóan az iskolai osztályzatokhoz. Az 1-es osztályzat azt jelent, hogy egyáltalán nem ért egyet, az 5-ös pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért. (1-5)		
A munkaadók hátráltató tényezőnek tekintik a családot.	MV01	☐
Az, hogy kit vesznek fel egy állásra csak a teljesítménytől és képességektől függhet.	MV02	☐
Vannak olyan munkakörök és foglalkozások, amik jobban megfelelnek a férfiaknak, mint a nőknek.	MV03	☐
Minden egészséges ember hamar munkát tud magának találni, ha elég keményen próbálkozik.	MV04	☐
A háziasszonyi feladatok ellátása legalább annyira fontos lehet egy nő számára, mint a kereső munka.	MV05	☐
Bizonyos kor felett már nagyon nehéz új munkát találni.	MV06	☐
Az államnak az a dolga, hogy munkát adjon mindenkinek, nem pedig segélyt.	MV07	☐
Többévnyi otthon lét után teljesen elszokik az ember a munka világától.	MV08	☐
Nem azok kapják a szociális segélyt, akik megérdemlik, akik igazán rászorulnának.	MV09	☐
A jó kapcsolatokkal ma Magyarországon mindent el lehet érni.	MV10	☐
Olyan rosszak Magyarországon a fizetések, hogy nem érdemes elmenni dolgozni.	MV11	☐
Egy jó munka, vagy jó állás megszerzéséhez ismeretségekre van szükség.	MV12	☐
Sokan azért nem tudnak elhelyezkedni, mert nagyon magasak a követelmények, elvárások.	MV13	☐
Sok embernek annyira megromlott az egészsége, hogy már nem tud dolgozni.	MV14	☐

Tovább munkával kapcsolatos kérdések következnek.

Munkavállalási hajlandóság (MHxx)		
A következőkben néhány véleményt fogok felolvasni. Kérem osztályozza a válaszokat egytől ötig, hasonlóan az iskolai osztályzatokhoz. Az 1-es osztályzat azt jelent, hogy egyáltalán nem ért egyet, az 5-ös pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért. (1-5)		
Úgy érzem, hogy semmi esélyem arra, hogy megfelelő munkát találjak.	MH01	☐

Sokkal könnyebben találnék munkát, ha a környéken lenne (több)munkalehetőség.	MH02	☐
Addig nem is tudnék munkába állni, míg nincs hova tenni a gyereket/gyerekeket.	MH03	☐
Már nem a régi a munkabírásom, nem bírom a hajtást.	MH04	☐
Sokkal könnyebben találnék állást, ha jó helyzetű családba születtem volna én is.	MH05	☐
Az Önkormányzatnál / Munkaügyi Központban tudnak segíteni az olyan embereknek, mint amilyen én vagyok.	MH06	☐
Ha találnék munkát, akkor sem lenne sokkal több pénzünk, mint most.	MH07	☐
Korábbi munkahelyemre szívesen visszamennék, ha lenne rá lehetőségem.	MH08	☐
HA DOLGOZIK: Kérjük képzelje el azt a kellemetlen helyzetet, hogy elveszíti a munkáját. Mennyire biztos abban, hogy képes a jelenleginél nem rosszabb, új munkát találni? 1 - teljesen biztos 2 - meglehetősen biztos 3 - meglehetősen bizonytalan 4 - teljesen bizonytalan 5 - nem tudja	MH09	☐
HA NEM DOLGOZIK: Mennyire biztos abban, hogy képes lenne munkát, munkahelyet találni? 1 - teljesen biztos 2 - meglehetősen biztos 3 - meglehetősen bizonytalan 4 - teljesen bizonytalan 5 - nem tudja	MH10	☐

Kisebbségekkel kapcsolatok vélemények (KVxx)	
Mit gondol, van különbség a hasonló helyzetben élő roma illetve nem roma származású emberek élete között? Ha igen, mi? (Egész mondatokban, szó szerint leírni a választ!)	KV01
.....	
Ön szerint ki a cigány?	KV02
.....	
Mi jut eszébe, ha azt hallja, cigány?	KV03
.....	

Most az élete alakulását átgondolva néhány összefoglaló kérdésre kellene válaszolnia.

Elégedettség (ELxx)		
Mindent egybevetve mennyire elégedett élete alakulásával? 1 - nagyon elégedett 2 - inkább elégedett 3 - inkább elégedetlen 4 - nagyon elégedetlen	EL01	☐
Mindent egybevetve mennyire elégedett a párkapcsolatával? 1 - nagyon elégedett 2 - inkább elégedett 3 - inkább elégedetlen 4 - nagyon elégedetlen	EL02	☐
Mindent egybevetve mennyire elégedett az anyagi helyzetével? 1 - nagyon elégedett 2 - inkább elégedett 3 - inkább elégedetlen 4 - nagyon elégedetlen	EL03	☐
Mire számít, hogyan változik majd anyagi helyzete a következő tíz évben? 1 - javul 2 - nem változik 3 - lényegesen romlik	EL04	☐

Az elmúlt négy hétben milyen gyakran érezte azt, hogy ... Az alábbi lehetőségek közül válasszon: 1 - gyakran 2 - ritkán 3 - soha		
...tele van életerővel?	EL05	☐
...nagyon ideges?	EL06	☐
...annyira letört, szomorú, hogy semmi sem tudja felvidítani?	EL07	☐
...nyugodt, békés?	EL08	☐
...kimerült?	EL09	☐
...boldog?	EL10	☐
Most arra kérném, hogy mesélje el élete három legszebb élményét: (Egész mondatokban, szó szerint leírni a választ!)		
Első élmény:	EL11	
Második élmény:	EL12	
Harmadik élmény:	EL13	

<p>Mi volt élete legrosszabb élménye? (Egész mondatokban, szó szerint leírni a választ!)</p> <p>.....</p>	EL14
<p>Végül, ha egy jótündér teljesítené három kívánságát, miket kérne tőle? (Egész mondatokban, szó szerint leírni a választ!)</p>	
<p>Első kívánság:</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	EL15
<p>Második kívánság:</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	EL16
<p>Harmadik kívánság:</p> <p>.....</p>	EL17

A kérdőív további részei csak az összeíróhoz szólnak!

Kérdések az összeíróhoz (OIxx)		
Milyen a lakóépület jellege? 1 - lakótelepi épület 2 - többlakásos zöldövezeti 3 - többlakásos nem zöldövezeti 4 - egyszintes iker- vagy családi ház 5 - többszintes iker- vagy családi ház 6 - hagyományos építésű parasztház 7 - tanya 8 - egyéb lakott épület	OI01	☐
Milyen a lakóövezet jellege? 01 - városközpont 02 - hagyományos zárt beépítésű körzet (nem városközpont) 03 - lakótelep 04 - városi zöldövezet magasan értékelt helyen (villanegyed) 05 - városi zöldövezet alacsonyan értékelt helyen (családi házas negyed) 06 - lakóipari övezet (gyár, üzem stb. a közelben) 07 - leromlott régi munkáskolónia, komfort nélküli kis lakásokkal (pl. Budapesten a Dzsumbuj, vagy Miskolcon a Béke szálló környéke) 08 - falusias környék, nemrég csatolták a városhoz 09 - egyéb 10 - jó állapotú falusi 11 - elhanyagolt falusi övezet 12 - tanya 13 - major, volt uradalmi központ, egyéb szórvány település, külterület 14 - egyéb	OI02	☐
Milyen a lakás bútorzata? 1 - antik, jó színvonalú 2 - modern, jó színvonalú 3 - vegyes, de színvonalas 4 - vegyes, elavult	OI03	☐
Volt-e a szobák ablakán függöny? 1 - igen 2 - nem	OI04	☐
Látott-e könyveket a lakásban? 1 - igen 2 - nem	OI05	☐
HA VOLT GYEREK: Látott-e gyerekjátékokat a lakásban? 1 - igen 2 - nem	OI06	☐
Volt-e a lakásban szőnyeg? 1 - igen 2 - nem	OI07	☐
Voltak-e értékesebb dísz tárgyak? (pl. képek, szobrok, vázák) 1 - igen 2 - nem	OI08	☐
Voltak e családi képek a falon/szobában? 1 - igen 2 - nem	OI09	☐
Volt-e szentkép a falon? 1 - igen 2 - nem	OI10	☐

Véleménye szerint a kérdezett roma-e? 1 - igen 2 - nem	OI11	☐
Véleménye szerint milyen a kérdezett egészségi állapota? 1 - megfelelő 2 - tartósan beteg 3 - testi fogyatékkal élő 4 - szellemi fogyatékkal élő	OI12	☐
Véleménye szerint a kérdezett nagyívó-e? 1 - igen 2 - nem	OI13	☐
Összességében a kérdezett mennyire volt együttműködő? 1 - együttműködött, mindig őszinte volt 2 - együttműködött, esetenként elzárkózott az őszinte válaszadástól 3 - esetenként elutasító volt	OI14	☐
Készülhet e fotó a kérdezett otthonáról? 1 - igen 2 - nem		☐
A megkérdezettet személyisége, életútja alapján ajánlaná-e mélyinterjúra és véleménye szerint ezt a kérdezett vállalná-e? 1 - ajánlaná, vállalná 2 - ajánlaná, nem vállalná 3 - nem ajánlaná		☐

Összeíró megjegyzései:

Melléklet 2

Életútinterjú-vázlat

(roma nőkkel, nem roma nőkkel és roma férfiakkal)

Családi-háttér, a család szocio-ökonómiai helyzete

Ki tartozik ehhez a családhoz? Szülők, gyerekek, neve, kora, házasságban élnek a szülők, vagy élettársak, az összes gyermek a közös gyerekük? Ha nem, hogyan van ez?	A család bemutatása: együtt élő családtagok - szülők életkora, gyermekek száma, életkora, a család típusa (nukleáris, egyszülős, rekonstruált, kiterjedt, többgenerációs)
Mióta élnek ezen a településen? Ha nem „őslakosok”: Melyikük honnan jött? Miért? Miért ezt a települést választották?	Pl: családi változás – munka – bevándorlás – menekültek; jobb helyre akartak költözni, munkahely – egyéb)
Milyen környék ez, ahol élnek? Miért jó itt élni? Mi az, ami esetleg nem jó?	A család lakásviszonyai – a lakóhely beágyazódása a lakókörnyezetbe: milyen környéken élnek, milyen a helyzetük a környezethez viszonyítva, milyen az otthonuk.
Mennyire megfelelő ez az otthon a számukra? A gyerekeknek megfelelő-e? Tudnak nyugodtan tanulni, aludni? És a felnőtteknek? Mindennapi életet zavaró lakhatási problémákról kérdés esetleg? (kinti wc, penészesedik stb)	Milyen feltételeket teremt az otthon az egyes családtagok számára (szeparáció lehetősége, otthoni munkavégzés – szabadidő töltés – rekreáció lehetősége – társas kapcsolatok). Milyen feltételeket teremt az otthon az iskoláskorú gyermek(ek) számára az iskolai munkához – a társas kapcsolatokhoz – az egyéni igények, szükségletek kielégítéséhez.
Milyen jövedelmeforrásaik vannak? Mennyi pénz marad a megélhetésre? Mennyi az összes pénz amiből gazdálkodnak? Mennyire jellemző, hogy anyagi nehézségeik vannak? Van díjhátralékuk, hiteltartozásuk, uzsorakölcsönük? Mi az, amire nagyon kellene pénz, de nem jut? Konkrétan? Pl. volt-e olyan X időn belül, hogy nem jutott pénz vmi fontosra, mi volt az legutoljára? A gyerekek miben szenvednek hiányt? És a felnőttek? Ha most lenne X ezer ft-ja, amit arra költene amire akar (csak ő számít) akkor mit venne? Vagy ahogy máshogy kielégítetlen vágyakra rákér?	Mennyire biztonságos a család anyagi háttere (anyagi nehézségek, pl. eladósodás, díjhátralék, hó végi pénzügyi nehézségek) Mire jut pénz, mire nem? Hogy érinti ez a gyerekeket? És a felnőtteket? Minek érzi hiányát, milyen kielégítetlen vágyai vannak?

Gondoljon arra hogy a szülei (akik nevelték) hogy éltek amikor annyi idősök voltak mint ő most? Most ő szerinte jobban él vagy rosszabbul?	Mit gondol, családja szociális helyzete mennyiben határozta meg az ön életét? Iskolázottság, foglalkozás, párválasztás, gyerekvállalás stb – szüleinél hogy alakult, ehhez képest nála hogy, volt-e ezekről kommunikációjuk (felmerült-e hogy tanul tovább stb.)
Kinek mi a feladata a családban? Mi a nő és mi a férfi feladata? Mi a gyerekek feladata?	Családi munkamegosztás, férfi-női szerepek?

Kérdezett iskolázottsági története

Hol, milyen iskolákat végzett? Ha nem az adott településen, mi az oka? Mi az amire a legbüszkébb az iskolai éveire visszaemlékezve? Mi az amire a legkevésbé büszke?	(későbbi beköltözés, egyéb). Iskolaváltoztatások oka, iskolai sikerek, kudarcok
Mennyire szeretett iskolába járni? Miért szeretett? Miért nem? Milyen élményei vannak az iskolával kapcsolatban? Volt-e pozitív példaképe? Apja, anyja (akivel mondjuk 14/12 éves korában együttélt) iskolai végzettsége? Mit gondoltak arról hogy neki (a kérdezettnek) milyen iskolákat kellene végeznie? Családja mennyire támogatta vagy segítette azt, hogy tanuljon? Ha gátolta, miben? Miért? NŐKTŐL/FÉRFIAKTÓL IS iskolába járás helyett előfordult-e hogy kisebb testvéreire kellett vigyáznia, vagy más házimunkákban kellett segídeznie, esetleg más munkát végeznie?/férjhez adták, gyermeket szült? Mennyire fontos az iskolai végzettség abban, hogy (jó) munkát találjon az ember?	Iskola, tanulás fontossága a saját életútban. Iskolázatási történet összefüggése etnikai kisebbségi származásával – hagyomány, kultúra szerepe a tanulásban Iskolázottság szerepe pályaválasztásban, munkavállalásban.
Hogyan érez gyermeke(i) iskoláztatásával kapcsolatban? Mennyire tartja fontosnak? Miért? Mi hátráltatja a gyerekeket? Hogyan lehetne ezen segíteni? Gyermekei élményei mennyire hasonlítanak a saját iskolás élményeire?	Saját iskolai tapasztalatok szerepe a gyermek iskoláztatásában (pl. motiváló vagy szkeptikus álláspont).

Kérdezett munkavállalói története

A családban kinek mi a foglalkozása? Ki dolgozik jelenleg? Hol? Milyen rendszerességgel? Mennyire tartja fontosnak a rendszeres munkát?	A családban élők foglalkozása, foglalkoztatási helyzetük - a munkavégzés rendszeressége, a munka értéke a válaszoló számára
Amióta elvégezte az iskolát milyen foglalkozásokat végzett, hol, milyen beosztásban, milyen körülmények között. Lépéseknél: miért történt? Mi segítette, mi hátráltatta? Más településen is tudna munkát találni? Miért gondolja?	Mi segítette a választott pályán való előrejutásban? Munkájával az adott településhez kötődik-e, ha nem, miért? Munkahely változtatások – okok, körülmények.
Amikor dolgozott, már volt gyereke? Ki vigyázott rá? Mennyire tudta összeegyeztetni a munkát és a családi teendők ellátását? Mit szólt a család ahhoz, hogy dolgozik? (különösen a partner)	

Mennyire biztos a munkahelye? Miért (nem)?	Munkahely stabilitása – veszélyeztetettsége
Volt korábban munkanélküli? Mikor, mennyi ideig? Miért szűnt meg a munkahelye? Hogyan tudott újra munkát találni?	Munkanélküliséggel kapcsolatos tapasztalatok
Ki segítette abban, hogy munkát/állást találjon? Kivel dolgozik/dolgozott együtt szívesen? Mi jellemzi munkatársi kapcsolatait	
<p>Érezte-e már hogy roma származása miatt más- képp kezelik a munkahelyén/munkakereséskor? Ha igen, mesélje el mi volt ez a helyzet/mondjon példákat (ami elő szokott fordulni)</p> <p>Az hogy ön roma, mennyire befolyásolja azt hogy munkába álljon?</p> <p>Munkahelyválasztásnál neki szempont volt-e a család (gyerekek pl.), az hogy roma (olyan helyet keres ahol elfogadják pl.)</p> <p>A családja mit szólt ahhoz, hogy dolgozik? Más ismerős családokban mit szoktak szólni ahhoz amikor a nők dolgoznak?</p> <p>Munkahelyén figyelembe vették-e azt, hogy ön- nek kis gyermekei vannak/voltak? Hogyan?</p>	<p>Hagyomány szerepe a munkaválasztás- ban (nők és férfiak speciális esetei, pl. nemi szerepek hagyományai, etnikai csoporthoz köthető kulturális hagyományok, stb.)</p> <p>Munkaválasztás és munkahely, munkavi- szonyok összefüggése a kért szűrt származá- sával, etnikai kisebbségi hovatartozásával.</p> <p>Munkavállalással kapcsolatos pozitív és negatív élmények (befogadás vs kiközösítés, diszkrimináció)</p>

Ha a kérdezettnek nincs munkavállalói története (aki dolgozik, attól ne kérdezd?)

Miért nem talál munkát? Miért nem dolgozik? (Család?, Egészségi állapota?, stb) Korábban miért nem dolgozott?	Mi akadályozta a munkavállalásban? Nem is keres?
Kért e segítséget valaha abban, hogy munkát talál- jon? Milyen tapasztalatai voltak ezzel kapcsolatosan?	Munkaügyi központ vagy egyéb segítő szer- vezetek mennyire vettek részt a folyamatban.
Szeretne e munkát vállalni a jövőben? Milyen munkát tudna elképzelni? HA NEM AKAR MUNKÁT VÁLLALNI, miért nem? Ha dolgozna, mit szólna hoz- zá a család? (férj + gyerekek, többi családtag) Miért?	

Származás/etnikai hovatartozás

Mit jelent önnek a roma származás? Milyen szerepet játszott ez az életében? (HA NEM EMLÍ- TI, RÁKÉRDEZNI: iskola, párválasztás, szokások, családi élet?	Van-e jelentősége számukra az etnikai hovatartozásnak (cigány, magyar) – szerepet játszott-e a párválasztásban – az együttélési formában – a gyermekvállalásban.
Mi az anyanyelve? Beszél más nyelvet?	Beszéli-e anyanyelvként vagy második nyelvként kisebbségi csoportjuk nyelvét?
A romák családi élete különbözik a nem romáké- től? Miben? Miért?	Van-e jelentősége a származásnak a családi élet szerveződésében? Rokoni kapcsolattar- tásban
Hogyan jellemezné a családját? Milyen eseménye- ken vesznek részt a családdal? (vallási, kulturális, stb) Mennyire tartják a kapcsolatot a tágabb rokonság- gal? És akik messzebb laknak, az ország más részein?	– összetartó, rokonságot ismerő, részt vesz tágabb rokonság eseményein, vannak kap- csolatai az ország más részében élőkkel (akár külföldön élő rokonokkal) –

Kisebbségi helyzet és társas kapcsolatok

<p>Ha valami baj van, kikre számíthat? És Ön kiknek segít? (Kideríteni, hogy ki az (rokon, szomszéd, barát) és roma-e) Vannak barátai? Kik azok? Kit tart barátnak?</p>	<p>Munkatársak, barátok, szomszédok – akiktől támogatást kap, akinek támogatást nyújt – inkább azonos csoportbeliek vagy nem.</p>
<p>Hol találkozik leginkább romákkal? És nem romákkal?</p>	<p>Hol érintkezik inkább saját csoportbelivel? Hol érintkezik inkább nem a saját etnikai csoportjához tartozóval? Van-e átvjárás a két csoport között?</p>
<p>Van különbség romák és nem romák között? Ha igen, mi az? (ha nem említi kérdezz rá: TULAJDON-SÁGOK, VISELKEDÉS) Mennyire fontosak ezek?</p>	<p>Vannak-e jellegzetes magatartásformák, tulajdonságok, amelyekkel a saját csoportját és a többségi csoportot jellemezné? Vannak-e jellegzetes tevékenységek, amelyek saját csoportját jellemzik, és amelyek eltérnek a többséghez tartozók tevékenységeitől?</p>
<p>Vannak olyan helyek ahová csak romák járnak? Mik ezek? Vannak olyan helyek, ahol a romákat nem látják szívesen? Melyek ezek? Miért?</p>	<p>Vannak-e jellegzetes helyek, amelyek inkább etnikai kisebbségek számára fenntartottak, ill. amelyeket inkább a többségiek látogatnak? Mik ezek (sport, kultúra, szabadidő, vallási közösség, stb.) Mennyire fontosak ezek? Miért?</p>
<p>Az iskolában, önkormányzatnál, munkaügyi központban ugyanúgy bánnak a romákkal mint a nem romákkal? És a szegényekkel, és a kedvezőbb anyagi helyzetűekkel?</p>	<p>Formális és informális kapcsolataiban van-e szerepe az etnikai kisebbségi csoport-hovatartozásának?</p>

Viszonya a gyermeke iskolájához – tanulásához

<p>Van-e kapcsolata gyermeke iskolájával? Milyen formában, milyen céllal? Milyen a viszony? Mondjon pozitív ill. negatív példákat!</p>	
<p>Fontosnak tartja-e, hogy folyamatosan tudja, mi a helyzet a gyerek(ek)kel az iskolában? Ismeri-e a gyermekét oktató tanárokat? Ismeri-e az osztálytársakat?</p>	<p>Fontosnak tartja-e, hogy kövesse gyermeke iskolai karrierjét</p>
<p>Van-e együttműködés a szülők és az iskola között? Milyen területeken? Volt már összetűzése a tanárokkal, más szülőkkel? Miért?</p>	<p>Formális vagy informális módon? (tanulmányi haladás, gyermek iskolai beilleszkedése, továbbtanulási-pályaválasztási tervek, tanár-diák viszony, gyerekek egymás közti viszonyai, stb.) Vannak-e konfliktusok az iskola (vezetés, osztályfőnök, tanárok) és a szülők között? Milyen területen? Ki segít a feloldásában?</p>

<p>Számít Ön szerint az iskolában, hogy a gyerek roma? Miből gondolja? Összefognak-e a szülők a gyerekek érdekében? Hogyan? Lát-e változást az iskolában ahhoz képest, amikor ön járt iskolába? Miben? Mi ennek az oka? Milyen iskolát tartana ideálisnak gyereke számára?</p>	<p>Konfliktus esetén szerepet játszik-e a gyerek etnikai kisebbségi hovatartozása? Ha igen, hogyan? Kér-e, kap-e segítséget a konfliktusok feloldásához? Van-e együttműködés a hasonló helyzetű (származású) szülők között? Létezik-e olyan szervezet, intézmény, személy, aki az iskolai etnikai konfliktusok feloldásában segít? Lát-e változást az etnikai kisebbségi gyerekek és az iskola viszonyában saját iskolázási történetéhez képest?</p>
---	--

A származás jelentősége saját életútjában és a gyermeke jövőjének tervezésében

<p>Mit jelent önnek az állampolgársága? És mit jelent az, hogy a roma kisebbséghez tartozik? Van-e szerepe az etnikai hovatartozásának az eddigi életútja alakulásában?</p>	
<p>Milyen előnyei vannak, hogy roma? Milyen hátrányai?</p>	
<p>Az előnyök és a hátrányok jellemzően hol mutatkoznak: iskola, munkahely, barátok, családi kapcsolatok, egyéb kapcsolatok (sport, vallás, kultúra, stb.)</p>	
<p>Van-e különbség ebből a szempontból a generációk között? Gyermekei esélyei különböznek-e sajátjához képest?</p>	
<p>Gyermekei nevelésében példa-e, ahogy a szülei nevelték? Fontosnak tartja-e az etnikai kisebbségi csoporthoz tartozás tudatosítását a gyerekeiben – ha igen, miért, ha nem, miért nem.</p>	
<p>Mennyire szeretné, hogy a gyermeke a roma hagyományokat, öntudatát megőrizze? Mit tesz ezért?</p>	<p>Gyermeke jövőbeli életformáját, család-alapítását, lehetőségeit, stb. befolyásolja-e, hogy etnikai kisebbségi csoport tagjaként neveli-e vagy sem? Akarja-e hogy a gyerek tudatosan tagja legyen a kisebbségi közösségnek, vagy épp ellenkezőleg, olyannak akarja nevelni, amilyen a többség?</p>
<p>Mi várható, milyen pályára lép a gyerek, és miért?</p>	<p>(Képességeinek megfelelő – nemének megfelelő - származásának megfelelő – nincs választási lehetősége, stb.)</p>
<p>Ki segíti, ki hátráltatja abban, hogy gyermeke elérje, amit akar?</p>	
<p>Van-e, ami aggodalommal tölti el a gyermeke jövőjével kapcsolatban? Ez összefüggésben áll-e azzal, hogy roma?</p>	<p>Az a fő baj-e hogy roma, avagy hogy szegény, esetleg iskolázatlan... Romaság és szegénység hogy függ össze?</p>
<p>Gyermeke felnőtt életében vajon fontos lesz-e roma származása?</p>	<p>(asszimilációs, integrációs, illetve etnikai öntudatra alapozó lehetséges stratégiák feltérképezése)</p>

Melléklet 3

Szakértői interjúvázlat

Az intézmény/szervezet bemutatása

- ◆ Az intézmény fő tevékenységi területe
- ◆ Létrejöttének története (főleg civil szervezet esetében)
- ◆ Az intézmény finanszírozása
- ◆ Intézmény munkatársainak létszáma – struktúrája tevékenységi fajták, feladatok szerint – vezetése. Vannak e romák a munkatársak között? Ha igen, akkor milyen beosztásban?
- ◆ Milyen kapcsolata van az ön munkahelyének a romákkal?– ennek jellege, tevékenységi formája

A szervezet képviselőjének viszonya a romákhoz

- ◆ Meg tudná határozni, hogy ki a roma?
- ◆ Mennyire ért személy szerint azzal egyet, ahogy a munkahelye a romákkal kapcsolatban vélekedik? Miben van esetleg eltérés? (Mennyire azonosul a szervezete által képviselt értékekkel, felfogással a romák oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatban? Ha kritikusan szemléli: miért, miben lát eltérést?)
- ◆ Milyen szerepe van a szervezetének az egyenlőtlenségek csökkentésében? Milyen eszközök állnak rendelkezésére? Mi ebben a személyes feladata, tevékenysége?

Többségi és kisebbségi munkavállalók történetei

- ◆ Van-e különbség Ön szerint szegény roma illetve nem roma emberek között? Miben? Mi ennek az oka? Van-e különbség Ön szerint a szegény roma nők és nem roma nők között? Miben? Mi ennek az oka?
- ◆ Lát-e jellemző különbségeket romák és nem romák között, különös tekintettel a munkához való viszonyukra? Milyen téren (iskolázottság, motiváltság, családi értékek egybeesése vagy különbözősége, stb.) Más-e roma férfit vagy nőt foglalkoztatni? Miben? Lát-e különbséget a munkához való hozzáállásukban?

- ♦ Ha van különbség, milyen okokra vezeti vissza? (társadalmi, szociális, személyiségbeli, stb.)
- ♦ Mi a véleménye az Út a munkához programról? Hogyan változtatta meg a romák foglalkoztatását a településen? Mit jelent ez a nők és férfiak vonatkozásában? És mi a véleménye a január 1-től bevezetett egy RÁT-os/család intézkedésről?
- ♦ Milyennek tartaná az ideális foglalkoztatást a településen? Milyen arányban dolgoznának romák és nem romák? Nők és férfiak? Mit dolgoznának?
- ♦ Az Ön szervezete foglalkoztat-e romát? Milyen tapasztalatai vannak ezzel kapcsolatosan?
- ♦ Van e különbség a szervezet által foglalkoztatott romák és nem romák között? Nők és férfiak között?
- ♦ Van e esélyegyenlőségi terve az Önök szervezetének? Mi szerepel benne a romákra vonatkozólag?
- ♦ Milyen szerepet lát a saját szervezetének, illetve saját tevékenységének a munkaerő-piaci különbségek csökkentésében – a hátrányos (nemi és etnikai) megkülönböztetés elleni küzdelemben?
- ♦ Mit tesz a szervezete a többségi és kisebbségi gyerekek iskolázási esélye és jövőbeli lehetőségeinek alakulásában?

Együttműködések

- ♦ Szervezete együttműködik-e más szervezetekkel, amelyek célja az etnikai kisebbségi oktatási és foglalkoztatási esélyegyenlőtlensége elleni küzdelem? Milyen szervezetekkel, milyen formában (formális/informális)?
- ♦ Van-e együttműködés a roma gyerekeket jellemzően fogadó középiskolákkal, szakiskolákkal?
- ♦ Van e együttműködés helyi cigány kisebbségi önkormányzattal, roma civil szervezettel?
- ♦ Van-e együttműködés azokkal a helyi vállalkozókkal, munkaadókkal, akik jellemzően foglalkoztatják a romákat? Törekednek-e az együttműködésre?
- ♦ Eredmények – kudarcok – az együttműködés korlátjai.

Melléklet 4

Fókuszcsoportos beszélgetés vázlata

- ♦ Röviden mindenki mutakozzon be: kor, mivel foglalkozik, családjáról pár szó.
- ♦ Mit jelent önnek a roma származás? (pozitívumok, negatívumok) Az, hogy roma férfi vagy nő jelent-e különbséget?

Történet 1

„Vivien 15 éves roma származású lány, nyolcadikos az általános iskolában. Nagyon jól tanul és tanárai szerint kiemelkedő képességű. A tanárok arra buzdítják, hogy jelentkezzen a településtől távol levő, nagyvárosi szakközépiskolába vagy gimnáziumba, ahonnan majd akár főiskolára, egyetemre is mehet. A másik lehetőség, hogy Vivien marad a saját településén, és szakiskolába megy, ahol varrni tanul. A szülők féltik Vivient és nem akarják elengedni lányukat a nagyvárosi középiskolába. A szülők érvei a következők: egyrészt Viviennek a kisebb testvérekre kell vigyázni és a házkörüli munkát kell elvégezni. Másrészt egy roma lányt nem lehet elengedni egyedül egy nagyvárosba.

Kérdés

- ♦ Mit tartanak Vivien számára a helyes megoldásnak? Mitől féltik a szülők Vivient? Kinek kellene a kérdést eldöntenie?
- ♦ Ti mit gondoltok erről a történetről? Miért?

Kiegészítő kérdések

- ♦ És ha nem lányról, hanem fiúról lenne szó, akkor mit gondolnának?
- ♦ Kinek mi a feladata a családban? Mi a nő és mi a férfi feladata? Mi a gyerek feladata?
- ♦ Családja mennyire támogatta vagy segítette azt, hogy tanuljon? Ha gátolta, miben? Miért? Ön mennyire támogatja gyereke továbbtanulását?

NÖKTŐL: Iskolába járás helyett előfordult-e hogy kisebb testvéreire kellett vigyáznia, vagy más házimunkákban kellett segédkeznie, esetleg más munkát végeznie?

FÉRFIAKTÓL: Előnybe részesítették-e Önt a családjában pusztán azért mert fiú volt? S Ön előnybe részesíti-e a fiát a lányival szemben? Miért? Ez miben nyilvánul meg?

Történet 2

„2003. januárjában egy Nógrád megyei cég álláshirdetést jelentetett meg a helyi Szuperinfó újságban. Női gépkezelői, csomagolói valamint raktárosi munkakörbe kerestek munkatársakat.

A hirdetést követő első nap P. Mariann és T. Istvánné már reggel 8 óra körül felhívták az újságban megadott telefonszámot, hogy elsőként legyenek az állásra jelentkezők között. Mivel a megadott telefonszámon senki nem jelentkezett, úgy döntöttek, hogy személyesen keresik fel a céget. A bejáratnál azonban megállította őket a biztonsági őr, és megkérdezte, hogy kit keresnek. A két asszony közölte, hogy az újságban meghirdetett állásra jöttek jelentkezni. Az őr feltelefonált a cég irodájába, majd közölte a két asszonnyal, hogy minden hely betelt, menjenek haza. P. Mariann felháborodottan megkérdezte a portástól: „miért nem mondja meg az igazat? Azért nem mehetünk be, mert mi cigányok vagyunk?” NEKI Fehér Füzet 2006.

Kérdés

- ♦ Mit gondolnak mi volt a valós ok?

Kiegészítő kérdések

- ♦ Mennyire fontos az iskolai végzettség abban, hogy (jó) munkát találjon az ember?
- ♦ Az hogy ön roma, mennyire befolyásolja azt, hogy munkába álljon?
- ♦ Milyen jó vagy rossz tapasztalatai voltak?
- ♦ Érte roma származása miatt hátrányos megkülönböztetés ezen a téren?
- ♦ Van-e különbség a munkahelyen roma nő és férfi között?
- ♦ Ha igen ez miben nyilvánul meg?

Történet 3

„Nyírkátán csak azért nem halnak éhen több százan ezekben a hónapokban, mert a Baptista Szeretetszolgálat élelmiszeradományokat juttatott el a faluba. A helyi önkormányzat ugyanis szeptember óta nem, vagy csak részben fizeti ki a munka híján segélyre szorult emberek rendelkezésre állási támogatását. A minisztérium tehetetlen. Ez évtől módosult a szociális törvény. Rátot egy családban csak egy aktív korú felnőtt kaphat. Ez a változás – a szociális tárca becslései szerint – 30-35 ezer embert érint. A szegény családokban ekkora jövedelemkiesés még nem látható, súlyos következményekkel járhat.” Népszabadság 2010 január 11.

Kérdés

- ♦ Mi a véleménye az Út a munkához programról?
- ♦ Hogyan változtatta meg a romák foglalkoztatását a településen?
- ♦ Mit jelent ez a nők és férfiak vonatkozásában?

Kiegészítő kérdések

- ♦ Van-e különbség a férfiak és a nők között a szegénység megélésében?

Köszönjük a beszélgetést!

MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

1014 Budapest

Országház utca 30

<http://www.mtaki.hu/index.html>